

IRÉNÉE HAUSHERR

Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni

DEISIS

„E atât de tainic tărâmul lacrimilor", spunea un important scriitor al acestui secol, Antoine de Saint-Exupéry. O țară misterioasă, ai cărei exploratori și cartografi au fost sfinții și creștinii răsăriteni aflați în căutarea desăvârșirii pe urmele Evangheliei lui Iisus Hristos. Valorificarea subtilă și complexă a afectivității, a plânsului și întristării, a suferinței și lacrimilor prefăcute în izvor de bucurie și seninătate interioară e proprie creștinismului răsăritean, fiind una din trăsăturile care disting cel mai limpede spiritualitatea ortodoxă de restul tradițiilor religioase și spirituale ale umanității.

Cartea lui Irénée Hausherr publicată aici este monografia clasică asupra acestei teme esențiale, dar uitate și răstălmăcite. Plecând de la precizări terminologice indispensabile și pe baza unei ample treceri în revistă comentate a principalelor texte care vorbesc despre aceasta, începând cu teologii alexandrini (secolul III) și sfârșind cu Sfântul Nicodim Aghioritul (începutul secolului XIX), lucrarea oferă cititorului interesat de ascetică și mistică o imagine precisă a dimensiunilor și semnificațiilor duhovnicești ale plânsului (*penthos*) și străpungerii (*katanyxis*) inimii în spiritualitatea răsăriteană.

Sunt prezentate pe rând cauzele plânsului duhovnicesc, plâns ascetic izvorât din starea de pocăință permanentă a creștinului convertit, mijloacele dobândirii și menținerii lui, principalele obstacole care-l stăvilesc, precum și efectele și roadele lui esențiale în susținerea autenticei vieți duhovnicești. Căci așa cum spune Evanghelia lui Hristos:

„Fericiți cei ce plâng [*penthounes*], că aceia vor fi mângâiați!"

ISBN 978-973-7859-48-8

Irénée Hausherr

Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni

Ediția a II-a

Traducere
Mihai Vladimirescu

DEISIS
Sibiu 2009

Lector: diac. Ioan I. Ică jr
Coperta: Maria-Cornelia Ică jr
Tehnoredactor: Paul Morar

Coperta: *Plânsul lui Petru*, frescă din biserica principală
a mănăstirii Stavronikita, Athos (secolul XVI)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HAUSHERR, IRÉNÉE
Plânsul şi străpungerea inimii la Părinţii răsăriteni / Irénée Hausherr;
trad.: Mihai Vladimirescu. – Ed. a 2-a, rev. – Sibiu: Deisis, 2009
ISBN 978-973-7859-48-8

I. Vladimirescu, Mihai (trad.)

2

Traducere după:
IRÉNÉE HAUSHERR S.I.
professeur à l'Institut Pontifical d'Études Orientales
Penthos. La Doctrine de la componction dans l'Orient chrétien
(Orientalia Christiana Analecta 132), Roma, 1944

Argument

„E atât de tainic tărâmul lacrimilor” (*C'est tellement mystérieux les pays des larmes*), spunea un important scriitor al acestui secol, Antoine de Saint-Exupéry. O țară misterioasă, ai cărei exploratori și cartografi au fost, în Răsăritul primului mileniu pe urmele Evangheliei lui Iisus Hristos, creștinii aflați în căutarea desăvârșirii: sfinții. Valorificarea subtilă și complexă a afectivității, a plânsului și întristării, a suferinței și lacrimilor prefăcute în izvor de bucurie și seninătate interioară e proprie numai creștinismului, fiind una din trăsăturile care disting cel mai limpede spiritualitatea creștină răsăriteană de restul tradițiilor religioase și spirituale ale umanității. Simptom al relațiilor falsificate sau autentice între trup, suflet, minte și Duh, dezvoltate într-un sens fie contrar firii, fie conform firii și mai presus de fire (*para, kata, hyper physin*), plânsul și rugăciunea („rugăciunea” fiind, potrivit Scărarului, în același timp „maica și fiica lacrimilor”) sunt pentru ascetica și mistica ortodoxă adevărata oglindă a omului, a cosmosului și a lui Dumnezeu. Există astfel în Răsăritul creștin o teologie, o antropologie și chiar o cosmologie a lacrimilor, plânsului și străpungerii inimii care circumscriu multiplele și complexele

valențe și reverberații ale acestor fenomene afective aflate în centrul experienței sale ascetico-mistice. Este vorba nu numai de o evidență literară, ci și de un avertisment lipsit de orice echivoc, exprimat tranșant de același Ioan Scărarul:

> „Nu vom fi învinuiți, o, prieteni, la ieșirea sufletului, că n-am săvârșit minuni, nici că n-am teologhisit, nici că n-am fost contemplativi, dar vom da negreșit socoteală lui Dumnezeu că n-am plâns neîncetat" (VII, 73).

În ciuda acestui avertisment și a centralității evidente a plânsului, lacrimilor și străpungerii inimii pentru creștinul conștient, studiile moderne consacrate acestor fenomene sunt extrem de puține. În 1936, Myrrha Lot-Borodine (1882–1957) publica un dens studiu[1] în care urmărea funcția și transfigurarea lacrimilor pe cele trei trepte ale sfințeniei creștine începând cu asceza curățitoare și terminând cu lacrimile de bucurie ale luminării și unirii omului cu Dumnezeu ca anticipare a fericirii eshatologice depline. Cu simțul său unic pentru temele centrale și specifice ale spiritualității răsăritene, preotul profesor Irénée Hausherr S.I. (1891–1978)[2] publica în 1944, la Roma, faimoasa lui monografie despre plâns și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni, tradusă în volumul de față. Plecând de la precizări

---

[1] MYRRHA LOT-BORODINE, „Le Mystère du «don des larmes» dans l'Orient chrétien", *Vie Spirituelle*, Suppl. 1 sept. 1936, p. 65–111; reluat în: O. CLÉMENT – B. BOBRINSKOY – É. BEHR-SIGEL – M. LOT-BORODINE, *Fericita întristare*, trad. rom. Maria și Adrian Alexandrescu, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 131–191.

[2] Despre viața și opera sa, cf. P. TOMÁŠ ŠPIDLÍK S.I., „P. Irénée Hausherr S.I.", postfață la IRÉNÉE HAUSHERR, *Paternitate și îndrumare duhovnicească în Răsăritul creștin*, trad. rom. Mihai Vladimirescu, Ed. Deisis, Sibiu, 1999, p. 309–315.

terminologice indispensabile, limpezitoarea carte a lui Irénée Hausherr — „clasică" în literatura teologică actuală — oferă cititorului interesat de ascetică și mistică o imagine precisă a dimensiunilor și semnificațiilor duhovnicești ale plânsului (*penthos*) și străpungerii (*katanyxis*) în spiritualitatea răsăriteană, pe firul sinuos al unei atente treceri în revistă comentate a principalelor texte care vorbesc despre aceasta, începând cu teologii alexandrini (secolul III) și sfârșind cu Sfântul Nicodim Aghioritul (începutul secolului XIX). Subtilitatea clasificărilor, finețea observațiilor fac din aceste texte comentate despre plânsul Părinților un veritabil ghid practic, o busolă duhovnicească prin care ne putem orienta concret în peisajul auster și incandescent, mântuitor dar și riscant, lin și accidentat totodată al misteriosului ținut al lacrimilor, care este de fapt tărâmul luptei și al desăvârșirii spirituale[3].

Slăbirea sau absența discernământului spiritual al afectivității și al echilibrelor între sentiment, rațiune și voință în viața religioasă în cel de-al doilea mileniu creștin au dus în civilizația modernă la oscilația perpetuă între extremele unei emotivități exacerbate, dar superficiale, și, respectiv, ale unei insensibilități împietrite impersonale care însoțește expansiunea universului tehnologic actual.

Așa cum avertiza încă la sfârșitul secolului IV avva Evagrie din Pont, astăzi „chiar dacă plâng cei mai mulți

---

[3] De la apariția primei ediții a traducerii românești a monografiei clasice a lui I. Hausherr (P. IRÉNÉE HAUSHERR S.I., *Teologia lacrimilor. Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni* cu o antologie de texte patristice, Ed. Deisis, Sibiu, 2000) au fost publicate două cercetări importante: pe această temă BARBARA MÜLLER, *Der Weg des Weinens. Die Tradition des* Penthos *in den* Apophthegmata Patrum, Vandenhoeck & Ruprecth, 2000, și HANNAH HUNT, *Joy-bearing Grief. Tears of Contrition in the Writings of Early Syrian and Byzantine Fathers*, Brill, 2004.

plâng pentru păcat și, uitând scopul lacrimilor, înnebunesc și s-au rătăcit" (*Despre rugăciune* 8). Lacrimile și plânsul contemporanilor se istovesc într-un emotivism sau pietism egocentric sau seacă în disperarea metalică și rece a barbariei și nihilismului[4]. Într-o lume cum este cea a noastră, care sucombă sub povara unei afectivități nedecantate sau refulate, urgența reasimilării lecției duhovnicești a Părinților Bisericii se impune pentru orice creștin care vrea să trăiască concret și profund Evanghelia lui Hristos Care-i deschide prin sfinții Lui mângâierea duhovnicească a îndumnezeirii în pământul celor blânzi și în tainicul tărâm al lacrimilor.

diac. Ioan I. Ică jr

---

[4] Creând intervalul cultural benefic al trecerii spre textele întemeietoare ale Părinților, un admirabil eseu al lui Andrei Pleșu ne reamintește virtuțile și alchimia interioară proprii lacrimilor într-o perspectivă inițiatică, care a supraviețuit camuflat în operele marii literaturi. Cf. ANDREI PLEȘU, *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, Ed. Cartea Românească, București, 1988, Cap. VIII: „Darul lacrimilor (Etica lui Robinson — 2)", p. 134–141.

Cuvânt-înainte*

Bucuria Învierii — iată trăsătura fundamentală a viziunii despre lume a Bisericii Ortodoxe (Nikolai Arseniev)[1].

Fericit ești, avvă Arsenie, că te-ai plâns pe tine însuți în această lume (avva Arsenie)[2].

Prietene cititor, cu riscul de a te decepționa mai întâi, trebuie să te avertizez să nu vezi în alăturarea acestor două propoziții nici o intenție de a-l pune pe Nikolai Arseniev în contradicție cu eponimul său antic, avva

---

[1] *„Radost o voskresenii — vot osnovnaia čerta mirosozerțania Pravoslavnoj Țerkvi"*: N. ARSENIEV, *Ducha Pravoslavia*, Novi Sad, 1927, p. 5.

[2] *„Makarios ei, Abba Arsenie, hoti eklausas heauton eis ton ode kosmon"*: *Alph*, Arsenie 41 [*Patericul egiptean*, reed. Alba Iulia, 1990, p. 22–23].

* Abrevieri:

Alph = Sanctorum Senum Apophthegmata, Series alphabetica, ed. COTELIER, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, vol. I, p. 338–712 = *PG* 65, 71–440 [trad. rom. mitropolit Grigorie Dascălul (1828) = *Patericul egiptean, ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni*, reed. Alba Iulia, 1990].

Arm = Versiunea armeană a Apoftegmelor, în *Madenagruthiunkh nahmats. Varkh harants.*, Veneția, 1855.

VARSANUFIE = *Biblos psychophelestate periechousa apokriseis... Barsanouphiou kai Ioannou*, ed. NICODIM AGHIORITUL, Veneția, 1816 [trad. rom. pr. prof. D. Stăniloae în *FR* XI, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990].

BEDJAN = *Isaac Ninivita, De Perfectione Religiosa*, Paris-Leipzig, 1909.

Arsenie. Din contraste țâșnește lumina. Incompatibilitățile aparente ne fac să sesizăm mai bine plenitudinea adevărului. Bogățiile nepătrunse ale Cuvântului nu pot încăpea într-o singură frază. Cele mai mărețe perspective nu sunt decât simple miraje dacă privirea se oprește asupra liniei orizontului fără a vedea, cel puțin într-un zbor rapid, lucrurile intermediare. Contemplarea de pe țărmurile lacului Léman a masivului Mont Blanc în toată măreața sa splendoare vă poate încânta. Acesta pare atât de aproape încât dacă, asemenea copiilor, n-ați ști geografie, v-ar veni să întindeți mâna să atingeți această

EFREM = *Sancti Patris Nostri Ephraem Syri Opera Omnia*, Roma, 1732–1746, vol. I–VI.

FRANKENBERG = W. FRANKENBERG, *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912.

FR = *Filocalia românească*, trad. rom. pr. prof. Dumitru Stăniloae, 12 vol., Sibiu, 1946–1948 (vol. I–IV), București, 1976–1981 (vol. V–X), 1990–1991 (vol. XI–XII).

HALKIN = *Sancti Pachomii Vitae Graecae*. Ediderunt Hagiographi Bollandiani, ex recensione Francisci HALKIN S.I., Bruxelles, 1932.

OCP = *Orientalia Christiana Periodica*, Roma, 1935 sq.

PE = PAVEL EVERGETINOS, *Synagoge ton theophthongon rhematon kai didaskalion ton theophoron kai hagion Pateron*, Constantinopol, 1861.

PG = Patrologiae Graecae cursus completus, 161 vol., ed. J.-P. MIGNE, Paris, 1857–1866.

PL = Patrologiae Latinae cursus completus, 221 vol., ed. J.-P. MIGNE, Paris, 1844–1884.

PO = Patrologia Orientalis, ed. GRAFFIN-NAU, Paris, 1907 sq.

PSB = Părinți și Scriitori Bisericești, Ed. IBMBOR, București, 1978 sq.

THEOTOKIS = *Tou hosiou Patros hemon Isaak tou Syrou ta heurethenta asketika*, ed. NICHIFOR THEOTOKIS, Leipzig, 1770 [trad. rom. pr. prof. Dumitru Stăniloae în *FR* X, Ed. IBMBOR, București, 1981].

VS = *Verba Seniorum*, în *PL* 73 și 74.

WENSINCK = Mystic Treatises by Isaac of Niniveh, translated from Bedjan's Syriac Text by A.J. WENSINCK, Amsterdam, 1923.

îndepărtată absență. Dar de ea vă despart o sută de kilometri în zbor de pasăre. Iar pentru sărmanii pedestrași care suntem, câte urcușuri și coborâșuri, câte prăpăstii și râpe, câte osteneli și sudori! Nici copiii, nici bătrânii n-ar putea face acest urcuș. Pentru a încerca cu sorți de succes ceea ce odinioară părea atât de ușor e nevoie de forța fizică a unui adult sănătos.

Or „piscul muntelui spiritual este dificil accesibil"[3]. Taborul, transfigurarea întru slavă, bucuria învierii sunt un „munte înalt" [*mons excelsus*]. Lucru pe care nimeni nu-l știe mai bine decât Nikolai Arseniev ca unul „povățuit la picioarele lui Gamaliel în cunoașterea exactă a legilor Părinților lui" — Părinții Bisericii Răsăritene, care sunt Părinții Bisericii Universale. El și-a asumat rolul de a trezi pasiunea înălțimilor, lăsând altuia meseria aspră a călăuzei alpine. Acestuia îi revine sarcina de a pune în rânduială detaliile expediției, de-a calcula până la gram greutatea instrumentelor în raport cu rezistența alpiniștilor. Călăuza își datorează știința experienței sale și zicerilor bătrânilor: Cuvintele Bătrânilor [*Apophthegmata Patrum, Verba Seniorum*]!

Lipsindu-mi experiența personală, vă propun să ascultați învățăturile bătrânilor cu privire la una din dispozițiile cele mai necesare alpinistului duhovnicesc. În limba greacă aceștia o numesc *penthos* [plâns]. Dar nu este o idee greacă, nici măcar bizantină; sub diverse nume ea se regăsește în toate limbile vorbite de creștinii răsăriteni. Să ne mulțumim aici cu termenii latini din *Verba Seniorum: dolor* sau *luctus* [durere sau plâns].

---

[3] EVAGRIE PONTICUL, *Ep* 58; ed. FRANKENBERG, p. 608.

I

Penthos

După spusele etimologilor, cuvintele *penthos* și *pathos* au aceeași rădăcină[1]. În lexiconul său, Hesychius explică cuvântul *penthos* prin *symphora, threnos, lype* [necaz, jelire, întristare]. Prin urmare, el putea desemna orice fel de întristare. De obicei însă, *penthos* se folosește atunci când e vorba de „doliu": „doliu, întristare adâncă pentru moartea celor apropiați sau a prietenilor" [*luctus, moeror ex morte propinquorum vel amicorum*], ni se spune în *Thesaurus*-ul lui Henri Estienne, care continuă: „în proză îl găsim în locul doliului" [*in prosa pro luctu tantum usurpatum invenio*]; în timp ce: „în general la poeți se ia pentru orice fel de întristare" [*generaliter pro quovis moerore capitur apud poetas*]. Nici urmă de semnificație religioasă în toate aceste citate. Totuși Suidas spune: „Există și doliu sacru, ca în Liban după Adonis și Byblos" [*Kai penthos hieron hoion en Libano to epi Adonidi kai Byblo*][2].

---

[1] E. BOISACQ, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque.*

[2] SUIDAS la cuvântul *penthos;* aceeași remarcă despre cuvântul *Adonis.* Pentru acest doliu sacru al lui Adonis, cf. LUCIAN, *De Dea Syra* 6.

Prin urmare, sunt posibile trei sensuri: 1) doliu pentru părinți sau prieteni, 2) durerea pricinuită de un anumit accident, 3) lamentația după un zeu mort. Să vedem ce spun despre aceste sensuri Sfinții Părinți.

1. Doliul pentru părinți sau prieteni.

> „Unui monah i s-a adus vestea că tatăl său a murit. «Încetează hula: tatăl meu este nemuritor», a răspuns acela"[3].

Sfântul Ioan Gură de Aur, care nu predică numai pentru monahi, nu încetează să repete lecția învățată de la Sfântul Apostol Pavel: să nu-i plângem pe morți numai pentru că sunt morți! Lucrul e pe cât de lipsit de minte, pe atât de inutil, chiar și vorbind dintr-un punct de vedere filozofic. Stoicii nu se înșelau atunci când înșirau moartea printre lucrurile indiferente[4] . Există, firește, și un doliu justificat prin efectele sale fericite, dar nu este acesta! Pentru creștinii vrednici de acest nume, moartea înseamnă nașterea la adevărata viață. La înmormântarea lui Cezarie, fratele Sfântului Grigorie din Nazianz, mama lor purta haine de sărbătoare[5]. Dacă indiferența cerebrală a stoicilor nu e de ajuns pentru a liniști inimile îndurerate (la Sfântul Ioan Gură de Aur vedem că meseria de bocitoare era înfloritoare în epocă), credința creștină va face ca asupra acestor tristeți să prevaleze „bucuria Învierii". De vreme ce Hristos a biruit moartea, creștinii nu mai trebuie să se întristeze ca aceia care nu au nici o nădejde. Plânsul (*penthos*) de care vorbesc Sfinții Părinți nu are nimic în comun cu acest doliu.

---

[3] EVAGRIE, *Praktikos* II, 95; *PG* 40, 1249D.

[4] *In epist. ad Philippenses, hom*. 3, 3; *PG* 62, 202 sq.

[5] Cf. GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Oratio* 7, *In laudem Caesarii fratris* 15; *PG* 35, 755 sq.

2. Cu atât mai mult creştinul va suporta cu uşurinţă pierderi mai puţin grave. *Cuvintele Bătrânilor* (*Verba Seniorum*) au un capitol întreg (capitolul III)[6] întitulat: „Că monahul nu trebuie să se întristeze pentru nimic în lume dacă pierde ceva". Din nenumăratele istorii din *Apoftegmele Părinţilor* iată aici două. Asemenea Sfântului Macarie, avva Evprepie dă o mână de ajutor tâlharilor pe care i-a surprins jefuindu-i chilia. Mai mult, aleargă după ei pentru a le aduce un toiag pe care aceştia îl uitaseră[7].

> „Cel ce iubeşte lumea, iubeşte sminteala şi împiedicările. Deci de se va întâmpla să pierdem cândva ceva, trebuie să primim aceasta cu bucurie şi cu mărturisire, fiindcă ne-am izbăvit de griji"[8].

Sfântul Varsanufie a reţinut bine această învăţătură. Unui scrupulos care i-a scris:

> „Când sufăr o pagubă şi inima mea nu se întristează, gândul îmi spune: «Aceasta e împietrire; ar trebui să te întristezi întâi, apoi să mulţumeşti.» Îmi spune bine?"

Sfântul Varsanufie îi răspunde astfel:

> „Nu trebuie să ne întristăm deloc pentru un lucru al lumii acesteia, ci numai pentru păcat"[9].

Acest lucru e limpede de altfel, din moment ce întristarea figurează în catalogul celor opt gânduri ale răutăţii sau al celor opt păcate capitale. Să nu comentăm cumplitul nonsens al confundării acestui rod al harului care e „plânsul" (*penthos*) cu sămânţa iadului, care e „întrista-

---

[6] *PL* 73, 1029 sq.

[7] *Alph*, Evprepie 2; *PG* 65, 172B [p. 69].

[8] *Ibid.* 3 [p. 60–70].

[9] VARSANUFIE ŞI IOAN, *Ep* 682, p. 327 [*FR* XII, 1990, p. 612]. A se vedea PSEUDO-EFREM, *De compunctione animi*, Roma, I, p. 341 F.

rea" (*lype*)! Fără îndoială, Sfântul Apostol Pavel justifică folosirea acestui din urmă termen într-un înţeles virtuos[10]: asceţii noştri însă, îngroziţi de întristarea potrivit lumii, preferă să dea întristării după Dumnezeu un alt nume. Dacă vreţi să ştiţi cu câtă grijă urmăreau îndepărtarea întristării potrivit lumii, citiţi capitolul pe care i-l consacră Evagrie în *Antirrheticul* său. Întâlnim aici 77 de feluri de întristare şi tot atâtea gânduri scripturistice în stare să le depăşească[11]. Apare aici şi axioma peremptorie a Sfântului Varsanufie, dar cu adaosul că nimic nu trebuie să ne întristeze, nu numai în această lume, dar nici în lumea de dincolo. Majoritatea acestor 77 de feluri de întristare sunt legate de cauze pe care unii le-ar numi supranaturale: frica de demoni şi de războiul pe care-l iscă împotriva noastră; teama de slăbiciunea noastră în faţa lor şi de chinurile pe care ni le pot provoca; descurajarea datorată amintirii păcatelor trecute şi la gândul părăsirii de Dumnezeu şi de îngeri. Capitolul XI din *Cuvintele Bătrânilor* (*Verba Seniorum*) poartă acest titlu: „Împotriva duhului întristării şi a deznădejdii pe care o aduce". Nu, plânsul (*penthos*) nu înfloreşte într-un suflet slab şi nici într-o inimă moale.

Cu atât mai puţin la cei leneşi. Akedia [plictiseala, urâtul] e negarea directă a plânsului. Akedia seacă izvorul lacrimilor, ea împinge spre căutarea satisfacţiilor egoiste care sunt moartea reculegerii.

---

[10] *2 Co* 7, 10.

[11] [Trad. românească diac. Ioan I. Ică jr: AVVA EVAGRIE PONTICUL, *În luptă cu gândurile. Despre cele opt gânduri ale răutăţii şi Replici împotriva lor*, Deisis, Sibiu, 2006, p. 267–284.] Compară cu cele 25 de feluri de *lype* potrivit lui Andronicos (cf. ARNIM, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, III, p. 100). În afara compasiunii nici una din aceste tipuri de tristeţe nu apare la asceţii noştri.

„Duhul akediei alungă lacrimile; duhul întristării nimicește rugăciunea"[12];

fiindcă rugăciunea e rodul bucuriei și al mulțumirii[13] și ea începe prin plâns (*penthos*)[14]. Plânsul (*penthos*) și întristarea (*lype*) merg în direcții diametral opuse: cea dintâi spre piscurile unirii cu Dumnezeu, cea de-a doua spre prăpastia deznădejdii. Akedia „înmoaie și slăbește sufletul, îl nimicește prin puterea amărăciunii, mistuindu-i vigoarea"[15]; ea îi șoptește planuri de evadare pentru a scăpa de spectacolul propriei sale mizerii psihologice; plânsul (*penthos*) îl face să reintre în sine cu certitudinea de a găsi înăuntru Împărăția lui Dumnezeu. El se naște dintr-o dorință fierbinte într-un suflet bărbătesc. Aproape același lucru l-am auzit spus cu fervoare de un tânăr monah de la Iviron unui compatriot din America: „Toate distracțiile acestei lumi n-ar putea umple prăpastia unei inimi lipsite de Dumnezeu! Adevărata bucurie noi o avem!" Micul ascet cu barba înflorită era foarte serios; unii, superficiali, l-ar fi socotit trist, așa cum făcea majoritatea confraților săi. Și totuși, el vorbea despre fericire cu atâta convingere, încât avea aerul că fusese câștigat de elocvența sa.

3. Atunci să fie oare vorba de un „doliu sfânt"? Să fi plâns oare asceții noștri moartea lui Hristos aidoma femeilor din Byblos care plângeau la moartea lui Adonis? E o apropiere care ar fi putut ispiti poate un savant ca Reitzenstein, care ar fi făcut fără îndoială apel la *Consti-*

---

[12] EVAGRIE, *Ad monachos* 56.

[13] EVAGRIE, *De oratione* 15; *PG* 79, 1169D [*FR* I, 1946, p. 76].

[14] *Ibid.* 5; col. 1168D [p. 75].

[15] EVAGRIE, *Antirrhetikos*, Akedia 38, ed. FRANKENBERG, p. 526.

tuțiile Apostolice VII, 23[16]. Oare nu citim în acest venerabil document expresia *to peri autou* (*tou Kyriou*) *penthos*, „doliul pentru El, Domnul"? Aceasta era într-adevăr justificarea pentru singurul post de peste an dintr-o zi de sâmbătă, zi „pe care Ziditorul o petrece sub pământ". Dar, postul nu e același lucru cu străpungerea inimii. Aceasta din urmă trebuie să fie permanentă, nici un timp nu o exclude. În timp ce postul de miercuri și de vineri poate fi suprimat, ba chiar este interzis în zilele de sâmbătă (cu excepția Sâmbetei Mari) și duminică. *Constituțiile Apostolice* condamnă explicit acest doliu pentru Hristos. Iată aici textul *Didascaliei Apostolilor*:

> „Pentru cei ce nu cred în Mântuitorul nostru, El este mort, fiindcă nădejdea pe care o au întru El este moartă. Dar pentru voi care credeți, Domnul și Mântuitorul nostru a înviat, fiindcă nădejdea pe care o aveți în el e nemuritoare și vie în veci"[17].

Evreii poartă doliu pentru Mesia al lor[18]. Altfel spus, doliul pentru Hristos nu e creștinesc. De aceea niciodată nu vom vedea *penthos*-ul ascetic pus în legătură cu moartea lui Hristos. La drept vorbind, însuși gândul la Hristos e absent din el, prea absent am putea crede, dacă n-am ști că orice virtute și orice nevoință pentru desăvârșire are drept motiv ultim dragostea de Dumnezeu.

---

[16] Ed. FUNK, Rottenburg, 1891, vol. I, p. 409.

[17] V. 19, 8; ed. FUNK, p. 292: *Namque eis qui non credunt in Salvatorem nostrum, mortuus est, quia spes, quam habent in eum, mortua est; vobis autem, qui creditis, Dominus ac Redemptor nostre resurrexit, quia spes quam habetis in eum, immortalis ac viva est in saecula.*

[18] *Ibid.* 20, 8: *Super Deum igitur plangunt, super Christum qui passus est, et respectu Dei Salvatoris nostri super se ipsos et interitum suum.*

Evlavia față de Patimile Mântuitorului nu cuprindea formele sensibile pe care i le cunoaștem în timpuri mai apropiate de noi. Pe moment, această remarcă e de ajuns; ea ar merita o dezvoltare aparte, dar ea ne-ar depărta de la subiectul nostru.

II

Katanyxis

Înainte de a intra propriu-zis în subiectul nostru, suntem obligați să ne mai impunem o dată plictiseala unui excurs lexicografic. Un sinonim al cuvântului *penthos* e *katanyxis*. Or, în timp ce primul termen vine în mod evident din a doua fericire (*Mt* 5, 4), al doilea termen nu pare a avea o origine scripturistică[1]. În singurul pasaj din Noul Testament unde se întâlnește (*Rm* 11, 8, preluat din *Is* 29, 10) are un sens net defavorabil:

> „Dumnezeu a revărsat peste ei duh de amorțire [în *Vulgata: spiritum compunctionis*], ochi ca să nu vadă și urechi să nu audă până în ziua de astăzi."

Contextul exclude ideea unei aluzii la acest verset atunci când Sfântul Ioan Cassian ne recomandă *compunctio* sau atunci când Sfântul Ioan Gură de Aur ne recomandă *katanyxis*. Cu toate acestea, dicționarul lui Bailly trimite la acest text biblic pentru sensul lui *katanyxis*, de „regret încercat în adâncul inimii". O a doua trimitere la *Septuaginta*, *Psalmul* 29, 15[2] nu e nici ea mai fericită: ar

---

[1] Acest cuvânt e discutat de ISIDOR PELUSIOTUL în *Ep* IV, 101; *PG* 78, 1165C–1169A care citează câteva exemple de sens favorabil.

[2] În *Ps* 29, 13 apare verbul *katanygo*, iar nu substantivul.

trebui citit mai întâi versetul 5 din *Psalmul* 59, însă și aici expresia *oinos katanyxeos* [vinul străpungerii, mâhnirii] are o accepțiune improprie. Și ele sunt singurele două exemple ale acestui substantiv în Vechiul și în Noul Testament. Verbul *katanysso*, sau mai degrabă *katanygenai*, îl întâlnim mai frecvent la pasiv, aorist sau perfect. *Facerea* 27, 38: *katenychthentos Isaak* = Isaac e impresionat de plângerea lui Isav; *Facerea* 34, 7: *katenychthesan hoi andres* = „bărbații s-au mâhnit" pentru necinstirea Dinei. Același sens de emoție puternică se mai întâlnește și în alte locuri. Uneori cuvântul pare să indice mai degrabă o consecință a acestei emoții; de exemplu, la *3 Regi* 21, 27 și 29 Ahab *katenyge apo prosopou tou Kyriou:*

> „Ahab s-a umilit înaintea Domnului, a început să plângă, și-a rupt hainele, și-a îmbrăcat trupul său în sac și a postit."

În *Leviticul* 10, 3 expresiei grecești *katenychte Aaron* îi corespunde în *Vulgata: tacuit Aaron*. Aaron tace împietrit atunci când află de moartea fiilor săi. Acest sens de tăcere sau întristare întâlnit și în unii psalmi (4, 5; 29, 13; 34, 15) a fost reținut și de Hesychius, care notează în lexiconul său: *katanyxis = hesychia e lype* [mâhnirea e tăcere sau întristare]. Dar, odată fixată în minte noțiunea ascetică de zdrobire a inimii, era firesc să fie regăsită în texte precum „întru așternuturile voastre vă mâhniți [*in cubilibus vestris compungimini*]" (*Ps* 4, 5). Trebuie să reținem mai ales *Psalmul* 108, 15:

> „Și a prigonit pe cel sărman, pe cel sărac și pe cel mâhnit cu inima [*katanenygmenon te kardia*]."

Această expresie se regăsește în *Faptele Apostolilor* 2, 37:

„Auzind acestea, au fost pătrunşi la inimă [*katenygesan ten kardian*]" şi au zis către Petru şi ceilalţi apostoli: „Bărbaţi fraţi, ce să facem?"

Katanyxis e, aşadar, o înfiorare, o emoţie care sădeşte în adâncul sufletului un sentiment, o atitudine sau o hotărâre. După ce citează versetul din Isaia pe care-l preia şi Sfântul Apostol Pavel, Suidas adaugă un pasaj din Sfântul Ioan Gură de Aur:

> „El vrea să vorbească despre o deprindere neplăcută a sufletului, care se păstrează neschimbată. În altă parte, David spune: «Ca slava mea să-Ţi cânte Ţie şi să nu mă mâhnesc [*ou me katanygo*]» [*Ps* 29, 12]. Căci aşa cum cel ce este *katanenygmenos* în evlavie nu se depărtează uşor de ea, tot aşa cel ce este *katanygeis* în răutate nu se poate schimba uşor. *Katanygenai* nu înseamnă aici altceva decât a fi fixat în ceva sau ţintuit de ceva. Sfântul Apostol Pavel vorbea de duhul amorţirii pentru a arăta starea lor greu de schimbat"[3].

Putem vedea acum care e relaţia dintre *katanyxis* şi *penthos*. Prima (numele unei acţiuni!) desemnează zguduirea datorată unei cauze exterioare, cealaltă numeşte reacţia psihologică. Avva Timotei Preotul este trimis de avva Pimen la Alexandria pentru a încerca să îndrepte o femeie ce trăia în desfrânare:

> „Iar ea văzându-l şi auzind de la el cuvântul lui Dumnezeu s-a mâhnit şi a plâns [*katenyge kai eklausen*], zicând: De azi înainte mă lipesc de Dumnezeu..."[4].

Zguduirea poate veni şi dinăuntrul omului, din cugetarea la sine:

---

[3] *In ep. ad Romanos, hom.* 19, 1; *PG* 60, 584.

[4] *Alph*, Timotei; *PG* 65, 429AB [p. 230].

„Avva Iperechie zice: Monahul se ostenește ziua și noaptea priveghind și rugându-se cu râvnă și străpungându-și inima naște lacrimi [*pungens autem cor suum producit lacrimas*]"[5].

Evident, șocul poate avea și alte efecte imediate decât lacrimile: avva Evprepie, după ce a cerut și a primit un cuvânt mântuitor,

„umilindu-se a pus metanie [*katanygeis ebale metanoian*] zicând: Cu adevărat multe cărți am citit și acest fel de învățătură nu am cunoscut..."[6].

În același sens grăiește și apoftegma următoare:

„Un frate a venit la un bătrân și a zis: Ce să fac pentru că mă muncește duhul mândriei? Bătrânul i-a răspuns: Ai și de ce să fii mândru, că tu ai făcut cerul și pământul. Auzind acestea, umilindu-se [*katanygeis*] fratele a pus metanie zicând: Iartă-mă nu am făcut nimic de felul acesta..."[7].

În practică însă străpungerea și doliul sau lacrimile merg până într-atât împreună, încât au ajuns, prin metonimie, sinonime. Răspunzând Sfântului Dorotei, Sfântul Varsanufie remarcă numai că străpungerea inimii este cauza, iar lacrimile efectul ei:

„Cum pot păzi plânsul [*penthos*], ieșind și mergând între oameni, îngrijindu-mă de ascultări și slujind? Și este oare plâns fără lacrimi? Răspuns: Nu plânsul [*penthos*] vine din lacrimi, ci lacrimile din plâns. Iar plânsul îl dobândește și cel ce viețuiește printre oameni, dacă-și taie voia sa și nu ia aminte la greșelile

---

[5] *VS* III, 17; *PL* 73, 862D.
[6] *Alph*, Evprepie 7; col. 172D [p. 70].
[7] *PE* III, cap. 29, p. 81.

altuia. Căci făcând aceasta își adună gândurile, iar acestea adunându-se, nasc întristarea după Dumnezeu, iar întristarea naște lacrimile"[8].

După cum spune Sfântul Ioan Cassian, la latini *compunctio* a luat locul lui *luctus* despre care vorbesc *Cuvintele Bătrânilor* (*Verba Seniorum*). Sfântul Ioan Cassian a fost ucenicul Sfântului Ioan Gură de Aur care a scris un tratat special despre *katanyxis*. Chiar și la greci a sfârșit prin a prevala *katanyxis*, fără a elimina însă cuvântul *penthos* foarte des pomenit în vechile scrieri. Cultul cunoaște tropare, canoane și catisme numite „catanictice", menite cu alte cuvinte să conducă la străpungerea inimii[9]. Rugăciunile de acest fel au fost adunate, iar aceste culegeri au primit numele de *katanyxis*.

---

[8] VARSANUFIE ȘI IOAN, *Ep* 282, p. 158 [*FR* XI, 1990, p. 317–318].

[9] Plecând de la o etimologie falsă [*katanyxis* ar veni de la *kata nykta*, „de noapte"], unii traducători latini au redat rugăciunile „catanictice" prin rugăciuni „nocturne". Ei au fost mustrați pentru aceasta de Balthazar Corder în traducerea sa a *Învățăturilor* avvei Dorotei, Praga, 1726, p. 309, notă la *Institutio* XX: „Antiquus interpres vertit *nocturnos sermones* cum vertere debuisset *sermones compunctorios*, sive ad compungendum aptos. Intelligit enim dicta Patrum, exquisitas sententias, quae compunctionem, sive pium animi sensum commovere solent, *apo tou katanyttesthai* compungi. Nam *apo tes nyktos* non nisi in tenebris haurire potuit interpres suos istos nocturnos sermones."

[În traducerile românești vechi *katanyxis* e tradus cel mai adesea prin „umilință", care aici însă nu este un sinonim pentru smerenie, cum se crede, ci e un decalc al termenului *umilenie* folosit în slavona bisericească pentru redarea grecescului *katanyxis* — n.ed.]

III
Izvoare

Scrierile patristice răsăritene care ne vorbesc despre străpungerea inimii sunt numeroase. Vom aminti aici câteva dintre ele pentru a arăta continuitatea învățăturii despre străpungerea inimii de-a lungul veacurilor.

Clement Alexandrinul[1] îndeamnă la abținere de la „râs nestăvilit și de la lacrimi". El a citit aceasta la Platon[2], cu care vrea să împace Evanghelia. Ține cont de aceasta și adaugă substantivului *dakryon* adjectivul *hypermetron*, vorbind despre „lacrimi care curg peste măsură". Fiindcă el știe că lacrimile înseamnă căință[3], că „a plânge și a purta doliu din pricina dreptății înseamnă a da mărturie că dreptatea aparține celei mai bune Legi"[4]. Și tot el are un mod propriu de justificare a Fericirii evanghelice a celor ce plâng[5]. Dar nu Clement este apostolul *penthos*-ului, fiindcă e mult prea speculativ pentru aceasta. Vom auzi îndată un sfânt spunând că o intensă frecventare a cărților dogmatice duce la străpungerea inimii. Clement

---

[1] *Paedagogus* II, 57, 56; ed. STÄHLIN, I, p. 191 [*PSB* 4, 1982, p. 263].

[2] *Legile* V, p. 732 C.

[3] *Paedagogus* II, 61 [p. 265].

[4] *Stromateis* IV, 5, 26; ed. STÄHLIN, II, p. 259 [*PSB* 5, 1982, p. 148].

[5] *Ibid.* IV, 6, 37; p. 256 [p. 253].

ignoră cu totul cuvântul *katanyxis*. Întreaga noastră simpatie pentru el nu ne va permite niciodată să vedem în el idealul spiritului creștin.

S-a spus că Origen e mai creștin decât Clement. Să vedem însă dacă el este mai favorabil străpungerii inimii. Comentator al profetului Ieremia, el nu putea să nu se refere și la plâns:

> „Rugăciunea îndelungată și stăruința lacrimilor Îl fac pe Dumnezeu milostiv"[6].

În Omilia 19 la *Ieremia*, el dezvoltă ideea că predicatorul trebuie să-și folosească elocința pentru a-i duce pe ascultătorii săi „la plâns, la suspin și la lacrimi [*epi penthos kai epi klauthmon kai epi dakrya*]". Căci calea e anevoioasă și plină de obstacole, iar înaintarea pe ea nu se poate face fără întristare. Dar numai ea duce la viața cea adevărată: „numai plânsul duce la fericitul râs". Origen își cere scuze că recurge la gânduri atât de neplăcute și amare, însă n-a spus oare profetul[7]: „De cuvântul meu amar voi râde [*amaro verbo meo rideba*][8]? Nu știm cum anume a tălmăcit a doua Fericire (a treia după versiunea *Vulgatei*), fiindcă această parte din *Comentariul la Matei* s-a pierdut. Dar

> „Iisus a vrut să arate că în El se împlinesc toate Fericirile; or El a spus și «Fericiți cei ce plâng», și El Însuși a plâns pentru a întemeia și această fericire".

Or Ierusalimul pe care-l plânge Mântuitorul suntem noi, cei ce păcătuim „după [ce s-au arătat] tainele adevărului, după cuvântul Evangheliei, după învățătura Bisericii,

---

[6] *In Hieremiam* 3, 49; ed. STÄHLIN, III, p. 267.

[7] *Ir* 20, 7.

[8] *PG* 13, 513B–D.

după vederea Sfintelor Taine"[9]. Origen, mai creștin decât Clement și mai puțin fidel speculației elenistice, s-ar fi ferit să transcrie condamnarea platoniciană a lacrimilor, fie ea și cu un corectiv. Totuși nu el este marele povățuitor al străpungerii inimii.

În cartea sa despre Origen, W. Völker[10] expune foarte limpede învățătura acestuia despre lupta împotriva păcatului. Și, de aceea, nu-mi rămâne altceva mai bun de făcut decât să traduc câteva rânduri din acest capitol care ni-l vor arăta pe ilustrul dascăl alexandrin drept primul mare propovăduitor al străpungerii inimii.

> „Modul profund serios în care Origen înțelege păcatul îl atestă faptul că în omiliile sale la *Ieremia* el declară că orice faptă rea lasă în inimă o întipărire (*typos*) de neșters care se va arăta în Ziua Judecății[11]. Iar ceea ce atestă nu mai puțin profunda sa cunoaștere a vieții interioare e faptul că într-o omilie la *Psalmi* îl vedem pe Origen făcând sufletul să retrăiască păcatele săvârșite în trecut văzând în această retrăire adevărata lor pedeapsă[12]. Dacă păcatul rămâne viu mult timp de la săvârșirea lui, el va exercita o impresie deprimantă asupra omului, îi va răpi «îndrăzneala [*parrhesia*]»[13] și prin aceasta va spori prăpastia dintre el și Dumnezeu.

---

[9] *In Lucam, hom.* 18; *PG* 13, 1897BC: *post mysteria veritatis, post sermonem Evangelii, post doctrinam Ecclesiae, post visionem sacramentorum.*

[10] *Das Vollkommenheitsideal des Origenes*, Tübingen, 1931, p. 25–44.

[11] *In Hieremiam, hom.* 16, 10. Origen e influențat aici de Filon; cf. W. VÖLKER, *Fortschritt und Vollendung bei Philo von Alexandrien*, Leipzig, 1938, p. 110 sq.

[12] *In Psalmum 38, hom.* 2, 7.

[13] *In Lamentationes*, Fragment 31, ed. KLOSTERMANN, p. 250.

Urmele lăsate de păcate în om se descoperă în fine în sentimentul unei conştiinţe universale a păcatului, sentiment pe care Origen l-a exprimat adesea în omiliile sale şi care se naşte pe un teren cu totul străin de speculaţii... Origen ştie foarte bine că pe pământul inimii sale cresc «mii de uscături [*myria xyla*]» care trebuie mai întâi arse; prin urmare, el nu se poate gândi la sfârşitul său decât tremurând. Dacă Apostolul şi-a putut exprima dorinţa de a pleca de aici ca să locuiască împreună cu Hristos, «eu, spune predicatorul Origen, eu nu pot vorbi aşa» şi, folosind persoana întâi singular, dă acestor cuvinte caracterul unei mărturisiri personale[14]. Fără nici o îndoială că el ştie că această conştiinţă a păcatului nu aparţine mulţimii, dar socotindu-o necesară pentru o adevărată viaţă creştinească, vrea să atragă atenţia ascultătorilor săi asupra stării generale de păcătoşenie a oamenilor"[15].

„Păcătosul trebuie să se smerească; trebuie să facă «roade de pocăinţă»; gândindu-se la Judecata viitoare trebuie să-I înalţe lui Dumnezeu rugăciuni însoţite de lacrimi stăruitoare; trebuie să fie gata sufleteşte să primească cu bucurie orice întristare trimisă de Dumnezeu; trebuie să ştie să aştepte cu răbdare ca milostivirea lui Dumnezeu să vină în întâmpinarea sa. Când cercetăm toate acestea în detaliu, descoperim peste tot puternice tendinţe ascetice... ce pot fi constatate încă din primele scrieri din secolul II şi care, reluate într-o formă accentuată, fac din Origen un precursor al monahismului"[16].

---

[14] *In Hieremiam, hom.* 19, 3.
[15] VÖLKER, *ibid.*, p. 33 sq.
[16] *Ibid.*, p. 37 sq.

„Omul duhovnicesc va ține seama de faptul că odată cu creșterea în desăvârșire, ispitele devin tot mai puternice; prin urmare, va trebui să trăiască într-o permanentă conștiință a păcatului..."[17].

Această „conștiință a păcatului" nu e altceva decât o permanentă străpungere a inimii. De altfel la Origen întâlnim chiar acest cuvânt. Sfântul Apostol Pavel, prototipul omului duhovnicesc, „s-a mâhnit mult, nu o dată, ci întotdeauna [*multum compunctus est, non semel, sed semper*]"[18]. Aceste minunate observații ale unui savant care a pătruns atât de adânc spiritul lui Origen arată că oamenii simpli aveau de ce să se țină atunci când predicau sau când puneau în practică aceste învățături.

După Origen, avem o mulțime de scriitori perfect ortodocși care nu vor înceta să predice necesitatea și folosul *penthos*-ului. Sunt cei mai iluștri Părinți ai Bisericii, ca Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Vasile în *Regulile* sale și nu numai în ele, Sfântul Grigorie din Nazianz în diversele sale omilii, Sfântul Grigorie al Nyssei în comentariul său la „Fericiri", Sfântul Ioan Gură de Aur care a scris un tratat special închinat acestui subiect, Sfântul Efrem Sirul care revine neîncetat la acest subiect în operele sale siriace și grecești. Vine apoi cartea fundamentală a monahismului *Apoftegmele Părinților* sau *Cuvintele Bătrânilor* [*Patericul*]. Secțiunea sistematică are un capitol special (capitolul III) intitulat „despre străpungere" [*de compunctione*]. Vin apoi marii autori duhovnicești ca Evagrie Ponticul, Sfântul Ioan Cassian, martor al spiritualității răsăritene, tradus măcar în parte în limba greacă, Sfântul Nil, care într-o scrisoare[19] ne spune că

[17] *Ibid.*, p. 158 sq.
[18] Cf. *ibid.*, p. 159, nota 2.
[19] *Ep* III, 11.

a scris un tratat despre străpungerea inimii, avva Isaia, Antioh, care în *Pandectele* sale consacră acestui subiect o întreagă „omilie", Sfântul Ioan Scărarul care-şi intitulează treapta a şaptea a *Scării* sale „despre plânsul cel de bucurie făcător [*peri tou charopoiou penthos*]", precum şi Varsanufie şi Ioan cu faimoasele lor scrisori de îndrumare duhovnicească. Trebuie amintit aici şi Sfântul Marcu Ascetul care, deşi nu foloseşte în scrierile sale cuvântul *penthos*, în combaterea mesalienilor a subliniat necesitatea „pocăinţei" până în ceasul morţii. De-a lungul secolelor, tradiţia continuă cu sfinţi ca Simeon Studitul, ucenicul său, Simeon Noul Teolog, şi ucenicul acestuia Nichita Stithatul, Petru Damaschinul, Teolipt al Filadelfiei, Neofit Zăvorâtul, cei doi Xanthopoulos etc. Tema plânsului a devenit până într-atât un loc comun al întregii literaturi încât împăratul Leon VI va afirma că i-ar fi ştirbită gloria dacă nu şi-ar încerca scrisul cu ea ca în toate celelalte[20]. Împăratul Manuel Paleologul a pus chiar în versuri câteva „strofe catanictice"[21]. Atunci când lumea nu va mai cunoaşte îndeajuns limba greacă pură (*katharebousa*), dăinuirea în timp a acestei învăţături va fi asigurată de cărţi scrise în greaca populară: Marinos Tsanis Bunialis, în secolul XVII, îşi va intitula o lucrare *Străpungere [de inimă] folositoare pentru fiecare creştin*[22]. Campionul renaşterii spirituale de la sfârşitul secolu-

---

[20] *PG* 117, 309–314.

[21] *PG* 156, 576. A se vedea şi „Iambii catanictici" din *PG* 117, 1189–1194.

[22] Iată aici titlul complet: *Katanyxis ophelimos dia kathe christianon eis ten hopoian periechontai dialogos psyches kai nekrou, kai diegeseis tines peri tes synteleias tou aionos, peri kriseos kai paradeisou, kai peri kolaseos: kai heteroi stichoi peri thanatou. Poiema Marinou Tzane tou epilegomenou Mpouniale tou Rhethymnaiou ek Kretes*, ediţie postumă, Veneţia, 1816.

lui XVIII, Sfântul Nicodim Aghioritul, nu și-ar fi iertat niciodată păcatul pe care l-ar fi comis împotriva tradiției dacă n-ar fi publicat un volum de rugăciuni „catanictice"[23], cu o prefață ce constituie un adevărat tratat. Vom cita în continuare și alți autori care au scris despre străpungerea inimii, dar vor rămâne încă mulți pe care nu-i vom cita.

Tendințele religioase se manifestă și prin traducerile unor autor străini. De ce oare Sfântul Grigorie cel Mare, supranumit Dialogul, a fost atât de repede tradus în greacă și a avut atâta succes? Oare nu tocmai pentru faptul că el este la latini marele dascăl care a vorbit despre străpungerea inimii[24]? Pe Sfântul Ioan Cassian l-am amintit deja. Atunci când asceții răsăriteni îl vor cunoaște pe Sfântul Augustin, ei vor gusta la el mai cu seamă capacitatea de a trezi sentimentul străpungerii inimii. Însuși titlul *Kekragarion* dat primei culegeri grecești tipărite din lucrările sale[25] dezvăluie preocuparea ce a călăuzit această alegere: „*Kekragarion* al dumnezeiescului și Sfântului Augustin, episcop al Hipponei, sau patru cărți: *Meditațiile*, *Solilocviile*, *Despre contemplarea lui Iisus* și *Despre zdrobirea inimii*, în care se cuprind rugă-

---

[23] Titlu complet: *Epitome ek ton prophetanaktodabitikon psalmon. Apanthisma diaphoron katanyktikon Euchon periechon kai tas theologikas, kai pros theion erota theoretikas Euchas tou hierou Augoustinou episkopou Hipponos, hon en te arche Logos tis peri Metanoias, kai en to telei Logos heteros peri Archierosynes*, Constantinopol, 1799 [trad. românească veche a dascălilor paisieni, Neamț, 1817; reed. V. Cândea: *Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei. Rugăciunile Sfinților Părinți*, Ed. Anastasia, 1996 și *Apanthisma*, Ed. Sophia, 1999].

[24] Cf. J. DE GUIBERT, „La componction du cœur", *Revue d'Ascétique et de Mystique* 15 (1934), p. 229.

[25] Moscova, 1820, ed. II, 1824 [trad. românească veche a dascălului paisian Gherontie, Neamț, 1814].

ciunile, laudele și mulțumirile fierbinți pe care fericitul Părinte le STRIGA [*EKEKRAGEN*] neîncetat către Dumnezeu". Dacă trecem la sirieni, vedem că Sfântul Efrem a fost tradus în greacă încă de când era în viață; și știm foarte bine că era neobosit în tratarea subiectului de care ne ocupăm. Deși foarte deosebit de Sfântul Efrem Sirul în privința modului înțelegerii unor probleme, în privința subiectului nostru, Isaac din Ninive este foarte aproape de el și el n-a întârziat să fie tradus în limba greacă. (Faimoasa *Imitatio Christi* a lui Thoma din Kempis, atât de prielnică străpungerii, nu putea să nu se impună și ortodocșilor. Semnalăm aici numai titlul ediției de la Veneția, 1780: „Imitarea lui Hristos cu gânduri duhovnicești și de străpungere la fiecare capitol [*me stochases pneumatikas kai katanyxin eis kathe kephalaion*].")

Cât despre sirienii care n-au fost traduși, ne bucurăm să amintim aici pe Iacob din Sarug și Ioan Singuraticul (întâlnit și sub numele greșit de Ioan din Lycopolis), ale căror idei despre lacrimi ar merita o atenție specială. Învățătura despre *penthos* era atât de puternic înrădăcinată la creștinii de limbă siriacă, încât cuvântul *penthountes* [cei ce plâng] = *'abîlâ* din Fericirea a doua a devenit numele monahilor. Cartea cea mai vestită din întreaga literatură armeană, așa-numitul „Narek" sau cele 92 de Elegii Sfinte ale lui Grigorie din Narek, ar merita cu prisosință titlul de „Kekragarion" sau „Rugăciuni catanictice". Să mai amintim pe Nerses Shnorhali și pe Grigorie Filozoful care în secolul XII a scris o „Carte a suspinelor". Aici ne vom folosi mai cu seamă de scrierile grecești, dat fiind că Bizanțul a dominat întreaga spiritualitate răsăriteană. Și dacă ar trebui să ilustrăm această învățătură prin câteva exemple, un nor de mărturii am avea în „Viețile Sfinților"...

IV

Definiția plânsului

Pentru a expune într-o anumită ordine învățăturile risipite în această mulțime de documente, vom încerca mai întâi să dăm o definiție a *penthos*-ului, după care vom analiza pe rând cauzele și efectele lui. Ne vom referi în primul rând la cauza propriu-zisă; apoi la mijloacele care aplică această cauză subiectului: *katanyxis*, în sens literal; apoi ceea ce pregătește subiectul să primească zguduirea sau circumstanțele favorabile pe care le vom înțelege mai bine opunându-le circumstanțelor defavorabile care dăunează sau fac să dispară definitiv străpungerea inimii. În ce privește efectele, unele sunt nevăzute, iar unele sunt de natură psihologică.

Nu lipsesc nici definițiile *penthos*-ului, dar nici una dintre ele nu e pe deplin satisfăcătoare, fiindcă bunii noștri oameni duhovnicești nu se îngrijesc de genul proxim și de diferența specifică. Nu fără o anume pedanterie, Nichita Stithatul s-a preocupat în centuriile sale să stabilească în câteva puncte vocabularul ascetic. În privința subiectului nostru, s-a îndepărtat însă de tradiție, fiindcă pentru el[1] *katanyxis* încetează a mai fi ceea ce a

[1] *Capita* I, 70 și 71; *PG* 120, 884B [*FR* VI, 1976, p. 241].

fost pentru toți Părinții de la Sfântul Ioan Gură de Aur încoace, pentru a deveni exclusiv o harismă superioară. Aceasta înseamnă a restrânge pe nedrept înțelegerea termenului. E cunoscută metoda de lucru a Sfântului Ioan Scărarul: ea constă din acumularea de definiții (*horoi*), fiecare din ele oferind un aspect nou al virtuții sau păcatului descris. Dacă cititorul are exigențe scolastice, își poate construi el însuși definiția care să întrunească toate cerințele logice. Iată una din secolul XII transcrisă de Nicolas Kataskepenos din *Viața Sfântului Chiril din Filea:*

> „Plânsul [*penthos*] e întristarea după Dumnezeu născută de căință; e un simțământ însoțit de întristare și chin pricinuite de lipsa celor ce aduc bucuria"[2].

Trebuie să încercăm să formulăm o definiție mai scurtă. Sfântul Grigorie al Nyssei spune:

> „Plânsul [în general] e o dispoziție tristă a sufletului, pricinuită de lipsa celor dorite"[3].

Or, creștinește vorbind, un singur cuvânt rezumă tot ceea ce trebuie să ne dorim: mântuirea; prin urmare, nu trebuie să ne întristeze decât ceea ce dăunează mântuirii. Acum putem reciti, completându-o, fraza Sfântului Varsanufie pe care am citat-o mai sus:

> „Nu trebuie să ne întristăm deloc pentru vreun lucru din lumea aceasta, ci numai pentru păcat."

Acest lucru îl învățase și Sfântul Ioan Gură de Aur: pentru niște făpturi făcute pentru veșnicie, singura părere de rău îndreptățită e pierderea fericirii veșnice din pri-

---

[2] *Neon Eklogion*, Constantinopol, 1863, p. 213, col. 2.

[3] *De Beatitudinis, hom.* 3; *PG* 44, 1224A [*PSB* 27, 1982, p. 350].

cina păcatului. Iată, aşadar, prima noţiune de *penthos: doliul pentru mântuirea pierdută*, fie de noi înşine, fie de alţii.

Să ne oprim puţin asupra acestor doi termeni: doliu şi mântuire. Trebuie să ne ferim să confundăm străpungerea inimii cu căinţa. Străpungerea merge mult mai departe. Întâi de toate, în timp. Nimeni n-are o idee mai înaltă şi mai îndrăzneaţă despre bunătatea lui Dumnezeu ca Părinţii pustiei, aceşti specialişti ai *penthos*-ului.

> „Un frate l-a întrebat pe avva Pimen zicând: Am făcut păcat mare şi voiesc să mă pocăiesc trei ani. I-a zis lui bătrânul: Este mult. Şi a zis fratele: Dar, până la un an? Şi a zis iarăşi bătrânul: Mult este. Şi a adăugat: Eu zic că dacă din toată inima se va pocăi omul şi nu va mai face păcatul, şi în trei zile îl primeşte pe el Dumnezeu"[4].

În altă parte se spune:

> „Un frate l-a întrebat pe avva Pimen: De voi cădea în vreo ispită, mă roade cugetul şi mă învinuieşte, pentru ce am căzut? I-a zis lui bătrânul: În orice ceas va cădea omul în greşeală şi va zice am greşit, îndată a încetat"[5].

Pe avva Pimen îl auzim cântând pe toate vocile lauda plânsului şi a necesităţii lui pentru mânuire. Acelaşi optimism îl arată şi avva Moise:

> „A întrebat fratele: Iată, omul bate pe robul său pentru greşeala ce a făcut. Ce va zice robul? Zis-a bătrânul: De este robul bun, va zice: Miluieşte-mă am greşit! I-a zis fratele: Nimic altceva nu zice? I-a zis bătrânul:

---

[4] *Alph*, Pimen 12; *PG* 65, 325AB [p. 168].
[5] *Ibid.* 99, col. 345C [p. 179].

> Nu, căci dacă va pune prihană asupra sa şi va zice am greşit, îndată se milostiveşte spre dânsul Domnul lui"[6].

Dar avva Moise vrea să fie păstrată întotdeauna conştiinţa păcătoşeniei[7]. Avva Sisoe[8] repetă aproape cuvânt cu cuvânt apoftegma avvei Pimen despre rapidul efect al căinţei, dar în altă parte mărturiseşte: „Eu în păcat mă culc şi în păcat mă scol"[9]. Nici unul din scriitorii duhovniceşti din vechime n-a recomandat mai insistent cugetarea la bunătatea dumnezeiască ca Marcu Ascetul, vestitorul „căinţei" neîncetate[10]. Atunci când îl sfătuieşte pe Nicolae să înceapă prin pomenirea neîncetată a binefacerilor lui Dumnezeu, ne întrebăm dacă nu cumva inversează ordinea firească a virtuţilor[11]. În realitate, el vrea numai ca „întristarea după Dumnezeu"[12] să meargă mână în mână cu o „mulţumire cu suflet străpuns [*eucharistia meta syntetrimmenes psyches*]" pentru binefacerile primite, iar nu una fără alta; fiindcă fără mulţumire plânsul[13] n-ar fi decât deznădejde, o întristare nu după Dumnezeu, iar fără căinţă mulţumirea n-ar fi decât o închipuire trufaşă. Două lucruri ne arată că Marcu Ascetul nu ia aici cuvântul *metanoia* în sens strict: căinţa este în mod evident personală, de aceea nu ne putem căi pentru păcatele altora, dar ne putem întrista pentru ei. Or

---

[6] *Alph*, Moise 18, col. 289A [p. 144].

[7] *Ibid.* 16, col. 288A.

[8] *Alph*, Sisoe 20, col. 400AB [p. 211].

[9] *Ibid.* 36, col. 404B.

[10] *Ad Nicolaum praecepta salutaria*, *PG* 65, 1028–1053 [*FR* I, 1946, p. 309–327].

[11] *Ibid.* 2, col. 1029CD [p. 312].

[12] *De his qui putant se ex operibus justificari* 205 sq, *PG* 65, 961 [*FR* I, 1946, p. 261 = nr. 218].

[13] Marcu foloseşte rar acest cuvânt; cf. totuşi *Ad Nicolaum praecepta salutaria* 11, col. 1045D [p. 324].

„sfinții trebuie să se căiască și pentru aproapele, fiindcă n-ar putea ajunge la desăvârșire fără să lucreze prin iubire"[14].

Apoi, pocăința propriu-zisă trebuie să aibă în vedere anumite păcate: însă odată ce greșelile trecute au fost iertate, nu se cuvine să ni le mai amintim una câte una:

„Când sunt pomenite îndeosebi după felul lor, păcatele de odinioară vatămă pe cel cu bună nădejde. Căci dacă îi apar în cuget însoțite de întristare, îl desfac de nădejde, iar dacă i se zugrăvesc fără întristare, îi întipăresc din nou vechea întinare"[15].

Pe scurt, pocăința propriu-zisă are un sfârșit; n-are sfârșit ceea ce limbajul ascetic obișnuit numește străpungerea inimii[16].

Necesitatea plânsului (*penthos*) după iertare e justificată de învățătura lui Origen despre urmele păcatului în suflet. Cincisprezece secole după dascălul alexandrin, Nicodim Aghioritul reia învățătura acestuia:

„Al doilea motiv pentru care pocăința trebuie să fie neîncetată e că fiecare păcat se aseamănă unei răni; și chiar dacă rana se vindecă, urma (*typos*), cicatricea păcatului stăruie în suflet și este cu neputință să se șteargă cu totul în viața aceasta, după cum spun cei mai mulți teologi (ca să nu spunem toți). Cine a furat o dată, sau a desfrânat sau a ucis, nu va mai fi nicio-

---

[14] *De Paenitentia* 11, col. 981A.

[15] *De his qui putant* 139, cf. 140 [= nr. 151, p. 264].

[16] Marcu Ascetul este un autor dificil, așa cum nota deja Fotie (*Bibliotheca* Cod. 200); Combefis, Bellarmin și alții îl bănuiesc chiar de unele erori (cf. *PG* 65, 896). Mai exact, la pasajul citat există o notă cu un *„Caute legas"*. Suntem de părere că numai vocabularul său creează probleme. E nevoie însă de un studiu atent.

dată la fel de nevinovat și curat ca și când n-ar fi furat sau desfrânat sau ucis. Iată de ce, de fiecare dată când păcătosul se gândește la păcatele făcute și constată urmele rănilor acestora, nu poate să nu se întristeze, să nu plângă și să nu se căiască, chiar dacă credem că rănile sale sunt vindecate. Așadar, cicatricele și urmele tuturor păcatelor, mai cu seamă cele ale păcatelor trupești, rămân neșterse în suflet. De aceea, în cuvântarea sa despre feciorie, Sfântul Vasile cel Mare spune că pocăința poate să ierte păcatul unui bărbat sau al unei femei, dar nu va putea face ca fecioara care a căzut să fie ca și cum n-ar fi căzut sau ar fi rămas fecioară. Aceasta produce plânsul toată viața la cei care au desfrânat. «Pocăința iartă păcatele, dar cum nu este în stare să facă fecioara căzută ca și când n-ar fi căzut, ea suspină toată viața; căci cum ar putea face din nou nestricat ceea ce a fost stricat? Cum s-ar putea face din nou neatins ce a fost atins o dată de poftă, stricăciune și patimă atâta timp cât semnele stricăciunii rămân în trup și în suflet?»[17]. Iar la sfârșitul cuvântării sale despre pocăință, spune: «Există o vindecare chiar și după o rană puroiată, cicatricea însă rămâne.» Iar Sfântul Grigorie spune: «Nu mai e cu putință întoarcere la vechea stare, chiar dacă am căuta aceasta cu suspine și lacrimi; din acestea se naște cu durere cicatrizarea, dar ea vine și noi credem în ea. Cât privește ștergerea inclusiv a cicatricelor, eu unul m-aș bucura, căci și eu am nevoie de îndurare» (*Cuvânt la Botez*). Iar Chiril al Ierusalimului spune: «Urmele păcatelor

---

[17] Sfântul Vasile nu ne-a lăsat nici un „Cuvânt" special despre feciorie. Tratatul sub acest titlu care i-a fost atribuit aparține de fapt lui Vasile din Ancyra; iar textul citat de Nicodim nu există aici.

rămân în trup. Căci, aşa cum atunci când în trup se produce o rană, deşi primeşte îngrijiri, urma rămâne totuşi, tot aşa păcatul răneşte sufletul şi trupul, iar întipăririle cuielor rămân în toţi.» În acelaşi sens vorbeşte şi Sfântul Isidor Pelusiotul: «Să nu începi să păcătuieşti din nou fără nici o frică, din pricină că auzi că există pocăinţă, sub pretextul că te vei vindeca negreşit. Ci să ştii de la început că mulţi nu au mai avut timp să facă pocăinţă, căci fiind ei în mijlocul rătăcirilor lor au fost chemaţi să dea socoteală de cele ce au făcut. Apoi, pocăinţa cere de obicei mult timp pentru vindecarea patimilor; căci e nevoie de osteneli, de postiri, de privegheri, de milostenii, de rugăciuni şi de toate celelalte leacuri de acest fel pentru a vindeca rănile trecute. În al treilea rând, trebuie băgat de seamă că şi după vindecare urma arată răul săvârşit. Un trup teafăr nu mai e acelaşi lucru cu unul vindecat; e o deosebire între o haină neruptă şi una ruptă, chiar dacă printr-un meşteşug ele au fost făcute astfel încât e greu să spui care e una şi care e cealaltă» (*Epistola 157 către Casios*). Se numeşte cicatrizare închiderea rănii, despre care Dumnezeu îi făgăduieşte lui Ieremia: «Şi-ţi voi lega rănile şi te voi vindeca, zice Domnul» (30, 17). Iar Sfântul Atanasie cel Mare spune: «Cine se pocăieşte, încetează să mai păcătuiască; dar păstrează urmele tuturor rănilor.» Deşi Sfântul Ioan Gură de Aur spune că «atunci când şterge păcatele, Dumnezeu nu mai lasă nici o cicatrice, nici nu mai îngăduie să rămână vreo urmă, ci odată cu sănătatea aduce şi frumuseţea» (*Cuvânt despre pocăinţă*, care începe cu cuvintele: «Deşi ieri mi-aţi lipsit...»), el vorbeşte aşa din pricina nemărginitei iubiri de oameni a lui Dumnezeu, iar nu din pricina pocăinţei, care prin ea însăşi nu poate face

aceasta. Căci, în același loc, ca și cum ar vrea să-și explice afirmația, Sfântul Ioan Gură de Aur spune: «Pocăința nu poate șterge prin ea însăși păcatul, ci pentru că la căință se adaugă iubirea de oameni și nesfârșita bunătate a lui Dumnezeu...»"

Ar fi fost mai bine dacă Marcu Ascetul ar fi făcut deosebirea între pocăință și *penthos* (dar acest lucru nu era necesar în polemica sa împotriva mesalienilor), așa cum va face mai târziu Sfântul Ioan Scărarul, când va trata despre ele în două capitole diferite ale *Scării* sale[18]. *Cuvintele Bătrânilor* (*Verba Seniorum*) vorbesc despre străpungerea inimii într-o secțiune specială[19], iar despre pocăință în altă parte[20]; titlul capitolului 23 ilustrează tocmai ceea ce spuneam:

„Că prin pocăință într-o singură zi se poate omul împăca cu Dumnezeu"[21].

Teofan Kerameus, arhiepiscop de Taormina în secolul XII, vede cele două stări ale sufletului exprimate în însăși formula celei de-a doua fericiri din Evanghelie:

„*Penthos*-ul vrednic de a fi fericit este cel care se face pentru greșeli și păcate; prin el se dobândește mângâierea milostivirii dumnezeiești. Dar, sensul durativ al verbului ne dă de înțeles că există și un alt *penthos*. Căci Hristos n-a spus «Fericiți cei ce au plâns», ci «cei ce plâng», cu alte cuvinte cei care-și aduc aminte totdeauna de slava din care au căzut și cum au fost

---

[18] *Despre pocăință:* treapta 5; despre *penthos:* treapta 7.

[19] *Liber* V, III, *PL* 73, 860–864.

[20] *Liber* VII, cap. 22–24.

[21] *PL* 73, 1645D: *Quod per poenitentiam uno die potest homo reconciliari Deo.*

aruncați în chip jalnic în acest loc al plângerii. Doliul lor este neîncetat și dobândesc mângâierea"[22].

Străpungerea inimii merge mai departe și din punct de vedere psihologic. Însuși numele său, de fapt cele două nume ale sale, sunt cuvinte ce exprimă sentimente. O căință rece și pur voluntară n-ar merita aceste nume, cu toate că din punct de vedere teologic valorează poate mai mult decât toate emoțiile sensibile. Pentru ca zdrobirea să fie reală, nu e nevoie de lacrimi; *penthos*-ul însă nu poate fi conceput fără ele. Acest element sentimental e atât de esențial pentru el, încât va sfârși prin a împinge în plan secund atenția acordată mântuirii pierdute, fără a o șterge însă definitiv vreodată. Străpungerea va deveni numele tuturor emoțiilor provenite dintr-un gând supranatural. Aspra tulpină a *penthos*-ului-întristării se va acoperi cu atâtea flori crescute din seva sa, încât aproape că i se va uita amara rădăcină care continuă să rămână și e necesară. „Întristarea după Dumnezeu" sau sinonimele ei vor fi expresia cea mai înaltă a bucuriei din lumea aceasta. „Doliu făcător de bucurie [*charopoion penthos*]." Fericirea evanghelică se poate realiza încă din lumea aceasta: Fericiți cei ce plâng (*penthountes*), că aceia se vor mângâia. „Întristarea", „doliul" va fi totuna cu mângâierea, ba chiar cu fericirea.

Cât privește „mântuirea", aceasta nu constă numai din evitarea iadului și din intrarea cu orice chip în rai; potrivit etimologiei grecești, „mântuirea [*soteria*]" înseamnă integritatea sănătății. Italianul spune și astăzi „la salute" în două sensuri: de „sănătate" și de „mântuire". Nu e sănătos oricine are încă o infirmitate oarecare. Toate greșelile noastre, chiar și cele mai mici și imper-

---

[22] *Homilia* 51, *PG* 132, 913.

ceptibile, sunt o sănătate parţială, o „mântuire" alterată. Mântuirea integrală ar presupune ca în orice moment al vieţii să dobândim o treaptă a desăvârşirii posibile. Cine s-ar putea lăuda cu aşa ceva?

> „Spunea iarăşi avva Isaia: De ar avea cineva puterea de a face minuni şi vindecări, de ar avea toată cunoştinţa şi ar învia chiar morţi, din clipa în care a căzut în păcat nu va mai putea fi fără grijă, căci trebuie să se pocăiască"[23].

Mai mult, Marcu Ascetul[24] nu se teme să spună că atunci când am atinge desăvârşirea în viaţa aceasta, ar rămâne totuşi adevărat faptul că *am fost* păcătoşi, fie chiar şi numai în virtutea păcatului originar. Puritatea baptismală cel mai bine păstrată nu desfiinţează nimănui calitatea de „răscumpărat de Hristos"; şi tuturor celor răscumpăraţi de El, Mântuitorul le spune neîncetat: Pocăiţi-vă! Dacă pocăinţa se impune, cu atât mai mult putem spune acest lucru despre întristare sau „doliu". Monahii, numiţi în Siria „plângătorii [*penthikoi*]", merită acest nume tocmai pentru că mărturisesc că sunt „cei ce vor să se mântuiască [*sozesthai boulomenoi*]": cei ce înţeleg să lucreze pentru mântuirea lor. În timp ce Constituţiile ordinelor monahale mai moderne propun membrilor lor drept scop „mântuirea şi desăvârşirea", Sfântul Vasile cel Mare credea că a spus totul scriind:

> „Viaţa ascetică are o singură ţintă: mântuirea sufletului"[25].

---

[23] *Tou hosiu Patros hemon Hesaiou logoi*, ed. AUGUSTINOS, Ierusalim, 1911, *logos* 8, 18, p. 60 [*FR* XII, 1991, p. 92].

[24] *De paenitentia* 10; *PG* 65, 980.

[25] *PG* 31, 881B.

Monahul, cel puțin cel răsăritean, nu este o ființă aparte: el pretinde doar că ia în serios creștinismul.

Iată de ce, din cauză că mântuirea nu e niciodată sau arareori intactă, în orice caz nu este niciodată încheiată aici, în viața aceasta, auzim din toate părțile subliniată necesitatea străpungerii inimii și permanența acestei necesități. Celui care a ajuns la nepătimire și nu mai are nevoie de curățire nici de mortificare[26], Evagrie îi recomandă:

> „Adu-ți aminte de viața ta de dinainte și de greșelile tale din trecut și cum, plin fiind de patimi, ai atins prin milostivirea lui Dumnezeu nepătimirea"[27].

Nu ne vom mai mira atunci când, același autor (un intelectual și un filozof!) propovăduiește necesitatea lacrimilor în cele trei etape ale vieții duhovnicești:

> „Roagă-te mai întâi să primești darul lacrimilor pentru a înmuia prin străpungerea inimii învârtoșarea aspră proprie sufletului tău și, mărturisindu-ți înaintea Domnului răutatea, să dobândești de la El iertarea"[28].

Odată obținută această iertare, e încă nevoie de lacrimi „pentru a izbândi în toate rugăciunile"[29] și e de la sine înțeles că toate aceste rugăciuni nu trebuie să privească decât mântuirea. Va veni un timp când „cel desăvârșit nu se va mai mortifica"[30], dar va fi mereu o iluzie să ne închipuim că nu vom mai avea nevoie de lacrimi:

> „Dacă ți se pare că nu mai ai nevoie de lacrimi în rugăciunea ta pentru păcatele tale, ia seama cât de mult

---

[26] *Praktikos* I, 40; *PG* 40, 1232B.
[27] *Ibid.* 22; col. 1228.
[28] *De oratione* 5; *PG* 79, 1168D [*FR* I, 1946, p. 75].
[29] *Ibid.* 6; col. 1169A [*ibid.*].
[30] *Praktikos* I, 40.

> te-ai îndepărtat de Dumnezeu (prin acest gând, adaugă pe bună dreptate versiunea arabă)[31] în vreme ce ar trebui să fii în El fără încetare, și vei plânge cu mai multă căldură."

Aceasta e și învățătura „Părinților":

> „Trecând odată prin Egipt, avva Pimen a văzut o femeie șezând într-un mormânt și plângând cu amar. Și a zis: Toate veseliile lumii acesteia de ar veni peste ea, n-ar putea abate sufletul ei de la plâns. Așa și monahul, de-a pururea trebuie să aibă plânsul întru sine"[32].

Avva Evprepie numără plânsul printre cele patru virtuți care ni se cer întotdeauna[33]. Trebuie să-l purtăm cu noi în tot locul, ca pe o umbră[34]. În acest context, râsul devine de neînțeles:

> „Un bătrân a văzut pe un frate râzând și i-a zis: Frate, nu știi oare că avem să dăm cuvânt de toată viața noastră înaintea lui Dumnezeu, și tu râzi în loc să plângi?"[35].

Cei mai vestiți dascăli ai Bisericii împărtășesc părerea pustnicilor egipteni. Sfântul Ioan Gură de Aur se alătură în această privință Sfântului Efrem. Vom cita din textele acestuia din urmă mai încolo. Pentru moment este vorba numai de înțelegerea naturii *penthos*-ului: acesta este doliul după pierderea mântuirii, iar acest doliu trebuie să fie permanent, la fel cum trebuie să fie și necesitatea de a lucra fără oprire pentru mântuirea noastră.

---

[31] *OCP* 5 (1939), p. 40.

[32] *VS* Liber V. III, 10; *PL* 73, 862A. Cf. nr. 11.

[33] *Alph*, Evprepie 6; *PG* 65, 172D [p. 70].

[34] *VS, loc. cit.* 24.

[35] *Ibid.*, 24.

V

Cauzele străpungerii [*katanyxis*]

Cauza plânsului (*penthos*) e limpede indicată chiar de el însuşi. Cu toate acestea, ia diferite aspecte şi acţionează prin mijloace diverse. La acestea ne vom referi în continuare.

1. E vorba mai întâi de mântuire, în sensul minim, căreia i se opun păcatele de moarte. Să cităm câteva texte luate la întâmplare din mulţimea celor care ni se înfăţişează:

> „Aşa cum e firesc să ne plângem morţii — spune Sfântul Ioan Gură de Aur —, tot aşa trebuie să plângem şi pierderea mântuirii noastre, ca să nu spunem mai mult. Cu o asemenea dorinţă şi un asemenea curaj ar trebui ca toţi să aibă ochii sufletului îndreptaţi spre această ţintă şi totul să ne fie o chemare şi o aducere-aminte. Cei care şi-au pierdut soţiile sau copiii au mereu în suflet chipul celor plecaţi de aici; în timp ce noi, care am pierdut Împărăţia cerurilor, ne gândim la orice numai la ea nu. Nici unul din aceia, fie el şi de neam împărătesc, nu s-ar ruşina să se supună legii doliului — se va arunca la pământ, va plânge cu

amar, își va schimba veșmintele, se va supune din toată inima tuturor celorlalte datini potrivite cu acest moment, fără să țină seama nici de educația sa, nici de neputințele ce ar putea urma aceste mâhniri adânci —, va suporta totul cu cea mai mare ușurință... Noi însă, care nu suntem în doliu pentru soție sau copil, ci pentru un suflet, și nu pentru suflet străin, ci pentru al nostru, ne scuzăm pretextând slăbiciunea sănătății și finețea educației! Și slavă Domnului, asta să fie singura nenorocire! Însă noi nu facem nici măcar ceea ce nu cere un efort fizic. Căci de ce forță fizică e nevoie, spune-mi, atunci când e vorba de străpungerea inimii, de rugăciunea veghetoare, de cugetarea la păcate, de combaterea exagerărilor și pretențiilor prostești și de smerirea minții? Acestea ni-L fac pe Dumnezeu milostiv, însă noi nu le facem nici măcar pe acestea"[1].

Din Sfântul Efrem ar trebui să cităm aproape totul. Autorul elogiului său, atribuit Sfântului Grigorie al Nyssei, spune:

„În clipa în care mă pregătesc să-mi aduc aminte șuvoaiele sale de lacrimi, mi se umplu și mie ochii de lacrimi, căci nu e cu putință a trece fără lacrimi oceanul lacrimilor sale; nu era nici zi, nici noapte, nici o parte din zi sau din noapte, nici o clipă oricât de scurtă, în care ochii săi veghetori să nu fie scăldați în lacrimi; așa cum spunea, plângea când greșelile și nebuniile tuturor, când pe ale sale: și-l puteai găsi plângând nu numai atunci când vorbea despre pocăință, năravuri și îndreptarea vieții, dar chiar și atunci când lăuda pe Dumnezeu..."[2].

---

[1] *De compunctione* I, 10; *PG* 47, 409 sq.

[2] *PG* 46, 829D.

Să menţionăm în treacăt că, dacă majoritatea scrierilor tipărite sau găsite în manuscris sub numele lui Efrem nu-i aparţin cu siguranţă, ele rămân în ciuda acestui fapt nu mai puţin documente ale spiritualităţii răsăritene, pentru că au fost citite cu respectul datorat autorului lor adevărat sau pretins de nenumăraţi credincioşi din toate ţările Răsăritului. Iată numai o pagină:

„Prin păcat sufletul este mort. El are nevoie de durere, de plâns, de lacrimi, de întristare, de suspine pentru răutatea care l-a doborât şi l-a pierdut. Strigă, plânge şi suspină, aducându-le pe acestea lui Dumnezeu. Mai mare decât durerea unei mame căreia moartea i-a smuls copilul pentru a i-l arunca în mormânt — ea jeleşte pentru că şi-a pierdut copilul iubit —, când păcatul îl desparte pe om de Dumnezeu, e durerea pricinuită de Bunătatea care şi-a pierdut chipul atât de frumos. Te doare când ai pierdut un animal pe care-l aveai; chiar dacă l-ai cumpărat de puţin timp, dacă moare te întristezi. Dumnezeu suferă din pricina chipului Său pierdut pentru El. Un suflet îi e mult mai drag decât întreaga Sa creaţie. Prin păcat, sufletul moare şi ţie nu-ţi pasă, păcătosule! Ar trebui să te întristezi pentru că Dumnezeu S-a întristat pentru tine. Sufletul tău a murit: din pricina răutăţii tale varsă lacrimi şi învie-l! Fă-i lui Dumnezeu bucuria că ţi-ai înviat sufletul... Plânge şi geme pentru sufletul tău despărţit de Dumnezeu Care suferă pentru tine cum suferă o mamă pentru unicul ei copil. Cine râde lângă un mort, urăşte pe părinţii mortului. Dacă, dimpotrivă, suferă şi se mâhneşte plângând, îşi arată dragostea. În acelaşi chip, cine se bucură că a murit prin păcat, Îl urăşte pe Dumnezeu Care suferă şi Se mâhneşte.

Dumnezeu jelește și Se întristează pentru sufletul mort; cine râde și glumește sporește suferința lui Dumnezeu, așa cum cel care râde și glumește sporește suferința și durerea celui care-și îngroapă un mort. Lui Dumnezeu Îi sporește chinul cel care se bucură că s-a făcut păcătos. Un tată care și-a îngropat copilul iubit nu suferă atât cât suferă Dumnezeu pentru un suflet omorât de păcat. Întristează-te, așadar, pentru sufletul tău și arată-I dragoste lui Dumnezeu Care suferă și Se întristează pentru sufletul păcătos și mort. Cine se bucură și nu suferă se aseamănă întru totul lui Satana. Cine vine la un mort și vede doliul adus de moartea lui, are sufletul copleșit de suferință și împărtășește durerea persoanelor îndoliate. Când sufletul moare din pricina păcatului, întristarea urcă până la cer: oștile cerești se mâhnesc, Dumnezeu Însuși Se întristează foarte mult. Cine iubește veselia și nu vrea să plângă pentru sufletul său, e cu adevărat un lepădat care nu știe că are un suflet. Plângi pentru sufletul tău, păcătosule, varsă lacrimi și învie-l. Învierea sufletului tău atârnă de ochii tăi, iar întoarcerea lui la viață, de inima ta. Ai murit și tu nu plângi pentru că te-ai despărțit de sufletul tău. Plânge mai întâi pentru tine și apoi vei plânge și pentru ceilalți. Pentru un trup mort, plângi, dar pentru un suflet mort și despărțit de Dumnezeu nu plângi. Lacrimile care cad pe un trup nu pot învia mortul; dacă însă cad pe un suflet, îl vor învia și-l vor face iarăși viu. Nu pentru trup sunt făcute lacrimile, suferința și întristarea, ci pentru sufletul zidit de Dumnezeu, ca să-l poți învia. Dă-i lui Dumnezeu plânsul și înmulțește lacrimile ochilor tăi și prin lacrimile tale și prin bunătatea Lui va învia sufletul care era mort. Milostivirea Lui așteaptă ca ochii tăi să verse lacrimi

pentru a curăți și a înnoi chipul urâțit al sufletului. Dacă ți-ai omorât sufletul, fă-l să se ridice din răutate. Nu altcineva te-a omorât și surpat; de bună voie te-ai omorât și ai căzut. Dacă un altul te-ar fi ucis, el ar fi trebuit să te și învie; însă cum voința ta ți-a adus moartea, tot ea trebuie să te aducă din nou la viață"[3].

Poate că acești doi sirieni, Ioan Gură de Aur și Efrem, au cedat predispoziției temperamentului lor. Dar această suspiciune nu poate fi valabilă pentru Sfântul Grigorie din Nazianz, care putea fi acuzat mai ales de un exces de timiditate. El este „Teologul" prin excelență, și aceasta îndeosebi pentru că revine neîncetat asupra temei îndumnezeirii omului. De aceea merită să fie ascultat cu atenție. Cuvintele pe care o să le citim sunt scrise în urma unei calamități naturale; însă despre acest dezastru gândește exact așa cum făcea și Sfântul Efrem, numai că într-un alt stil:

„Și voi imitați-vă preotul timid [el însuși]; da, copiii mei preaiubiți, da, voi care sunteți împreună cu el părtași la dojana și bunătatea dumnezeiască, țineți-vă sufletele în lacrimi; opriți-vă mânia, făcând mai bine faptele voastre... Știu că mie, slujitorul lui Dumnezeu, și vouă, care ați primit aceeași cinste, ni se poruncește să intrăm [în sanctuar] îmbrăcați în pânză de sac și bătându-ne în piept zi și noapte între prag și altar, cu straie vrednice de milă, cu un glas și mai vrednic de milă, să plângem cu stăruință pentru noi și popor, fără să cruțăm nimic, nici durerea, nici cuvintele în stare să-L înduplece pe Dumnezeu...; și aceasta cu atât mai

[3] *Sermones Exegetici, In Isaiam 26, 10:* „Tollatur peccator et non videat gloriam"; *S.P.N. Ephraem Syri Opera Omnia*, Roma, 1740, vol. II, p. 346 sq.

multă mâhnire cu cât mai mare este demnitatea noastră, pentru a învăța prin exemplul nostru poporul despre străpungerea inimii [*katanyxis*] și îndreptarea răului... Veniți așadar, fraților, să cădem și să plângem înaintea Domnului, Ziditorul nostru. Să rânduim un doliu [*penthos*] obștesc, împărțindu-ne după vârste și categorii sociale. Să înălțăm glasul rugăciunii; în locul țipetelor care Îi sunt urâte, să ridicăm în urechile Domnului Savaot aceasta: «Să abatem mânia Sa prin mărturisire.» Întrucât L-am văzut mânios, să facem așa încât să-I îndepărtăm mânia. Cine știe, precum stă scris, dacă nu cumva îi va părea rău pogorând asupra noastră binecuvântare. Știu foarte bine acest lucru pentru că am cunoscut iubirea de oameni a lui Dumnezeu. Va părăsi ceea ce e potrivnic firii Sale, adică mânia și va veni la ce este potrivit firii sale, adică la milostivire. Căci în acest scop își arată mânia, spre aceasta înclină... Numai să ne fie milă de noi înșine și să croim drum spre dreapta iubire a Tatălui. Să semănăm cu lacrimi ca să secerăm cu bucurie..."[4].

Știm ce gândea Sfântul Grigorie și despre lacrimile monahilor:

„Ele sunt potopul care cade peste păcate, curățirea lumii întregi"[5].

Se simte că și-a dorit aceste lacrimi tot atât de mult cât a râvnit după singurătate. Și nu cere oare el însuși aceste lacrimi în mod expres[6]? Cele 99 de „Poeme despre sine însuși" nu sunt altceva decât o suită de „plângeri"

---

[4] *Oratio* 16, 13–14; *PG* 35, 952B sq.

[5] *Oratio* 4, *contra Julianum* I; *PG* 35, 593C.

[6] *Carminum liber* II, 46, vers 27–30; *PG* 37, 1379 sq.

(*threnoi*). Să spicuim doar un singur vers care se potrivește foarte mult subiectului nostru:

> „Lăcrimează, lăcrimează, păcătosule; e singurul tău folos [*dakrye, dakry'alitre; to son monon estin oneiar*]"[7].

Nu insistăm, ar fi prea simplu. De aceea, atunci când e vorba de ispășirea unor păcate grave, străpungerea inimii se înrudește de aproape cu pocăința propriu-zisă; aceasta îi aduce în plus doar un element de sensibilitate, care, cel puțin nouă, celor din zilele noastre, nu ni se pare esențial. Poate că anticii gândeau altfel. Dar nu putem intra acum în această problemă de care se ocupă tratatele istorice despre pocăință. Să spunem însă acest lucru: trebuie admis măcar faptul că *Taina* Pocăinței sau Spovedaniei nu avea pe atunci un uz atât de frecvent ca în zilele noastre. Se întâmplă ca un autor, cum este Sfântul Efrem, să vorbească despre ea mult mai puțin, să propovăduiască *virtutea* pocăinței. Practicarea mai intensă a Tainei Spovedaniei și-a avut și ea contribuția la ștergerea progresivă a sentimentului străpungerii.

Cu toate acestea, așa cum am observat vorbind despre sursele cercetării noastre, învățătura tradițională s-a menținut totuși la răsăriteni. Pentru a ne convinge de acest lucru, nu ne mai rămâne decât să citim o mărturisire de credință oarecare. Împărțirea obișnuită a acestor manuale după cele trei virtuți teologice și cea a părții a doua, despre nădejde, după Fericiri, au contribuit și ele la această persistență. Iată ce citim în „Mărturisirea de credință" a lui Petru Movilă[8]:

---

[7] *Ibid.* *Carmen* 51, vers 12; col. 1395.

[8] *Mărturisirea Ortodoxă*, text latin editat de A. MALVY și M. VILLER, Paris-Roma, 1927, p. 85 sq.

„Ce ne învață fericirea a doua? Învață că dintre ortodocși numai aceia sunt fericiți care tot timpul vieții lor plâng și se întristează pentru păcatele săvârșite și prin care au supărat pe Dumnezeu și pe aproapele, după cuvântul prorocului: «Vor veni fiii lui Israel, și împreună cu ei vor merge și fiii lui Iuda și, plângând, vor căuta pe Domnul Dumnezeul lor» [*Ir*, 50, 4]. Nu sunt părtași acestei fericiri cei care plâng după vreo plăcere lumească..."

Intensitatea lacrimilor trebuie să fie pe măsura gravității păcatelor:

„Doi frați după trup s-au lepădat de lume și s-au dus amândoi la muntele Nitriei petrecând acolo în sihăstrie și în ascultare. Dumnezeu le-a dat amândurora darul străpungerii și lacrimi, în rugăciunile lor. Odată bătrânul sihăstriei a văzut în vis pe amândoi frații stând la rugăciune: fiecare ținea o hârtie scrisă în mână și udând hârtia cu lacrimile lor, spălau slovele scrisorii de pe hârtie; și scrisoarea unuia lesne se spăla iar a celuilalt cu anevoie și, chiar dacă se spăla, iarăși se cunoșteau slovele. Bătrânul s-a rugat lui Dumnezeu să-i arate acea vedenie cu acei doi frați. Și trimițând Dumnezeu pe îngerul Său, i-a spus zicând: Slovele și scrisoarea scrisă pe acele hârtii pe care le-ai văzut ținându-l în mâinile lor sunt păcatele lor. Unul din ei a păcătuit firește, adică după fire și de aceea aceluia lesne i se spală slovele. Celălalt a căzut în necurății și spurcăciuni peste fire. De aceea, mai multă osteneală îi trebuie întru pocăința lui. Și de atunci totdeauna îi zicea bătrânul: Silește-te, frate, ostenește-te, frate, că se cunosc slovele. Dar, nu i-a arătat bătrânul, nici nu i-a spus aceasta până la moartea lui, ca nu cumva

scârbindu-se să-şi smintească silinţa sa, ci totdeauna îi zicea: Sileşte-te, frate, căci cu multă osteneală se spală slovele zapisului"[9].

Fratelui care păcătuise mai puţin, bătrânul nu-i spune absolut nimic. Poate că cel care era mai puţin vinovat se socotea pe sine mult mai păcătos. E un fenomen obişnuit în viaţa sfinţilor — şi a altora. Se pare că hagiografia antică nu era atât de preocupată ca aceea scrisă în vremuri mai apropiate de zilele noastre să afle sau să spună dacă eroii ei şi-au păstrat curăţia de la Botez. Cel puţin aceşti eroi se priveau pe ei înşişi întotdeauna, drept cei mai mari păcătoşi „dintre care cel dintâi sunt eu [*peccatores... quorum primus ego*]". Pentru ei ar fi fost o înfumurare de neiertat să se socotească exagerată învăţătura părinţilor despre străpungere, sau să se creadă exceptaţi de la legea comună. De aceea, îi vedem mai curând străduindu-se să egaleze marile modele: pe Sfântul Efrem, la sirieni sau pe Sfântul Arsenie, la greci, îndeosebi pe acesta din urmă, cel mai elegant curtean al palatului imperial, devenit apoi cel mai zdrenţăros dintre pustnici[10], marele erudit în literatura greacă şi latină care invidia „alfabetul ţăranilor din Egipt"[11], cu alte cuvinte, cunoaşterea lor practică a vieţii duhovniceşti.

„Se mai spunea că în toată vremea vieţii sale, când şedea la lucrul mâinilor lui, avea o cârpă în sân pentru a-şi şterge lacrimile care picau din ochii săi"[12].

Şi nu erau simple lacrimi de alinare:

---

[9] *PE* II, cap. 32, p. 103 = *Arm* I, p. 546.
[10] *Alph*, Arsenie 4; *PG* 65, 88C [*Patericul*, p. 14].
[11] *Ibid.* 6; col. 89A.
[12] *VS* Liber V. III, 1; *PL* 73, 860C.

„Când era aproape de a muri, l-au văzut pe el frații plângând și i-au zis lui: Cu adevărat și tu te temi, părinte? Și a zis lor: Într-adevăr, frica cea de acum, ce este cu mine în ceasul acesta, cu mine este de când m-am făcut călugăr. Și așa a adormit"[13].

Cei mai nevoitori dintre asceți au visat întotdeauna să ajungă „un alt mare Arsenie"[14]. Iată un subiect care ar trebuie să-i intereseze pe istoricii spiritualității: să urmărească, de-a lungul secolelor, influența pe care a avut-o un sfânt asupra vieții creștine din cutare sau cutare țară. În cazul Sfântului Arsenie, ar trebui cercetat întregul Răsărit.

2. Așadar, străpungerea își găsește principalul stimulent în amintirea păcatelor săvârșite; în același timp, ea se hrănește și din certitudinile și incertitudinile viitorului; mai cu seamă certitudinea morții și a judecății, asupra cărora vom reveni.

„Un frate oarecare, silitor fiind, își făcea rugăciunea și pravila împreună cu alt frate al lui și cum începea a citi, îl biruiau lacrimile și străpungerea sa. Pentru aceea nu putea să citească, ci lăsa câte un stih din psalmi. Odată l-a rugat vecinul lui să-i spună ce gândește când stă el la pravila și rugăciunea sa, de plânge cu așa amar? Iar el i-a răspuns: Iartă-mă, frate, că totdeauna când stau la pravila și rugăciunea mea, văd pe Judecătorul și pe mine ca un osândit stând, întrebat și mustrat fiind și zicându-mi judecătorul: pentru ce ai făcut cutare păcat? Și de aceea nu mai știu ce să răspund, că

---

[13] *Alph*, Arsenie 40; *PG* 65, 105BC [p. 22].

[14] *Vie de Syméon le Nouveau Théologien* 55, ed. HAUSHERR (*Orientalia Christiana* XII, nr. 45), p. 72.

mi se astupă gura de vădirea cugetului meu și nu pot citi, ci las câte un cuvânt din psalmi. Iartă-mă, frate, că și pe tine te smintesc și pentru aceea, frate, dacă vei vrea, să facem separat fiecare pravila sa. Răspuns-a lui fratele, zicând: Nu, frate, că eu măcar de nu am darul străpungerii, ca să pot plânge, văzându-te pe tine, mă văd și mă cunosc pe mine nevrednic și ticălos. Iar Dumnezeu văzând smerenia lui, i-a dat și lui darul străpungerii și lacrimi ca și celuilalt"[15].

„Un bătrân oarecare ședea în Raith și avea acest fel de lucrare: ședea în chilia sa umilit, aplecat spre pământ, clătinând capul și zicând cu oftare: Dar ce va să fie? Și iar ședea tăcând și lucra la fâșii și iar clătea capul, același cuvânt zicând: Dar ce va să fie? Și așa și-a sfârșit toate zilele sale, întristându-se pururea de ieșirea sa din trup"[16].

Străpungerea inimii e provocată de incertitudinea legată de posibilitatea unor păcate viitoare. Există în faimoasa antologie ascetică (*Synagoge*) a lui Pavel Evergetinos (III, 9, p. 22–27) un lung capitol despre incertitudinea biruinței finale.

„Un bătrân, întâlnind un alt bătrân, i-a spus: Eu am murit lumii. Însă celălalt i-a spus: Nu te mândri, frate, atâta timp cât n-ai ieșit din trup, ci mai bine spune: Eu am murit, Satana însă este viu."

„Unui bătrân sfânt, în ceasul morții sale, i s-a arătat diavolul și i-a spus: M-ai biruit. Bătrânul însă i-a răspuns: Încă nu știu nimic despre aceasta."

---

[15] *PE* II, cap. 32, p. 103 = *Arm* I, p. 547.
[16] *PE* I, cap. 5, p. 18 = *Arm* I, p. 522 s.

Sfântul Efrem numește păcatul *euperistatos*, cel care ne stă cu ușurință împrejur[17]. Sfântul Petru Damaschin, a cărui operă e o țesătură de texte patristice, își intitulează un capitol din compilația sa: „Despre porunca a doua[18] și despre nașterea plânsului din temere"[19]. Sfântul Ioan Gură de Aur dezvolta deja în mod elocvent aceeași idee[20]. După ce a enumerat multe alte urmări fericite ale fricii, el continuă:

> „Și acestea nu sunt singurele roade ale fricii; există unul mult mai de preț… Acolo unde este frica, acolo se găsesc și lacrimile fierbinți și neîntrerupte și suspinele unei străpungeri adânci."

> „Un frate l-a întrebat pe avva Pimen: Ce voi face ispitelor acestora care mă tulbură? I-a zis lui bătrânul: Să plângem înaintea bunătății lui Dumnezeu cu toată osteneala noastră, până ce va face cu noi mila Sa"[21].

3. Nu numai păcatele sunt grave, chiar și greșelile de zi cu zi ale dreptului care cade de șapte ori pe zi. Chiar și acestea smulg lacrimi „celor ce vor să se mântuiască". Uneori s-a pus la îndoială finețea conștiinței Părinților pustiei[22]. Nimic nu dovedește mai mult nedreptatea unei asemenea insinuări decât modul în care acești sfinți luau în tragic micile păcate datorate slăbiciunii lor omenești. Înainte de a-i judeca, ar fi bine să învățăm limba și filozofia lor.

---

[17] EFREM, Roma, I, p. 32 D.

[18] Fericirile sunt un nou Decalog.

[19] Cartea I, capitolul 4, *Philokalia* II, p. 13–16 [*FR* V, 1976, p. 53].

[20] *Ad populum Antiochenum, hom.* 15, 1; *PG* 49, 154.

[21] *Alph*, Pimen 122; *PG* 65, 353B [p. 182].

[22] HEUSSI, *Der Ursprung des Mönchtums*, Tübingen, 1936, p. 220.

„Începutul mântuirii — spune o sentință laconică a Sfântului Nil — este osândirea de sine"[23].

„Zicea avva Matoi: Pe cât se apropie omul de Dumnezeu, pe atât se vede pe sine păcătos, căci prorocul Isaia văzând pe Dumnezeu, se făcea pe sine ticălos și necurat"[24].

Capitolul din antologia *Synagoge* a lui Pavel Evergetinos, de unde e luată această apoftegmă, și care e unul din cele mai lungi, are următorul titlu:

„Că este propriu celui smerit să se învinuiască și să se mustre pe sine însuși și să socotească drept nimic faptele bune pe care le săvârșește, oricâte și oricare ar fi ele..."

Capitolul următor continuă aceeași temă. Se subliniază faptul că nu trebuie să judecăm pe nimeni, ci să ne atribuim numai nouă înșine vina tuturor lucrurilor potrivnice. Cine ar vrea să practice această regulă, nu va duce lipsă de prilejuri de „a se învinui pe sine însuși". Iar acestea vor fi tot atâtea motive de străpungere a inimii. Recitirea vieții Sfântului Dositei este o adevărată încântare:

„Acest tânăr [Dositei] era foarte potrivit la orice lucru pe care-l făcea. Slujea bolnavilor din infirmerie și fiecare se odihnea prin slujirea lui, căci pe toate le făcea curat. Iar dacă i se întâmpla să se mânie puțin față de unul din bolnavi și să zică un cuvânt cu mânie, lăsa toate și, intrând în pivniță, plângea. Deci cum intrau și ceilalți slujitori de la infirmerie ca să-l mângâie dar

---

[23] *PG* 76, 1249C. În *PE* I, cap. 45, p. 161 sentința aparține lui Evagrie.

[24] *PE* I, 45, p. 142 = *Alph*, Matoi 2; *PG* 65, 289C [p. 145].

el nu se consola, atunci mergeau și-i spuneau avvei Dorotei: «Fă dragoste, doamne, și află ce are fratele acesta, că plânge și nu știm de ce?» Iar el intra și-l găsea stând pe pământ și plângând; și-i zicea: «Ce este, Dositee? Ce ai? De ce plângi?» Iar el zicea: «Iartă-mă, doamne, pentru că m-am mâniat și am vorbit cu răutate fratelui meu.» Iar el îi zicea: «Da, Dositee, [plângi] pentru că te mânii și nu ți-e rușine să te mânii și să vorbești cu răutate fratelui tău. Nu știi oare că el este Hristos și Îl necăjești pe Hristos?» Iar el pleca privirea lui în jos plângând, nimic zicând. Iar când îl vedea că a plâns destul, îi zicea apoi: «Dumnezeu să te ierte. Scoală, să punem de acum început [de îndreptare]. Să ne sârguim de acum și Dumnezeu ne va ajuta.» Iar el, îndată ce auzea, se scula alergând cu bucurie la slujirea lui, ca unul care a primit iertarea cu adevărat de la Dumnezeu. Învățând deci cei de la infirmerie obiceiul lui, când îl vedeau plângând îi ziceau: «Ce ai, Dositee? Ce ai greșit?» Și îi spuneau fericitului Dorotei: «Doamne, intră în pivniță, căci ai de lucru acolo.» Deci acesta când intra și-l găsea șezând pe pământ și plângând, înțelegea că a spus un cuvânt rău și-i zicea: «Ce este, Dositee? Iarăși ai necăjit pe Hristos? Iarăși te-ai mâniat? Nu ți-e rușine? Nu te mai îndrepți?» Iar el rămânea plângând mult. Și iarăși când vedea că s-a săturat de plâns, îi zicea: «Scoală-te. Dumnezeu să te ierte. Iarăși pune început. Îndreaptă-te de acum înainte.» Iar el îndată scutura cu credință întristarea și pleca la lucrul lui"[25].

---

[25] *Vie de saint Dosithée*, ed. P.M. BRUN, *Orientalia Christiana* XXVI, p. 109 sq [trad. rom. diac. Ioan I. Ică jr, *Mitropolia Ardealului* 3 (1988), p. 41–42].

Dositei era un copil, dar vom vedea că străpungerea nu ţine deloc de tinereţe. Autorul *Vieţii Sfântului Dositei* mărturiseşte că prin *Viaţa* sa a urmărit mai cu seamă să dea un exemplu de ascultare spontană. Alţii nu credeau că se pot mântui atât de uşor. Nu degeaba îi auzim adesea pe părinţii lor duhovniceşti avertizându-şi ucenicii împotriva deznădejdii. Plânsul (*penthos*) risca să facă loc întristării care este opusul ei primejdios. E nevoie de eroism şi de multă bărbăţie pentru a te putea osândi întotdeauna, fără a încerca să luăm apărarea a ceea ce e vrednic de osândit. Înseşi preocupările ascetului, concentrarea minţii în Dumnezeu, exemplul celorlalţi, încurajările pe care le primeşte, totul trebuia să sporească în el teama de cele mai mici greşeli. Îndeosebi cultul divin, pe care-l lua în serios, nu-i oferea numai momente de extaz.

„Un frate s-a dus la unul din bătrâni în lavra lui Luca, deasupra Ierihonului, şi i-a zis: «Cum trăieşti, părinte?» Răspuns-a lui bătrânul: «Rău.» Zis-a lui fratele: «Pentru ce trăieşti rău, părinte?» Iar bătrânul i-a zis: «Iată, am treizeci de ani de când stau înaintea lui Dumnezeu în toate zilele rugându-mă şi în rugăciunea mea uneori mă blestem pe mine, zicând către Dumnezeu: Să nu Te milostiveşti spre toţi cei ce fac fărădelegea. Şi: Blestemaţi sunt cei ce se abat de la poruncile Tale, de la care eu pururea mă abat şi fărădelegea o lucrez. Alteori, zic iarăşi lui Dumnezeu: Pierde-vei pe toţi cei ce grăiesc minciună, iar eu în fiecare zi grăiesc minciuna şi în inima mea cugetând rele, zic lui Dumnezeu: Gândul inimii mele înaintea Ta este pururea şi neavând post câtuşi de puţin, zic: Genunchii mei au slăbit de post. Şi iarăşi, dacă am

pomenire de rău asupra fratelui meu, zic către Dumnezeu: Iartă-ne nouă precum și noi iertăm! Și toată grija având la a mânca pâinea mea, zic: Am uitat a mânca pâinea mea. Și dormind până dimineața, cântând, zic: La miezul nopții m-am sculat ca să mă mărturisesc Ție. Neavând câtuși de puțin străpungere, zic: Ostenit-am în suspinul meu, sau: Făcutu-s-au lacrimile mele pâine ziua și noaptea. Și cu totul fiind plin de mândrie și de odihnă trupească, mă batjocoresc pe mine și cânt: Vezi smerenia mea și osteneala mea și lasă toate păcatele mele! Negătit fiind, zic: Gata este inima mea Dumnezeule! Pe scurt, toată pravila și rugăciunea mea mi se face mie spre mustrarea și rușine.» Zis-a fratele: «Eu socotesc, părinte, că acestea le-a făcut David pentru sine.» Iar bătrânul suspinând, a zis: «Ce zici, frate? De nu vom păzi cele ce cântăm înaintea lui Dumnezeu, la pierzare vom merge»"[26].

Acest sfânt se defaimă pe sine în sensul pe care l-am pomenit; în nici un caz nu putem spune că are o conștiință împietrită. Mărturisirea sa pare să se contrazică numai într-un anumit punct și anume atunci când se învinuiește că n-are deloc străpungere. „Suspinele" sale dezmint acest exces de zel în „învinuirea de sine". Interlocutorul său nu s-a înșelat deloc asupra sa, dacă avem în vedere un alt pasaj în care reîntâlnim începutul aceleiași istorisiri cu următoarea concluzie: „Iar fratele s-a încredințat pe deplin de străpungerea bătrânului"[27]. Ce ar fi spus oare despre Sfântul Macarie?

„Povestea avva Pafnutie, ucenicul avvei Macarie, că zicea bătrânul: Când eram copil, pășteam boii cu cei-

[26] *PE* IV, cap. 13, p. 60 = *Arm* II, p. 339.
[27] *PE* I, cap. 45, p. 166 = *Arm* II, p. 282.

> lalți copii. Și m-am dus să fur smochine și pe când alergau ei, a căzut una de la dânșii și luându-o am mâncat-o. Când îmi aduc aminte de dânsa, șed plângând"[28].

Sfântul Teodor din Tabennisi a avut un gând de prea mare râvnă pe care l-a mărturisit Sfântului Pahomie[29]. Toată lumea socotea că nu era un păcat[30], dar Pahomie a fost de altă părere. El i-a vorbit urmașului său prezumtiv cu atâta asprime încât

> „Teodor a plecat foarte mâhnit; după care s-a retras într-o chilie îndepărtată pentru a se preda plânsului [*penthos*] cu lacrimi și durere multă, temându-se ca nu cumva Dumnezeu să-și întoarcă fața de la el..."

Acest doliu a durat zece ani, iar în cele din urmă, Pahomie l-a numit ca urmaș al său pe Petroniu[31].

În legătură cu severitatea judecății de sine, e bine să amintim teza stoicilor privitoare la unicitatea virtuții[32]. Ea a avut mare trecere la creștini.

> „Gnosticul trebuie să se străduiască să împlinească în egală măsură toate virtuțile pentru că ele își urmează unele altora[33] nu numai în ele însele, dar și în el; pentru că mintea obișnuiește să fie trădată de virtutea care lipsește"[34].

---

[28] *Alph*, Macarie 37; *PG* 65, 277D–280A [p. 139].
[29] *S. Pachomii Vitae Graecae*, ed. F. HALKIN, I, 106, p. 70.
[30] *Ibid.* 107.
[31] *Ibid.* 114, p. 75.
[32] Cf. PLUTARH, *De Stoicorum repugnantiis* 7, p. 1034 c.
[33] *Antakolouthosin*, termenul tehnic al stoicilor.
[34] EVAGRIE, *Gnostikos* 109; text grec în *OCP* 5 (1939), p. 232.

Un *Cuvânt ascetic* grec publicat sub numele Sfântului Efrem[35] pare să fie comentariul acestei sentințe, din care scoate un motiv pentru străpungere:

„Încearcă să dobândești virtutea desăvârșită, împodobită cu tot ceea ce îi place lui Dumnezeu. Ea se numește virtute unitară deoarece cuprinde în ea frumusețea și felurimea tuturor virtuților. Așa cum o diademă împărătească nu se poate face fără pietre prețioase alese, fără mărgăritare, tot așa și virtutea unitară [*monoeides*] nu poate subzista fără frumusețea feluritor virtuți. Ea se aseamănă întru totul diademei împărătești: așa cum acesteia, dacă îi lipsește o piatră sau un mărgăritar, nu mai strălucește pe capul împăratului, tot așa, dacă acestei virtuți unitare îi lipsește strălucirea uneia singure din celelalte virtuți, nu mai merită numele de virtute desăvârșită[36]... Se aseamănă unui vultur care zboară în înălțimi și care, zărind o pradă într-o cursă, se năpustește asupra ei cu putere; dar, când să apuce prada, se prinde în ea vârful ghearei și întreaga lui putere e paralizată de acest lucru neînsemnat. Înainte, trupul său părea cu totul liber și în afara cursei acum însă, întreaga sa putere e înlănțuită. La fel se întâmplă și cu virtutea despre care vorbesc: de îndată ce se leagă de vreun lucru pământesc, moare, își pierde puterea și piere; nu se mai poate ridica spre înălțimi, de vreme ce este legată de vreun lucru pământesc. Văzând acestea, cine n-ar plânge? Cine n-are

---

[35] Cu siguranță nu-i aparține, tocmai din cauza acestei teorii stoice și pentru că vorbește despre stâlpnici; mi se pare însă că e de origine siriacă și datează cel mai târziu din vremea lui Heraclie (începutul secolului VI).

[36] Urmată de alte comparații; cf. EVAGRIE, *De oratione* 1; *PG* 79, 1168BC [*FR* I, 1946, p. 75].

> cu ușurință străpungere să vină la această priveliște și să suspine: virtutea care urcase la cer și a ajuns până la ușile Împărăției, nu poate intra în ea"[37].

A nu crește în mod normal e o lipsă de sănătate. Dar cine are față de urcușul său duhovnicesc o preocupare atât de constantă încât să facă tot ce e cu putință, respectiv tot ceea ce este de dorit? Desăvârșirea creștină e atât de înaltă, slăbiciunea noastră atât de stăruitoare, iar puterea noastră de amăgire atât de îndărătnică. Atât pentru a înainta în virtute, cât și pentru a părăsi păcatul, e nevoie de străpungere.

> „Un frate l-a întrebat pe Sfântul Antonie: Ce voi face păcatelor mele? Iar sfântul i-a răspuns: cine vrea să se despartă de păcat o va face prin lacrimi și plâns, iar cel ce vrea să înainteze în zidirea virtuților va putea înainta prin plâns și lacrimi"[38];

și a citat exemplul regelui Iezechia, al Sfântului Petru, al Mariei Magdalena care,

> „după ce a spălat cu lacrimile sale picioarele Domnului, s-a învrednicit să audă spunându-i-se că și-a ales partea cea bună".

În Apoftegmele Părinților (*Patericul*) fratele de mai sus adresează întrebarea sa avvei Pimen iar răspunsul e același, deși aluziile scripturistice se rezumă într-o frază:

> „Plânsul e calea pe care ne-a lăsat-o Scriptura și Părinții noștri zicând: Plângeți, că altă cale decât aceasta nu este!"[39].

---

[37] EFREM, Roma, I, p. 61.
[38] *Vitae Patrum*, lib. VII, cap. XXXVIII; *PL* 73, 1055C.
[39] *Alph*, Pimen 119; *PG* 65, 353A [p. 182].

Avva Moise spune și el același lucru:

> „Prin lacrimi se câștigă virtuțile și tot prin lacrimi se dobândește iertarea păcatelor"[40].

4. Am definit străpungerea ca fiind doliul sau întristarea pentru pierderea mântuirii, fie prin noi înșine, fie prin alții. Atunci când Sfântul Vasile spune: viața ascetică nu are decât un singur scop, mântuirea sufletului, prin această axiomă el exclude pentru monahi apostolatul exterior, nu însă și râvna și nici iubirea. Grija pentru viața veșnică a celorlalți trebuie să ne facă să ne întristăm atunci când aceștia pier. La întrebarea: „Dacă râsul e oprit cu totul", Sfântul Vasile nu înțelege cum poate un bun creștin să râdă,

> „mai cu seamă când știe cât de mare e mulțimea celor care necinstesc pe Dumnezeu prin călcarea legii și care mor în păcat [*thanatoumenon en te hamartia*]; pentru aceștia trebuie să ne întristăm și să plângem"[41].

Expresia nu înseamnă probabil „care mor în păcat", ci mai degrabă „cei al căror suflet e în păcat de moarte". Sfântul Vasile dezvoltă această idee în omilia la mucenița Iulita[42]:

> „Plângeți, dar, cu cei ce plâng! Când vei vedea pe fratele tău că varsă lacrimi de căință pentru păcatele sale, plângi împreună cu el, ia parte la durerea lui! Așa vei putea să-ți îndrepți păcatele tale prin păcatele altora. Pentru că cine varsă lacrimi fierbinți pentru păcatele semenului său se vindecă pe sine cu lacrimile vărsate

---

[40] *PE* II, 32, p. 102.
[41] *Regulae breviores* 31 [*PSB* 18, 1989, p. 329–330].
[42] *PG* 31, 257D sq [*PSB* 17, 1986, p. 397].

pentru fratele său. Așa era cel ce a spus: «Mâhnire m-a cuprins pentru păcătoșii care părăsesc legea Ta»[43]. Plângi pentru păcat! Păcatul e o boală a sufletului. Păcatul e moartea sufletului nemuritor. Păcatul e vrednic de plâns [*penthos*] și de tânguire fără tăcere. Orice lacrimă să curgă pentru păcat. Asemenea lacrimi și un asemenea plâns îl fericește Domnul. Domnul nu fericește pe cel ce varsă cu ușurință lacrimi pentru orice întristare și înclină cu ușurință spre plâns în orice împrejurare."

Nu vom fi deloc uimiți să-l întâlnim aici și pe Sfântul Ioan Gură de Aur[44]:

„Să nu-i plângem pe cei morți, ci numai pe cei care au murit în păcat. Aceștia sunt vrednici de plâns; pentru aceștia putem boci [*kopeton*] și putem vărsa lacrimi... Pe aceștia să-i plângem nu o zi sau două, ci toată viața. Acestea nu sunt lacrimi izvorâte dintr-o patimă lipsită de minte, ci din iubire. Lacrimile izvorâte dintr-o patimă seacă foarte repede. Atunci când lacrimile se nasc din frica de Dumnezeu, ele nu încetează niciodată."

Mai mult, aceste lacrimi aduc celor morți în păcat o anume ușurare.

Pe vremea lui, Sfântul Teodor Studitul predica aceeași îndurerată compasiune:

„Trebuie să ne rugăm și să ne întristăm pentru lume. De ce? Pentru că Fiul lui Dumnezeu a venit ca să mântuiască lumea, dar lumea îl tăgăduiește. Îl tăgăduiesc seminții și neamuri, chiar și cele care Îi poartă numele sfânt îl tăgăduiesc: unele prin credința lor

---

[43] *Ps* 118, 53.

[44] *In ep. ad Philippenses, hom.* 3, 4; *PG* 62, 203.

ticăloasă, altele prin viața rea. Ce trebuia să facă și nu a făcut? Dumnezeu fiind, S-a făcut om: S-a deșertat pe Sine Însuși și S-a smerit până la moarte și încă moarte pe cruce; ne-a dat să mâncăm trupul Său și să bem sângele Său; a primit să fie numit tată, frate, stăpân, învățător, mire, împreună moștenitor și celelalte pe care nu le putem aminti aici pe toate. Și deși este tăgăduit, rabdă. Ce să spunem la aceasta, fraților? Că adevărații săi ucenici se întristează de tăgăduirile confraților lor. Adevărații slujitori vor trebui să se mâhnească văzând apostaziile celor împreună slujitori cu ei. De aceea poruncește marele Apostol să se facă cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri pentru toți oamenii... Iar în alt loc spune despre sine: Spun adevărul în Domnul și nu mint, conștiința mea dându-mi mărturie în Duhul Sfânt că e o mare durere pentru mine și un chin neîncetat, căci aș fi vrut să fiu eu însumi anatema pentru frații mei, semenii mei după trup." În chip asemănător, și noi, adevărații ucenici ai Domnului, trebuie să ne îngrijim nu numai de noi înșine, ci trebuie să ne întristăm și să ne rugăm pentru întreaga lume"[45].

Sfântul Antonie și-a exprimat într-o zi temerile în privința unui tânăr monah care făcea minuni.

„Și după oarecare vreme avva Antonie începe deodată să plângă și să-și smulgă perii și să se tânguiască. Îi zic lui ucenicii: De ce plângi, avva? Iar bătrânul a zis: Mare stâlp al Bisericii a căzut acum. Și vorbea despre călugărul cel mai tânăr. Ci mergeți, zicea el, până la dânsul și vedeți ceea ce s-a făcut. Deci s-au dus ucenicii și

---

[45] *Catehezele mici*, ed. AUVRAY, p. 25.

l-au aflat pe călugăr șezând pe rogojină și plângând păcatul pe care-l făcuse. Iar el, văzându-i pe ucenicii bătrânului, le-a zis: Ziceți bătrânului să roage pe Dumnezeu să-mi dea numai zece zile și nădăjduiesc că voi da răspuns, adică mă voi pocăi. Și după cinci zile a murit"[46].

Atât când e vorba de ceilalți, cât și când e vorba despre sine, mântuirea trebuie înțeleasă într-un sens total, care include și desăvârșirea. Or acești asceți care se fereau cu asprime să judece vreo persoană anume, aveau (și au și astăzi) o înclinație spre pesimism în aprecierea colectivităților, fie acestea și monahale. Același Pimen care nu voia să creadă în păcatul altuia, chiar dacă „l-ar fi pipăit cu mâinile sale"[47], spunea totuși foarte limpede: „Începând cu a treia generație din Sketis și cu avva Moise frații n-au mai făcut nici un progres." Același Macarie cel Mare despre care

„spuneau părinții că s-a făcut «dumnezeu pământesc», pentru că așa cum Dumnezeu acoperă lumea, așa s-a făcut și avva Macarie acoperind greșelile ce le vedea, ca și cum nu le-ar fi văzut și care le auzea, ca și cum nu le-ar fi auzit"[48],

își exprimă fără menajamente părerea despre comunitatea confraților săi:

„Rugatu-l-a pe el avva Pimen cu multe lacrimi, zicând: Spune-mi un cuvânt: cum mă voi mântui? Și răspunzând bătrânul, i-a zis: Lucrul care-l ceri, a plecat acum de la călugări"[49].

---

[46] *Alph*, Antonie 14; *PG* 65, 80AB [p. 10].
[47] *Alph*, Pimen 114; *PG* 65, 352AB [p. 181].
[48] *Alph*, Macarie 32; *PG* 65, 273D [p. 137].
[49] *Alph*, Macarie 25; *PG* 65, 272D [p. 136].

Cuvântul „bătrânul" trebuie luat aici în sensul său literal, din moment ce Pimen e cel care-l întreabă pe Macarie. Dar toată lumea aspira să se învrednicească de acest titlu prin maturitatea duhovnicească; una din trăsăturile prin care acești „bătrâni" onorifici, chiar și atunci când nu erau decât niște „copii bătrâni" (*paidariogerontes*), își justifică acest nume, e înclinația lor de a se face „lăudători ai timpului trecut" (*laudatores temporis acti*).

Sfântul Antonie, patriarhul monahismului, regreta încă de pe vremea lui vigoarea sufletească a generațiilor anterioare[50]. Avva Ioan Colov spune că a văzut într-o vedenie că

> „generația aceasta, deși are aripi, ele nu sunt de foc, ci slabe și neputincioase"[51].

Cei mai vestiți asceți ai *Patericului* nu se mai ridică la înălțimea înaintașilor lor:

> „Ziceau bătrânii către avva Ilie din Egipt, pentru avva Agathon, că bun avvă este. Și a zis lor bătrânul: După neamul [generația] și rândul oamenilor în care trăiește, este bun. Și i-au zis lui: Dar, după cei vechi, cum? Și răspunzând bătrânul le-a zis lor: Am zis vouă, că după neamul și rândul de oameni în care trăiește este bun; iar, după cei vechi, am văzut un om în Sketis, care putea să facă să stea soarele pe cer, precum a făcut și Iosua lui Navi. Și aceasta auzind ei, s-au spăimântat și au preamărit pe Dumnezeu"[52].

> „În zilele Părinților noștri — spunea tot avva Ilie — erau iubite aceste trei fapte bune: neaverea, blândețea

[50] *Alph*, Antonie 23; *PG* 65, 84B [p. 12].
[51] *Alph*, Ioan Colov 14; *PG* 65, 208D [p. 99].
[52] *Alph*, Ilie 2; *PG* 65, 184AB [p. 84].

> şi înfrânarea. Iar acum stăpâneşte între monahi lăcomia de avere, îmbuibarea pântecelui şi obrăznicia"[53].

Acest pesimism venea fie din smerenie, pentru că fiecare se socotea pe sine mult mai prejos decât contemporanii săi decăzuţi, fie din iubire, pentru că socotea slăbiciunile semenilor ca fiind ale sale[54]. Astfel, Sfântul Pahomie „s-a predat plânsului [*penthos*] în faţa Domnului" timp de patruzeci de zile, din pricina a zece fraţi care cârteau[55]. N-au trecut nici cinci ani de la moartea lui Pahomie şi Sfântul Teodor se plânge:

> „«Unde ne sunt bătrânii?» Şi spunând aceasta plângea, iar suspinele plânsetelor fraţilor se auzeau afară, departe de locul adunării"[56].

Mai târziu, acelaşi Teodor,

> „văzând că mulţi începeau să schimbe pravila fraţilor mai bătrâni, a plâns pentru ei [*epenthesen*]".

Era văzut adeseori noaptea la mormântul Sfântului Pahomie, unde se ruga îndelung...:

> „Doamne, dacă suntem nepăsători, trezeşte-ne! Dacă am slăbit, înfricoşează-ne aducându-ne aminte de chinurile veşnice...!"[57].

5. Prin urmare, la acest plâns duce iubirea frăţească. Trebuie recunoscut că la prima vedere, iubirea curată

---

[53] *Alph*, Ilie 8; *PG* 65, 185AB [p. 85].

[54] Cf. *Epistola Clementis ad Corinthios* II, 6; ed. H. HEMMER, Paris, 1909, p. 8: „*epi tois paraptomasi tou plesion epentheite: ta hysteremata auton dia ekrinete*".

[55] *Vita* I, 100, ed. HALKIN, p. 67.

[56] *Vita* I, 131, ed. HALKIN, p. 83.

[57] *Vita* I, 146, ed. HALKIN, p. 92 sq.

față de Dumnezeu apare foarte rar ca izvor al străpungerii inimii. Acest lucru evidențiază o trăsătură caracteristică a acestei spiritualități. Ea este adânc convinsă că iubirea desăvârșită, tocmai pentru că ea este desăvârșirea, presupune toate celelalte virtuți. Teoreticienii — Clement, Origen, Dionisie, Maxim — vor vorbi mult despre aceasta, în timp ce asceții se vor referi mai puțin la aceasta, fie din smerenie, fie din teama de a nu se amăgi. Ei vor recunoaște bucuros că plâng pentru mântuirea pierdută; dar, pentru a-i face să spună că în această mântuire pierdută ei văd mai cu seamă iubirea jignită a lui Dumnezeu, trebuiau luați prin surprindere și poate că atunci își vor fi reproșat ca îngâmfare mărturisirea smulsă pe neașteptate; am putea spune că se temeau întotdeauna să nu confunde iubirea de Dumnezeu cu gândul iubirii de Dumnezeu. Neîncrezători în cuvintele care ar putea contraface iubirea, ei se sileau să facă faptele care o produc.

> „Un frate l-a întrebat pe avva Sisoe, zicând: Mă văd pe mine că aducerea-aminte a lui Dumnezeu petrece cu mine. I-a zis lui bătrânul: Nu este mare lucru să fie cugetul cu Dumnezeu, ci mare lucru e să te vezi pe tine sub toată zidirea"[58].

Dacă nici această aducere-aminte de Dumnezeu (*mneme Theou*) nu dovedește mare lucru, cu atât mai mult nu se va acorda nici o importanță „performanțelor" exterioare:

> „Au mers odinioară doi frați în Sketis, la un bătrân sfânt și a zis unul: Am învățat părinte, Vechiul și Noul Testament. I-a răspuns bătrânul: Ai umplut văzduhul cu cuvinte. Al doilea a zis: Eu mi-am și scris Testa-

[58] Cf. *Alph*, Sisoe 13; *PG* 65, 396B [p. 209]; nota 46 a lui COTELIER.

mentul Vechi și cel Nou. I-a zis lui bătrânul: Ai umplut ferestrele de hârtii. Nu știți voi ce s-a spus: că Împărăția lui Dumnezeu nu stă în cuvânt, ci în putere[59]? Și nu cei ce aud legea sunt drepți la Dumnezeu, ci cei ce împlinesc Legea vor fi îndreptați[60]. Atunci i-au cerut un cuvânt de folos. Iar el le-a zis: începutul înțelepciunii e frica de Domnul[61] și smerenia în răbdare..."[62].

> „Pentru cei ce se duc la Dumnezeu vine mai întâi osteneala, iar *după aceea* o bucurie negrăită. Așa cum cei care vor să aprindă un foc, se afumă și varsă lacrimi înainte de a reuși să facă lucrul dorit, tot așa și noi, prin multe lacrimi și nevoințe, trebuie să aprindem focul dumnezeiesc"[63].

Cu cât năzuiesc mai mult spre iubirea lui Dumnezeu, cu atât sunt mai înclinați spre „osteneli". Desăvârșirea fiind „fără sfârșit" (*atelestos*)[64], Marcu Ascetul e îndreptățit să folosească același cuvânt atunci când vorbește despre „pocăință", adică despre smerenia de a ne socoti păcătoși.

> „Încetarea împlinirii poruncilor (și acestea sunt toate cuprinse în pocăință), sub pretextul desăvârșirii deja dobândite, înseamnă negreșit o alunecare de-a stânga"[65].

Iată un pericol la care nu se vor expune adevărații reprezentanți ai spiritualității creștine, îndeosebi ai celei răsă-

---

59 *1 Co* 4, 20.

60 *Rm* 2, 13.

61 *Ps* 110, 10.

62 *VS* Liber VII, XLI, 2; *PL* 73, 1056D sq.

63 *Vita S. Syncleticae* 60, ed. COTELIER, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, vol. I, p. 240.

64 IOAN SCĂRARUL, *Scala Paradisi*, *PG* 88, 1148C.

65 MARCU ASCETUL, *De paenitentia* 11; *PG* 65, 981B; cf. „L'erreur fondamentale et la logique du mesalianisme", *OCP* 1 (1935), p. 354 sq.

ritene. Departe de a-și îngădui vreodată cea mai neînsemnată complacere într-o desăvârșire chipurile dobândită, ei repetă neîncetat că nu sunt decât niște începători, atunci când îndrăznesc să-și dea și acest titlu. În preajma morții, avva Sisoe, are o vedenie:

> „Iar el a zis: Iată îngerii au venit să mă ia și mă rog să fiu lăsat să mă pocăiesc puțin. Și i-au zis lui bătrânii: Nu ai trebuință să te pocăiești, părinte! Și le-a zis lor bătrânul: Cu adevărat, nu mă știu pe mine să fi pus început. Atunci au cunoscut toți că este desăvârșit"[66].

În felul acesta ei își întrețineau prețiosul plâns (*penthos*) de la care așteptau totul.

Și întâi de toate iubirea însăși.

> „Unul din Părinți spunea: Orice faptă, făcută fără smerenie, e deșartă. Căci smerenia este înainte-mergătoarea iubirii. Așa cum Ioan era Înainte-mergătorul lui Hristos, aducându-i pe toți la El, tot așa și smerenia duce la iubire, adică la Însuși Dumnezeu, dacă Dumnezeu este iubire"[67].

Autorul *Vieții Sfântului Teognios*[68] povestește:

> „L-am văzut adesea pe acest fericit scăldat în lacrimi și rugându-se lui Dumnezeu pentru lumea întreagă... Dacă cineva — așa își sfătuia adesea ucenicii — nu-și arde patimile din suflet cu focul acestor lacrimi, nu va dobândi nicicând iubirea, care este plinirea Legii."

Așadar, iubirea lui Dumnezeu este cea care îi face să plângă pe sfinții noștri; însă, în gândirea lor conștientă,

---

[66] *Alph*, Sisoe 14; *PG* 65, 396BC [p. 209].

[67] *VS* Liber VII. XIII, 7; *PL* 73, 1036D.

[68] Paul Helladicos? Ed. PAPADOPOULOS-KÉRAMEUS, *Pravosl. Palest. Sbornik*, vol. XI, II, p. 15.

e vorba mai degrabă de o iubire dorită decât posedată. Nu cunosc pe nimeni care să separe iubirea pură de grija pentru mântuire. Aceasta e o concepţie pur teoretică pe care o lasă pe seama „dogmaticilor". În viaţă, iubirea e un lucru viu, care începe odată cu convertirea şi care mai apoi devine tot mai curată şi creşte spre desăvârşire, hrănindu-se mereu din aceeaşi sevă: harul lui Dumnezeu şi umila sinceritate omenească. Nu vom spune că la aceşti adevăraţi creştini de altădată grija de mântuire venea înaintea sentimentului iubirii pure; vom spune numai că ei îşi arătau această iubire prin seriozitatea cu care se dedicau făptuirii. Eroii *Istoriei iubitoare de Dumnezeu* (*Philoteos Historia*) i-au lăsat lui Teodoret grija de a alcătui o disertaţie pentru a arăta care este resortul secret al izbânzilor lor: „sfânta şi dumnezeiasca iubire".

Uneori însă, în ciuda grijii lor de a-l ascunde, focul lăuntric arunca în afară raze de lumină. E cazul predicatorilor, mai liberi de a vorbi despre lucruri sublime, fiindcă nu au nici o teamă că ar putea fi bănuiţi că vorbesc despre ei înşişi. Dacă din întâmplare, ar vrea să fie bănuiţi de aşa ceva, ei n-ar putea înşela pe nimeni. Cei mai buni dintre ei se trădează involuntar: viaţa Sfântului Efrem şi a Sfântului Teodor Studitul ne garantează sinceritatea îndemnurilor lor la iubirea de Dumnezeu, pentru a-i conduce pe ascultători la străpungerea inimii. Pentru exemplificare ajung cele două pasaje citate mai sus. Fără îndoială însă că veţi fi de acord cu câteva cuvinte care sună ca mărturisirile unor copii prinşi asupra faptului.

Anahoretul Palamon, părintele duhovnicesc al Sfântului Pahomie, a vrut odată să serbeze printr-un ospăţ „ziua bucuriei, Paştele, pentru că este sărbătoarea creştinilor". Pahomie, bucătar, „a pus ulei în sarea pisată".

„Dar când Palamon s-a apropiat de blid și a văzut ulei în sare, și-a lovit fruntea și a început să plângă, spunând: Domnul a fost răstignit iar eu mănânc ulei!" Și a vărsat blidul. „Așa era acest sfânt Palamon, ducându-și pururea crucea după cuvântul Mântuitorului și urmându-L cu inima smerită"[69].

„Șezând odată avva Tithoe, un frate se afla aproape de el; și neștiind, a suspinat. Și n-a socotit că a fost fratele aproape de el, că era întru uimire. Și făcând metanie, a zis: Iartă-mă frate, că încă nu m-am făcut călugăr. Iată am suspinat înaintea ta"[70].

Același lucru i s-a întâmplat și avvei Ioan Colov, iar el și-a cerut iertare astfel:

„Iartă-mă, avvo, că încă nu m-am învățat [n-am învățat catehismul]"[71].

Catehismul vieții duhovnicești începe, așadar, prin insuflarea obligației de a ne ascunde propriile fapte virtuoase, și mai cu seamă harismele. Marele Macarie, chemat să rostească „un cuvânt de întărire" în mănăstirea avvei Pamvo, a făcut la cuvântul său următoarea introducere:

„Eu încă nu m-am făcut călugăr, dar am văzut călugări."

Și acești minunați asceți, ale căror isprăvi le istorisește, îl sfătuiseră:

„Dacă nu poți face ca noi, șezi în chilia ta și plânge-ți păcatele..."[72].

---

[69] *Vita* I, 7, ed. Halkin, p. 5.

[70] *Alph*, Titoe 6; *PG* 65, 428CD [p. 229].

[71] *Alph*, Ioan Colov 22; *PG* 65, 212D [p. 101].

[72] *Alph*, Macarie 2; *PG* 65, 260BD [p. 130].

Iar el a reținut atât de bine această recomandare că

„de venea la el vreun frate cu frică la fel ca la un sfânt bătrân și mare, nimic nu vorbea cu el. Iar de-i zicea vreunul din frați, defăimându-l: Avvo, oare când erai cămilar și furai săpun și-l vindeai, nu te băteau păzitorii? De-i zicea acestea cineva, vorbea cu el bucuros orice îl întreba”[73].

„Părinții din Sketis aveau obiceiul ca atunci când se descoperea vreo virtute cuiva pe care o avea el în taina sa, acela de acum înainte nu o mai socotea virtute, ci păcat”[74].

Cu o asemenea psihologie, epoca autobiografiilor ziditoare este încă departe! Pentru a descoperi taina acestor vieți extraordinare e nevoie de indiscreția celor care nu se tem să privească pe gaura cheii.

„Un frate s-a dus la chilia avvei Arsenie în Sketis și s-a uitat pe fereastră și a văzut pe bătrânul peste tot ca un foc, căci era vrednic acel frate de a vedea lucruri minunate. Și cum a bătut, a ieșit bătrânul și văzând bătrânul pe frate ca și spăimântat, i-a zis lui: Este multă vreme de când bați? Nu cumva ai văzut ceva? Și i-a răspuns fratele: Nu! Și după ce a vorbit cu el, i-a dat drumul”[75].

O altă trăsătură importantă a străpungerii inimii este desăvârșita tăcere în privința darurilor dumnezeiești. Iată o altă mărturisire discretă a avvei Pimen, care ne deschide o perspectivă minunată:

---

[73] *Alph*, Macarie 31; *PG* 65, 273CD [p. 137].

[74] *PE* III, cap. 26, p. 72 b.

[75] *Alph*, Arsenie 27; *PG* 65, 95BC [p. 18].

„Povestit-a avva Iosif, că a zis avva Isaac: Şedeam odată cu avva Pimen şi l-am văzut uimindu-se. Şi fiindcă aveam multă îndrăzneală către dânsul, am pus lui metanie şi m-am rugat, zicând: Spune-mi, unde erai? Iar el, fiind silit, a zis: Gândul meu era unde a stat Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu, şi plângea la Crucea Mântuitorului, şi eu voiam pururea aşa să plâng"[76].

Nu ştim sigur dacă avva Antonie plângea aşa; dar, aşa cum spun apoftegmele *Patericului:*

„Zis-a avva Antonie: Eu nu mă mai tem de Dumnezeu, ci Îl iubesc; că dragostea scoate afară frica"[77].

Probabil că avva Ammun e cel care ne-a păstrat această uimitoare mărturisire[78]. Uimitoare pentru că nu se potriveşte deloc cu ceea ce ştim de la Sfântul Atanasie despre „fugile" neîncetate „ale omului lui Dumnezeu" pentru a scăpa de laudele oamenilor. Antonie n-a vrut să se ştie nici măcar locul mormântului său. Desigur că această dorinţă a sa trebuie să fi părut uimitoare generaţiilor care au urmat. Sfântul Ioan Scărarul se va folosi de ea pentru a-şi sprijini teoria sa despre nepătimire: nu mai aduce oricum altele[79]! Sfântul Dorotei s-a socotit dator să-i facă exegeza pentru a evita să fie răstălmăcită[80]. Nu vom şti niciodată mare lucru — altfel decât raţionând în genul lui Teodoret — despre focul în care ardeau pentru Dumnezeu inimile marilor părinţi de demult. Citind capitolul XVII „Despre iubire" din *Cuvintele Bătrânilor*

---

[76] *Alph*, Pimen 144; *PG* 65, 357B [p. 185].
[77] *Alph*, Antonie 32; *PG* 65, 85C [p. 13].
[78] *Alph*, Ammun 1; *PG* 65, 128B [p. 33].
[79] Treapta 29, *PG* 88, 1148D [*FR* IX, 1980, p. 420].
[80] *Doctrina* IV, 2; *PG* 88, 1660B [*FR* IX, 1980, p. 514].

(*Verba Seniorum*) vom fi dezamăgiți, dar vom avea confirmarea celor spuse mai sus: în afara apoftegmelor 1 și 3 care sunt tocmai spusele Sfântului Antonie, menționate mai sus nu este vorba decât despre iubirea frățească... Scotocind întreaga literatură ascetică anterioară vremii sale, Pavel Evergetinos a găsit material pentru șapte capitole despre iubirea frățească[81], inspirându-se în special din *Pateric*, din Paladie și din *Viața Sfântului Pahomie*. Despre iubirea de Dumnezeu are un singur capitol[82] care cuprinde pe treisprezece coloane extrase din Marcu Ascetul, Diadoh, Maxim Mărturisitorul, Isaac Sirul; după care întâlnim o jumătate de coloană luată din *Gherontikon*: patru scurte istorisiri, dintre care trei legate tot de Sfântul Antonie (două din ele le-am citat și noi, a treia este apoftegma Antonie 28; cea de-a patra, nu foarte uimitoare în acest loc, este cea din *Verba Seniorum* XI, 52).

Târziu, mult mai târziu, un spirit nou va apărea la unii mistici, așa cum este Simeon Noul Teolog. Acesta ar merita un studiu aparte în teologia lacrimilor. E o reală bucurie pentru mine să trimit la ceea ce spuneam acum doisprezece ani[83]. E de ajuns aici să punctez doar trei lucruri: iubirea de Dumnezeu e cea care-l făcea pe Simeon să verse râuri, torente, valuri, mulțimi de lacrimi; acest sfânt era plin de lacrimi, scăldat în ele, spăla dușumeaua cu lacrimile sale când mânca, dar și când se spovedea și când vorbea cu Dumnezeu în rugăciune[84]. De cele mai multe ori ele sunt mai dulci decât mierea;

---

[81] *PE* III, cap. 36–42, p. 106–123.

[82] *PE* IV, cap. 4, p. 12–19.

[83] *Vie de Syméon le Nouveau Théologien*, ed. I. HAUSHERR (*Orientalia Christiana* XII, nr. 45), Roma, 1928, „Introduction", p. XXXI, XLVIII.

[84] Cf. *op. cit.*, Index, la cuvântul *dakrya*.

însă (şi aceasta este a doua observaţie), ele ţâşnesc şi din *penthos*, din moment ce până şi în descoperirile cele mai înalte, îl vedem strigând neîncetat: „Doamne, ai milă de mine!”[85]. Această invocare va avea o trecere extraordinară mai cu seamă datorită isihaştilor palamiţi, astfel încât, în treacăt fie spus, isihasmul îşi are una din rădăcinile sale în învăţătura tradiţională despre străpungerea inimii. În sfârşit, a treia remarcă arată că Noul Teolog va încălca în mod hotărât legea tăcerii asupra avânturilor iubirii sale ca şi asupra harismelor care le animă. Iar el este perfect conştient de această încălcare. (Isaac din Ninive căzuse şi el, mult mai rar însă, în această „nebunie de a nu putea păstra secretul în linişte”[86].) Cei care l-au determinat să părăsească tăcerea au fost în primul rând adversarii săi. Apoi, el era ferm convins că n-avea dreptul să ascundă talantul primit. Cei de demult erau de altă părere: dar, din reticenţele lor voluntare n-ar trebui să înţelegem că „întristarea” sau „plânsul” lor au fost mai puţin pătrunse de iubirea de Dumnezeu.

---

[85] *Op. cit.* § 5, p. 9.
[86] Cf. ed. BEDJAN, p. 430.

VI
Mijloacele

Nici un creştin nu poate neglija mântuirea, desăvârşirea, iubirea de Dumnezeu şi de aproapele, fără a se pierde. Se pare, aşadar, că străpungerea inimii se impune tuturor. Acest lucru îl spune Sfântul Grigorie din Nazianz[1]:

„Fiecare să-I aducă lui Dumnezeu rodul de care e în stare, oricând, oricare ar fi şi în orice împrejurări, pe măsura puterilor şi după harisma care i s-a dat... Unul să aducă bunurile sale, altul sărăcia de bunăvoie; unul să aducă binefacerea sa, altul primirea acestei binefaceri; acesta să aducă fapta virtuoasă, acela înalta contemplare, acesta un cuvânt potrivit, acela o tăcere vrednică de laudă; unul o învăţătură fără greşeală, altul o supunere desăvârşită; acesta o feciorie neîntinată care-l smulge cu totul din această lume, acela o căsătorie plină de demnitate care nu îl desparte cu totul de Dumnezeu; unul un post în smerenie, altul un regim fără excese; acesta cântări duhovniceşti şi rugăciuni fără împrăştierea minţii, acela purtarea de grijă

[1] *Oratio* 19, *Ad Julianum tributorum exaequatorem* 7; PG 35, 1049C sq.

de cei sărmani; dar, *toți* să aducă *lacrimile*, toți curăția, toți urcușul și silința spre mai bine."

Sfântul Grigorie din Nazianz e unul din dascălii care nu admite unitatea virtuții în sens stoic[2]: expresia sa „toți [să aducă] lacrimile [*pantes dakrya*]" dobândește astfel o și mai mare putere.

Cum se face atunci că lacrimile sunt un lucru atât de rar, chiar și la cei care poate că și le doresc, pentru că le-au simțit uneori dulceața de negrăit? La această întrebare Sfântul Atanasie răspunde în felul următor[3]:

> „Nu mulți sunt cei care au *harisma lacrimilor*, ci numai cei care au o viață duhovnicească aleasă, cei care s-au desprins de lucrurile lumești, care nu se mai grijesc de trup, care nu știu nici dacă există lume, care și-au omorât mădularele trupești; numai unora ca acestora le este dat *penthos*-ul lacrimilor."

Străpungerea inimii e în primul rând un har al lui Dumnezeu. A uita acest lucru e cel mai sigur mijloc de a o pierde.

> „Când vei vărsa râuri de lacrimi la rugăciune să nu te înalți în sinea ta; înseamnă doar că în rugăciunea ta ai primit ajutor pentru a-ți putea mărturisi toate păcatele și a-L îmbuna pe Dumnezeu prin lacrimile tale. Așadar, să nu faci din leacul patimilor o patimă, dacă vrei să nu-L superi pe Dătătorul harului: din pricină că au uitat care e scopul lacrimilor, mulți din cei care-și plângeau păcatele au fost cuprinși de nebunie și s-au pierdut"[4].

---

[2] Cf. *Oratio* 14, 5, *PG* 35, 864; *Oratio* 43, 60, *PG* 36, 573.

[3] *De virginitate* 17; *PG* 28, 272C.

[4] EVAGRIE, *De oratione* 7 și 8; *PG* 79, 1169AB [*FR* I, 1946, p. 75].

Uneori acest har lucrează cu un scop bine determinat, fără a ține seama de stările sufletești. Cineva l-a întrebat pe Sfântul Vasile:

> „De ce uneori sufletul, și fără să se străduiască, se reculege aproape de la sine, ca și cum ar fi fost cuprins de durere, iar alteori e atât de insensibil, încât chiar silindu-se nu poate să se reculeagă? Răspuns: O asemenea căință e un dar al lui Dumnezeu, fie pentru înfierbântarea dorinței, pentru ca gustând din dulceața unei astfel de dureri, sufletul să se străduiască s-o înlăture, fie pentru dovedirea că sufletul poate, printr-o grijă mai stăruitoare, să fie totdeauna în căință, împotriva dezvinovățirii celor care au pierdut aceasta prin lenevire"[5].

Dacă străpungerea inimii e un har, trebuie să ne rugăm ca să-l dobândim.

> „Fără ajutorul harului, inima nu s-ar putea umple singură de străpungere și să-și mărturisească, așa cum se cuvine, păcatele înaintea Domnului, dar ea este mică și săracă de orice vină și în ea își fac loc toate gândurile necuviincioase și necurate, așa cum bufnița își face loc între dărâmături. Se cuvine așadar, ca omul să cheme harul, ca acesta să vină să lumineze mintea și... să poată cugeta la veacul viitor... Spune-mi, prietene, de ce-ți speli fața?... Dacă vrei să-ți speli fața, spal-o cu lacrimi, pentru a străluci plină de slavă înaintea lui Dumnezeu și a sfinților îngeri. O față spălată de lacrimi are o frumusețe nepieritoare"[6].

---

[5] *Regulae breviores* 16; *PG* 31, 1092–1093 [*PSB* 18, 1989, p. 323].
[6] Efrem, *Sermo asceticus*, Roma, I, p. 60.

Un exemplu ne va arăta cum anume se face această rugăciune. Când Melania cea Tânără şi Pinian au vrut să-i dea lui Gherontie veşmântul monahal,

> „l-au dus la Sfântul Mormânt al Mântuitorului nostru, au aşezat felurite părţi ale «schimei» pe sfânta piatră, după care l-au îmbrăcat ca din mâinile Mântuitorului nostru cerând mai înainte să-i fie dăruite aceste trei lucruri: dreaptă credinţă, feciorie şi lacrimi. El a primit aceste trei daruri, dar mai cu seamă darul lacrimilor, aşa încât, hirotonit preot şi ajungând egumen al mănăstirilor de pe sfântul munte al Măslinilor, se întâmpla adesea să slujească în aceeaşi zi din săptămână, mai cu seamă duminică, trei Sfinte Liturghii: una pe sfântul munte, una la mănăstirea de monahi şi una la mănăstirea de maici. În celelalte zile, slujea zilnic o sinaxă şi o liturghie pentru fericita Melania, după obiceiul Bisericii Romei. La fiecare din aceste sinaxe, de îndată ce începea Sfânta Liturghie, vărsa atâtea lacrimi până la sfârşit, cu durere şi străpungerea inimii încât nici unul din credincioşii de faţă nu se putea stăpâni: întreaga adunare era pătrunsă de durere, scotea strigăte şi suspine fierbinţi şi, asemenea lui, vărsa lacrimi"[7].

Harul se foloseşte adesea de împrejurări exterioare pentru a zdruncina împietrirea inimii omului. Istoria poporului ales e un exemplu viu în acest sens: Providenţa trimite nenorociri pentru a-i întoarce pe păcătoşi la pocăinţă. Nici un alt lucru n-a fost atât de mult citat de predicatori pentru a isca străpungerea inimii. Pentru ei este un adevăr universal admis faptul că nenorocirile de tot felul care se abat asupra noastră au drept cauză

---

[7] RAABE, *Petrus der Iberer*, p. 31 text siriac.

fărădelegile noastre. L-am ascultat deja pe Sfântul Grigorie din Nazianz. I-am putea asculta la fel pe toți Părinții Bisericii: Ioan Gură de Aur, Grigorie al Nyssei, Vasile, pentru a nu-i pomeni decât pe cei mai iluștri. Dar, tot Sfântul Efrem deține cununa în acest gen de elocință. Pentru a se complace în ea, are, între alte motive, pe acela al necesității combaterii diferitelor secte dualiste ale vremii sale — marcioniți, bardesaniți, manihei, mesalieni —, toate de acord în a căuta originea răului într-un principiu independent de voința omului. Ele trebuiau combătute, arătându-se că unica sursă a tuturor neorânduielilor e libertatea noastră; singură dereglarea libertății noastre cauzează păcatul, iar păcatul atrage mânia lui Dumnezeu care se manifestă în calamitățile naturale. Fără nici o ezitare, Efrem va spune că toate catastrofele: războaiele, inundațiile, bolile, foametea, se datorează necredinței noastre. Acesta este subiectul primelor sale poeme din ciclul de la Nisibis.

„Dacă veți înceta să păcătuiți, de îndată vor înceta și pedepsele"[8].

O asemenea certitudine oferă un vast material predicilor „de mustrare", „de dojană", „de îndreptare", minunat adaptate pentru a stârni străpungerea inimii la oamenii mai îndărătnici. Prin asemenea lovituri, Dumnezeu Însuși provoacă șocul, înțepătura — *katanyxis* — care va face să țâșnească lacrimile, spre mântuirea celor pe care-i iubește.

Am putea aminti aici omilia Sfântului Vasile „rostită în timp de foamete și secetă"[9]. În ea se spune că

---

[8] *Carmina Nisibena* VII, 7.
[9] *PG* 31, 304–328 [*PSB* 17, 1986, p. 422–433].

„Dumnezeu ne trimite aceste nenorociri pentru că ne-am îndepărtat de El și ne-am lenevit: nu caută să ne zdrobească, ci Se silește să ne îndrepte așa cum fac părinții cu copiii lor neascultători"[10].

Prin urmare, ne îndeamnă să-i imităm pe ninivitenii care „s-au tânguit pentru păcatele lor". Să nu lăsăm grija rugăciunii doar pe seama copiilor nevinovați:

„Vino, tu, care ești plin de păcate, de cazi la pământ, plângi și suspină lăsându-i pe copii în ghidușiile vârstei lor".

Sever al Antiohiei (care în acest punct nu este eretic) a rostit și el câteva omilii „despre îndreptare", în strânsă legătură cu „ciudata nenorocire trimisă de Dumnezeu asupra Alexandriei"[11].

„Cei care suferă de această ciudată boală behăie ca oile și caprele, latră ca câinii, scot țipete animalice, se hrănesc cu paie, ierburi și cu mâncarea altor animale; e o dreaptă pedeapsă pentru nebunia noastră. Într-adevăr, după cum stă scris: omul în cinste fiind, n-a priceput, asemănatu-s-a dobitoacelor fără de minte"[12].

Dumnezeu ne trimite aceste nenorociri pentru că

„râdem de amenințarea chinurilor viitoare, nu ținem deloc seama de ele, socotim o nerozie până și numele gheenei și luăm în derâdere realitatea ei ca și când n-ar fi vrednică de crezare, în timp ce fiecare din noi spune: Chiar dacă am să ard veșnic în foc, vreau să

---

[10] *Ibid.* 2, col. 308C [p. 423].

[11] *Les Homiliae Cathedrales de Sévere d'Antioche*, ed. RUBENS DUVAL, *PO* 4, p. 23–44.

[12] *Ibid.*, p. 35.

trăiesc toate desfătările acestei vieți scurte; îmi plac plăcerile acestei lumi văzute, la basmele despre cele nevăzute viitoare nici nu vreau să mă gândesc"[13].

Atunci intervine brațul răzbunător ca să ne facă să ne gândim la ele.

„Să ne rușinăm și să ne îndreptăm... să ne plângem pe noi înșine..."[14].

„Să ne rugăm de pe acum cu înflăcărare și neîncetat... Să ne rugăm cu lacrimi, plecându-ne genunchiul la pământ"[15].

Dar vai, această predică n-a avut mult succes: în predica următoare, Sever se plânge că în ciuda amenințării de a vedea flagelul „îndreptându-se acum spre alte orașe"[16], creștinii antiohieni continuau să treacă de la biserică la „priveliștea drăcească a hipodromului și a teatrului"[17]. Antiohia era departe de Alexandria și locuitorii ei nutreau tainica nădejde că aceste lucruri nu se întâmplă decât altora. În aceeași cetate, Antiohia, Sfântul Ioan Gură de Aur și-a putut lăuda odată ascultătorii pentru lacrimile pe care le vărsaseră și pentru schimbarea vieții lor, atunci când un puternic cutremur de pământ le-a zguduit orașul[18].

Dacă păcătoșii au nevoie de lovituri puternice pentru a se trezi, altfel stau lucrurile cu „cei ce vor să se mântuiască". În mod sigur, dacă simțeau această nevoie, în loc să se expună riscului delăsării, îl imitau cu toți pe

---

[13] *Ibid.*, p. 34.
[14] *Ibid.*, p. 37.
[15] *Ibid.*, p. 42.
[16] Cf. *ibid.*, p. 60.
[17] *Ibid.*, p. 54.
[18] *Hom. de terrae motu*, *PG* 50, 713 sq.

„acel frate din Kellia care ajunsese la o asemenea smerenie încât rostea mereu această rugăciune: Doamne, trimite-mi un trăsnet pentru că, atunci când îmi este bine, nu Te ascult"[19].

Dacă se abătea vreo nenorocire asupra lor, aceştia se comportau fără nici o îndoială asemenea Sfântului Arsenie:

„Când s-a pustiit Sketisul, a ieşit plângând şi zicând: Lumea a pierdut Roma şi călugării Sketisul"[20].

Dar, aceste nenorociri nu erau necesare şi, în general, nu şi-au atins scopul. Filonul, de altfel atât de adesea exploatat de predicatori, al pedepselor trecătoare provocate de păcat, se îndreaptă spre pustie, dar acolo el se pierde ajungând nevăzut. De ce nenorocire s-ar mai putea teme aceşti bărbaţi care au ajuns să-i înfrunte pe demoni chiar în sălaşul lor?

„Întrebat-a unul din părinţi pe avva Sisoe, zicând: De voi şedea în pustie şi va veni vreun barbar vrând să mă omoare şi de voi putea birui asupra lui, omorî-l-voi pe el? Şi a zis bătrânul: Nu, ci lasă-l la Dumnezeu, căci orice fel de ispită va veni omului, acesta să zică: Pentru păcatele mele s-a întâmplat aceasta. Iar dacă vreun lucru bun se va întâmpla, să zică: Din mila lui Dumnezeu este"[21].

„Să nu se mâhnească în necazuri! Să nu se teamă de moarte, ci de Dumnezeu",

iată o deviză cu totul evanghelică[22].

---

[19] *PE* II, cap. 2, p. 14.
[20] *Alph*, Arsenie 21; *PG* 65, 93A [p. 16].
[21] *Alph*, Sisoe 34; *PG* 65, 404AB [p. 213].
[22] A. Boon, *Pachomiana Latina*, p. 59.

„Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae!" [„Dacă lumea s-ar prăbuși sfâșiată, ruinele îl vor acoperi și pe cel neînfricat", Horațiu, *Odae* 3, 3, 7–8.]

Desigur, Teodor din Ferme nu l-a citit pe Horațiu. El nu enunță nici o teorie stoică și nici nu dă un citat pedant atunci când spune:

> „De s-ar lipi cerul de pământ, Teodor nu se teme, căci s-a rugat lui Dumnezeu ca să ridice de la dânsul frica"[23].

Eliberat astfel de spaimele omenești, pustnicul nu va duce totuși lipsă de imbolduri exterioare în *penthos*-ul său. Oțelită împotriva spaimelor obișnuite, sensibilitatea sa va fi cu atât mai predispusă să vibreze la cea mai mică sugestie evlavioasă, la fapte sau cuvinte cucernice. Literatura apoftegmelor își datorează existența acestei dispoziții. Ceea ce unora le provoacă ciudă și resentimente, ascetului îi trezește conștiința greșelilor proprii.

> „Zis-a avva Or: La toată ispita nu învinui pe nici un om, ci numai pe tine singur, zicând: Pentru păcatele mele mi se întâmplă aceasta"[24].

Slăbiciunile al căror martor este îl vor face să-și plângă propria slăbiciune.

> „Un bătrân sfânt, zărind pe cineva gata să săvârșească un rău, a plâns și a zis: Acesta astăzi, iar eu mâine"[25].

El nu făcea decât să aplice principiul avvei Moise:

---

[23] *Alph*, Teodor al Fermei 24; *PG* 65, 193A [p. 90].
[24] *Alph*, Or 12; *PG* 65, 440B [p. 240].
[25] *PE* III, cap. 2, p. 14.

„Nebunie este pentru omul ce are mortul său să-l lase pe el și să se ducă să-l plângă pe al aproapelui”[26].

Așa cum învață avva Moise, diavolul însuși alimentează uneori străpungerea inimii[27]:

„La tot cugetul care vine de la vrăjmașul datori suntem să plângem înaintea bunătății lui Dumnezeu, ca să ne ajute.”

Uneltirile diavolului fac în mod involuntar același serviciu.

„Cel întru fericita pomenire, Atanasie, arhiepiscopul Alexandriei, l-a rugat pe avva Pamvo să se pogoare din pustie la Alexandria. Deci pogorându-se și văzând acolo o femeie ușuratică, s-a umplut de lacrimi. Iar cei ce erau împreună, întrebându-l pentru ce a lăcrimat, a zis: Două pricini m-au pornit: una, pierzarea aceleia, iar alta, că nu am acest fel de silință spre a plăcea lui Dumnezeu, cât are aceasta să placă oamenilor scârnavi”[28].

Astfel, harul lui Dumnezeu se oferă în tot chipul: dacă sufletul e smerit și liber, atunci totul, binele și răul, la el și la alții, îl va întoarce spre străpungere. Un ucenic al Sfântului Pahomie, avva Siluan, plânge atunci când vede că lui, un păcătos, îi slujesc niște sfinți[29]. Nevoile materiale fac să suspine aceste suflete care ar vrea să uite că au un trup. Sfânta lege a ospitalității poruncea gazdei să mănânce împreună cu oaspeții săi.

---

[26] *Alph*, Moise 18; *PG* 65, 289B [p. 144].

[27] *Ibid.*

[28] *Alph*, Pamvo 4; *PG* 65, 369B [p. 191].

[29] *S. Pachomi Vitae Graecae*, ed. F. HALKIN, *Paralipomena* 4, p. 126.

„Se spune despre avva Pimen că, fiind chemat să mănânce fără voia lui, mergea lăcrimând, ca să nu fie neascultător fratelui său și să-l mâhnească"[30].

Începem să ne dăm seama încă de pe acum că, prin harul lui Dumnezeu, *penthos*-ul poate cu adevărat să dureze neîncetat.

Trebuie însă să conlucrăm cu acest har al lui Dumnezeu. Mântuirea, și deci *penthos*-ul, se dobândesc cu acest preț.

„Un frate a zis avvei Antonie: Roagă-te pentru mine! Zis-a lui bătrânul: Nici eu nu te miluiesc, nici Dumnezeu, dacă tu însuți nu te vei sili și nu te vei ruga lui Dumnezeu..."[31].

Or pentru a trezi și pentru a menține străpungerea, există două mari mijloace: cercetarea conștiinței și rugăciunea. Nu este locul să facem acum un studiu detaliat al acestor două mijloace în antichitatea creștină, vom arăta numai că una din rațiunile lor de a fi, și nu cea mai neînsemnată, era necesitatea de a menține străpungerea. În același stil sentențios în care Evagrie spune: Începutul mântuirii este osândirea de sine, Sfântul Efrem scrie:

„Începutul *penthos*-ului e cunoașterea/învinuirea de sine"[32] (*gnonai = katagnonai*).

Dacă două negații înseamnă o afirmație, vom putea formula aceeași idee astfel: numai cei care nu se cunosc pe ei înșiși nu se întristează și nu plâng. Există chiar și sfinți

---

[30] *Alph*, Pimen 17; *PG* 65, 325CD [p. 169].

[31] *Alph*, Antonie 16; *PG* 65, 80C [p. 10].

[32] Efrem, Roma, I, p. 254 F. *„Quod non oporteat ridere et extolli, sed plangere potius et nos ipsos deflere."*

care sunt așa: ca viteazul Mavus despre care vorbește *Viața Sfântului Pahomie*[33]. După obiceiul său, Sfântul Pahomie ținuse o cateheză „plină de învățături mântuitoare". Mavus socotea că exagerează:

> „De ce oare bătrânul ne dă mereu atâtea sfaturi să ne ferim? Chiar suntem în primejdie să cădem în fiecare clipă?"

Iar biograful notează în continuare:

> „El *nu știa* viclenia vrăjmașilor sufletelor și se credea întărit."

Rezultatul: în locul străpungerii a fost copleșit de întristarea care moleșește mâinile și picioarele (*lypoumenos*). În loc să-și însoțească frații la culesul stufului, Mavus rămâne să doarmă în chilie. În acel moment, sosește „stareţul mănăstirii" și Mavus pleacă să se alăture celorlalți. Bun fizionomist, înzestrat cu darul cunoașterii inimilor, Pahomie a ghicit repede ispita lui Mavus și l-a îndreptat. I-a fost de ajuns un text din Sfânta Scriptură: „Toți greșim în multe chipuri"[34]. Asemenea lui Efrem[35], ar fi putut la fel de bine să amintească vorbele aspre ale iubitului ucenic al Domnului:

> „Dacă zicem că păcat nu avem, ne amăgim pe noi înșine și adevărul nu este întru noi... și Îl facem mincinos pe Dumnezeu"[36].

Această orbire față de sine se îmbină de obicei cu severitatea cu care sunt privite greșelile aproapelui.

---

[33] *Vita prima* 76, ed. HALKIN, p. 51.

[34] *Iac* 3, 2

[35] Roma, I, p. 31 E: *De compunctione animi.*

[36] *1 In* 1, 8–10.

„Un frate l-a întrebat pe avva Pimen zicând: Mă tulbură gândurile și nu mă lasă să mă grijesc de păcatele mele și mă fac să iau aminte la greșelile fratelui. Și i-a spus lui bătrânul avvă Dioscor, că era în chilie plângându-și păcatele sale, iar ucenicul lui ședea în altă chilie. Deci când mergea la bătrânul îl găsea pe el plângând și-i zicea lui: Părinte, de ce plângi? Iar bătrânul zicea: Păcatele mele îmi plâng. Deci îi zicea lui ucenicul: N-ai păcate părinte! Și a răspuns bătrânul: Cu adevărat, fiule, de voi fi lăsat să-mi văd [*ean apheto idein*] păcatele mele, nu sunt de ajuns alți trei sau patru, să le plângă"[37].

Or Dumnezeu a îngăduit sfinților să vadă, iar ei nu au refuzat să privească. De aceea, „să nu ne mirăm auzindu-i plângând", spune Sfântul Pahomie adresându-se Sfântului Teodor. Dar, fiindcă suntem fiii lor duhovnicești, să-i imităm plângând mai degrabă pentru noi înșine și mai apoi pentru aproapele nostru[38].

„Care dintre ei — scrie Sfântul Orsisie — n-a umblat pe drumul acestei lumi întristându-se [în doliu] și mâhnindu-se?"[39].

Prin cunoașterea de sine, păcatul însuși sfârșește prin a se întoarce spre binele păcătosului grație plânsului (doliului, *penthos*) pe care îl stârnește. Într-o zi, Sfântul Pahomie a făcut un extraordinar elogiu unuia dintre monahii săi, fără să-l numească însă. Fiecare credea că este vorba despre el: Teodor, Petroniu, Orsisie, cu toții personaje importante și viitori părinți vestiți. Dar, nu, în

[37] *Alph*, Dioscor 2; *PG* 65, 160D–161A [p. 63].

[38] *Vita prima* 62, ed. HALKIN, p. 42.

[39] *Orsiesii liber* 42, ed. A. BOON, *Pachomiana Latina*, p. 136.

cele din urmă Pahomie mărturisește că era vorba despre Siluan, fost comediant devenit chinovit. După ce-i trecuse râvna de începător, acesta și-a reluat obiceiurile meseriei sale anterioare: trândăvia, obrăznicia,

> „ajunsese până acolo încât repeta fără teamă în mijlocul fraților cuvintele necuviincioase ale comediilor".

Când i s-a spus că va trebuie să părăsească mănăstirea și-a cerut iertare, iar Pahomie s-a lăsat înduplecat după ce i-a făcut un aspru examen de conștiință. Venindu-și în fire, Siluan a devenit un model de pocăință.

> „Cu cât lupta mai mult, cu atât se privea pe sine mai nevrednic, socotindu-se în sufletul său cu toată sinceritatea un om de nimic și un ticălos. Iar de acolo că nu se socotea bun de nimic îi venea și ușurința cu care vărsa lacrimi"[40].

Viața Sfântului Ipatie din Constantinopol povestește mult mai pe scurt o întâmplare asemănătoare[41]. Un „scolastic" [ofițer] recent botezat avea o asemenea străpungere, încât

> „rugându-se și plângând zi și noapte ne-a adus și pe noi la străpungere. Era atât de smerit cu cugetul că se socotea cel de pe urmă dintre toți".

Biograful pune aici carul înaintea boilor, efectul înaintea cauzei. Sinceritatea recunoașterii propriei nimicnicii e cea care predispune la darul lacrimilor (că acesta e un dar, o spune explicit *Viața Sfântului Ipatie*). Iar această părere smerită, mai bine spus această convingere, sau,

---

[40] *Paralipomena Pachomiana* 4, ed. HALKIN, p. 127.

[41] *Callinici de Vita S. Hypatii liber*, ediderunt seminarii Bonnensis sodales, Leipzig, 1895, p. 73.

încă și mai bine spus, această abdicare deschisă din orice superioritate, această consimțire sinceră la a nu avea pe nimeni sub noi înșine, această renunțare la plăcerea secretă de a avea pe cineva pe care să-l disprețuim, toate acestea nu pot veni decât dintr-un examen de conștiință făcut cu conștiinciozitate în lumina lui Dumnezeu.

Credința în necesitatea străpungerii permanente a inimii oferea ea însăși materia acestui examen. Întrebarea pe care am văzut-o mai sus, pusă Sfântului Vasile[42], trebuie să-i fi frământat pe mulți. Nu fără motiv, ea apare printre primele *Reguli mici:* în a 16-a din 318. O întâlnim aidoma și în *Gherontikon*[43]. Un frate, care avea un atât de mare dar al lacrimilor încât simțea amenințarea apropiatei sale morți, a fost întrebat:

> „De ce uneori lacrimile vin singure, iar alteori nici chiar dacă ne silim mult?"

Iată răspunsul Sfântului Vasile:

> „A nu ajunge la străpungere, chiar dacă ne silim mult, arată nepăsarea noastră de altă dată pentru că nu e cu putință să dobândim aceasta cu ușurință, fără sârguință și multe nevoințe stăruitoare, și că sufletul e stăpânit de alte patimi care nu-l lasă să vină la aceasta chiar dacă vrea, potrivit Apostolului, care zice: «Dar eu sunt trupesc, robit păcatului; pentru că nu fac ceea ce vreau, ci ceea ce nu vreau»[44]; și iarăși: «Nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine»[45]. Dumnezeu îngăduie să ni se întâmple aceasta, pentru ca sufletul să-și dea

[42] Cf. *supra*, p. 83.
[43] *PE* II, cap. 32, p. 103, col. 2; cf. *Alph*, Teodor.
[44] *Rm* 7, 14–15.
[45] *Rm* 7, 17.

seama de ceea ce-l tiranizează prin ceea ce suferă împotriva voinței sale; ca el să cunoască mai bine în ce privință este robul păcatului și prin aceasta să se trezească pentru a ieși din cursele diavolului, găsind milostivirea lui Dumnezeu gata întotdeauna să sprijine strădaniile unei căințe sincere."

Această delăsare e, așadar, un semnal de alarmă care invită la cercetarea conștiinței, desigur cu condiția să credem în necesitatea străpungerii inimii.

Or în suflet sunt multe patimi potrivnice străpungerii și pe care nu le cunoaștem până ce nu vine și nu ni le descoperă ispita. Prin urmare, trebuie să ne păzim inima cu multă luare-aminte[46]. Iată de ce recomandă părinții duhovnicești atât de mult examinarea conștiinței.

„Părinții ne-au învățat că fiecare trebuie să se cerceteze pe sine însuși [*exetazein heauton*]",

spune avva Dorotei în cuvântul de învățătură cu titlul: „Despre trebuința de a ne sârgui să tăiem repede patimile înainte de a ajunge la deprinderea cea rea". Nu numai dimineața și seara, ci tot la șase ore trebuie să reluăm acest exercițiu. Putem avea accese de febră la scurte intervale, dar o gripă care durează șapte zile poate produce trupului o slăbiciune care să dureze luni întregi. Plânsul (*penthos*) presupune un suflet puternic. Nu lipsa de știință a doctorului, căci Hristos știe totul; nu lipsa leacurilor, căci fiecărei patimi El i-a dat leacul potrivit; ci numai delăsarea noastră îngăduie patimilor să crească[47]. Dacă le-am fi tratat din timp, ele n-ar fi crescut atât de mult încât să înăbușe în noi străpungerea inimii.

---

[46] EVAGRIE, *Capita gnostica* VI, 52; ed. FRANKENBERG, p. 393.

[47] DOROTEI, *Doctrina* XI; *PG* 88, 1740B [*FR* IX, 1980, p. 590].

Nimic nu este mai eficient pentru zguduirea acestei amorțeli decât gândul la sfârșitul lumii. Iată încă un subiect care ar merita un studiu istoric aparte. Aici ne vom mulțumi cu remarca următoare. Ar fi contrar adevărului să credem că, fixând o anumită oră pentru meditație, întemeietorii ordinelor monahale mai noi au introdus un element nou în practica religioasă monahală. Nouă nu este meditația, ci limitarea ei la un timp determinat. Asceții de demult meditau mereu; sau cel puțin așa trebuiau să facă. Și puteau s-o facă, pentru că îndeletnicirile incompatibile cu acest exercițiu erau evitate cu grijă. Munca manuală, cititul, psalmodia nu le risipeau gândul, așa cum o fac studiile mai mult sau mai puțin profane, cerute de către nevoile misionare. Evoluția în practica meditației e strâns legată de evoluția vieții religioase înseși. Ceea ce pustnicii și chinoviții de altădată repartizau pe parcursul întregii zile, predicatorii și profesorii de astăzi au fost nevoiți să condenseze într-o singură oră. Anticii cunoșteau bine meditația, modernii sunt cei care au prescurtat-o.

Lucrul este foarte evident la pustnici. Să vedem cum stau lucrurile la chinoviți. Regula Sfântului Pahomie nu încetează să repete recomandarea: „Să se mediteze ceva din Scriptură”[48].

„Cine bate toaca pentru a se aduna frații, să mediteze atunci când bate” (nr. 36).

„Cine dă la trapeză de mâncare fraților, să mediteze la ceva din Scripturi” (nr. 37).

„Întorcându-se în chilia lui de la adunare sau mergând la lucru, fiecare să mediteze ceva din Scripturi” (nr. 38).

---

[48] A. Boon, *Pachomiana Latina*, Sancti Pachomii Praecepta.

Pentru a asigura posibilitatea acestei meditații, există în Regula pahomiană o recomandare surprinzătoare pentru timpul și pentru locul ei.

> „Dacă intră în mănăstire cineva care nu știe să citească, să meargă la ceasul întâi, al treilea și al șaselea la cine-l poate învăța... Apoi să i se scrie elementele silabelor, verbele și cuvintele și, chiar dacă nu vrea, să fie silit să învețe să citească" (nr. 139).

> „Să nu fie nimeni în mănăstire care să nu fi învățat să citească și care să nu știe ceva din Scripturi, cel puțin tot Noul Testament și Psaltirea" (nr. 140).

Această obligație de a ști pe dinafară anumite cărți sfinte, sau chiar unele lucrări duhovnicești, va dăinui un timp, asigurând astfel o meditație necontenită.

Dar ce subiecte vor trebui preferate? Evident, cele mai importante pentru mântuire, fiindcă viața ascetică n-are alt scop.

> „Zis-a avva Evagrie: Când ești în chilie, strânge-ți gândul tău, adu-ți aminte de ziua morții, vezi atunci moartea trupului, pune în minte nevoia! Ia osteneala, defaimă deșertăciunea lumii, ca să poți petrece totdeauna în dragostea de liniște și să nu slăbești! Adu-ți aminte și de așezarea de acum în iad: gândește cum sunt acolo sufletele, în care cumplită tăcere, în care amar suspin și în cât de mare frică, înfiorare și așteptare! Socotește chinuirea cea neîncetată, lacrima cea sufletească [*psychikon*] și fără de sfârșit! Ci și de Ziua Învierii adu-ți aminte și de starea înaintea lui Dumnezeu! Gândește la judecata cea înfricoșată și groaznică! Pune în mijloc cele ce se păstrează păcătoșilor, rușinea cea înaintea lui Dumnezeu și a îngerilor și a arhanghelilor și a tuturor oamenilor, muncile, focul cel veșnic,

viermele cel neadormit, tartarul, întunericul, scrâșnirea dinților, fricile și pedepsele! Pune încă în mijloc și bunătățile ce se păstrează drepților, îndrăzneala cea înaintea lui Dumnezeu Tatăl și a Hristosului Lui, a îngerilor și a arhanghelilor și a toată mulțimea sfinților, Împărăția cerurilor și a darurilor ei, bucuria și desfătarea ei! Pomenirea acestora amândurora adu-o la tine! Și pentru judecata păcătoșilor lăcrimează, plângi, temându-te ca nu cumva și tu să fii întru acestea! Iar pentru cele ce se păstrează drepților, bucură-te și te veselește! Și pe acestea te sârguiește să le dobândești, iar de acelea să te înstrăinezi. Caută să nu uiți cândva, măcar înăuntru, în chilia ta fiind, măcar afară undeva, pomenirea acestora..."[49].

Să remarcăm faptul că din toată opera acestui rodnic filozof din Kellia, *Patericul* a ales doar acest fragment, alături de alte șase scurte sentințe, dintre care una (nr. 4) spune:

„Adu-ți aminte totdeauna de ieșirea ta și nu uita judecata cea veșnică și nu va fi greșeală în sufletul tău."

Această meditație a fost citită astfel de nenumărați monahi și mireni. Se va fi observat probabil strania expresie „lacrimă sufletească", ce poate fi explicată în sensul că avem de ales între lacrimile trupești din această viață și lacrimile mult mai fierbinți din lumea de dincolo. În rest, nu este decât interpretarea lui „Fericiți cei ce plâng", confruntată cu „Vai vouă, cei care râdeți acum, căci veți plânge". Atunci când Sfântul Pimen îl fericește pe Sfântul Arsenie pentru că s-a plâns pe sine în lumea aceasta, nu uită să spună și din ce cauză:

---

[49] *Alph*, Evagrie 1; *PG* 65, 173BC [p. 71]; *Vitae Patrum* III, 3.

„Căci acela ce nu se plânge pe sine aici, acolo se va plânge veșnic. Deci, ori aici de voie, ori acolo de chinuri, este cu neputință a nu plânge"[50].

„Iar, viețile fiind două — spune Sfântul Grigorie al Nyssei —, și în fiecare cunoscându-se un îndoit fel de a viețui, veselia e și ea îndoită: una în viața aceasta și alta în cea pe care o așteptăm prin nădejde. Iar fericit trebuie socotit cel care lasă pentru viața veșnică veselia bunătăților adevărate, săvârșind liturghia [slujirea] întristării în această viață scurtă și trecătoare, socotind drept pagubă nu lipsirea de vreuna din dulcețile vieții acesteia, ci pierderea pentru bucuria acestora a desfătării de cele mai bune. Deci, dacă e potrivit a numi fericită veselia nesfârșită și fără hotar în veacurile nesfârșite, iar firea omenească trebuie să guste neapărat și din cele potrivnice ei, nu e greu de înțeles de ce anume cuvântul fericește pe cei ce plâng acum, ca unii ce se vor mângâia în veacurile nesfârșite..."[51].

„Zis-a avva Moise: Când ai biruit vreo patimă trupească, să nu uiți să te căiești și să plângi, înainte de a ne cuprinde plânsul judecății"[52].

Sfântul Efrem nu putea să nu insiste asupra acestei idei:

„Să plângem deci puțin în viața de acum, pentru a nu trebui să plângem veșnic în chinurile de dincolo... În ceasul judecății, vei suspina cu amar și vei vărsa lacrimi, dar fără nici un folos. Așadar, să-ți fie milă de tine acum."

---

[50] *Alph*, Arsenie 41; *PG* 65, 108CD [p. 23].

[51] *De Beatitudinis, hom.* 3; *PG* 44, 1232 [*PSB* 27, 1982, p. 356].

[52] *PE* II, cap. 32, p. 102.

Cugetă la întristarea celor care au râs în această lume și la bucuria celor care au plâns aici[53].

Când mintea e preocupată de o idee, ea este legată de tot felul de lucruri ce servesc neîncetatei ei aduceri-aminte. Sfântul Macarie găsește în pustie un craniu[54] și aude sau i se pare că aude o predică despre chinurile iadului. Dar nu era nevoie neapărat de aceasta pentru a-i face să cugete la sfârșit pe niște oameni care nu cereau nimic altceva decât să fie lăsați să se dedice acestei meditații.

Un frate oarecare, silitor fiind spre pocăința și mântuirea sa, mergând la muntele Sinai și găsind acolo o chiliuță veche în care locuise un părinte din cei de demult, s-a sălășluit într-însa. În ziua dintâi, când s-a așezat în acea chiliuță, a găsit o scrisoare pe un lemnișor, scrisă de un frate din cei ce trăiseră mai înainte în acel loc. Și era scris acest cuvânt: Moise pentru Teodor, sunt aici și dau mărturie. Văzând el acea scrisoare și citind-o, foarte s-a străpuns la inimă și a început a plânge cu lacrimi, zicând: O, frate, unde ești acum tu, cel care ai scris aici, că ai venit aici să dai mărturie? Unde este acum mâna aceea care a scris aici? O, frate, în ce stare ești? Și așa în toate zilele făcea, punând înaintea ochilor săi acel lemn scris, apoi plângea cu lacrimi, vorbind cu dânsul, ca și cum ar fi fost viu de față și așa, aducându-și aminte de moartea sa, plângea în toate zilele cu amară străpungere. El avea lucrul mâinilor sale scrisul, că știa să scrie slovă curată și scria cărți. Și i-au adus lui frații hârtie, cheltuială și plată pentru scris, iar el luând hârtia și plata de la frați, s-a pristăvit și n-a scris nimănui nimic, numai

[53] *Sermo compunctorius*, Roma, I, p. 28–40.
[54] *Alph*, Macarie 38; *PG* 65, 280AB [p. 139].

câte un text și a pus la hârtia și plata fiecărui frate, scriind așa: Iertați-mă părinților și fraților mei, că am avut puțintică treabă cu cineva și pentru aceea n-am avut vreme ca să vă scriu vouă cărțile"[55].

Cele mai neînsemnate întâmplări ale vieții de zi cu zi duc la aceleași gânduri.

„Un bătrân s-a dus la unul din părinții ce ședeau în Raith și i-a zis: Avvo, când îl slobozesc pe fratele cel ce șade împreună cu mine la vreo slujbă, mă necăjesc mai tare dacă va zăbovi. Răspuns-a acela: Eu când îl trimit pe slujitorul meu pentru vreo treabă, șed aproape de ușă și privesc. Și când îmi zice mie gândul: Oare când va veni fratele? zic și eu către gând: Apoi de va apuca mai înainte alt frate, adică îngerul de va veni să mă ia la Domnul, ce va fi? Și așa, în toate zilele șed privind la ușă, purtând grija, plângându-mi păcatele și zicând: Oare ce frate va apuca mai înainte și va veni: cel de sus sau cel de jos? Și umilindu-se bătrânul, s-a dus și ținea așa lucrarea aceluia"[56].

„Avva Teofil, arhiepiscopul [Alexandriei], vrând să se săvârșească, a zis: Fericit ești, avvo Arsenie, că de acest ceas îți aduceai aminte pururea"[57].

Cei mai vestiți părinți chinoviți se temeau ca nu cumva frații din mănăstire să-și închipuie că au mântuirea asigurată. Starea monahală poate fi sublimă, tunderea în monahism poate fi un fel de Sfântă Taină care iartă păcatele și dă Duhul Sfânt, schima îngerească poate fi sfântă și îngerească, dar lucrul

---

[55] *PE* I, cap. 5, p. 18 = *Arm* I, p. 543 sq.
[56] *PE* I, cap. 5, p. 18 = *Arm* I, p. 527.
[57] *Alph*, Teofil 5; *PG* 65, 201A [p. 94].

„la care toți, și cei curajoși și cei deznădăjduiți, și cei mari și cei mici, și cei râvnitori și cei nepăsători, și cei bogați și cei săraci în virtute, într-un cuvânt orice om, fie de-al nostru, fie din afară [sau monah, sau mirean], de orice nație și de orice limbă, trebuie să mediteze"[58]

sunt marile adevăruri privitoare la destinul omului. Iar Sfântul Teodor Studitul revine asupra lor aproape în toate catehezele sale. În cea din care tocmai am citat[59], el arată că a citit de atâtea ori pasajul din Evagrie redat mai sus încât în cele din urmă l-a învățat pe de rost. Apărător înfocat la tradiției, Teodor se temea că, procedând altfel, ar trăda Evanghelia însăși. El îl cunoștea foarte bine pe Sfântul Pahomie, părintele vieții monahale de obște[60].

„Părintele nostru Pahomie era desăvârșit, dar serios și pururea întristat [*pentheres*], aducându-și aminte de sufletele aruncate în chinuri, cum era cel al bogatului nemilostiv"[61].

Nu e de mirare deci dacă-l vom vedea pe acest sever propovăduitor al sfârșitului, propunând ca monah ideal pe acel Siluan cu lacrimi nestăpânite:

„Măreția virtuții lui sta în adânca lui smerenie și în nestăvilita rodnicie a lacrimilor vărsate de ochii săi încât, chiar și atunci când mânca împreună cu ceilalți

---

[58] TEODOR STUDITUL, *Cateheza mare* 83, ed. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, p. 586.

[59] Cf. studiul nostru *St. Théodore Studite: l'homme et l'ascète d'après ses Catéchèses* (*Orientalia Christiana* VI, nr. 22), Roma, 1926, p. 17 sq.

[60] Cf. *op. cit.*, p. 165, 218 etc.

[61] *Vita prima* 91, ed. HALKIN, p. 61.

frați, nu-și putea stăpâni lacrimile care se amestecau cu mâncarea. Când frații i-au spus să nu mai facă aceasta în fața străinilor, le-a răspuns: Am încercat adesea să-mi stăpânesc lacrimile, dar nu am putut... Plâng, fraților, pentru că îmi este teamă să nu pier asemenea lui Datan și Abiron, mai cu seamă că, venit de la neștiință la cunoașterea [lui Dumnezeu], nu m-am îngrijit de mântuirea sufletului meu... Iată de ce nu mă rușinez să mă port astfel..."[62].

Un alt Siluan, autorul unui cuvânt faimos în lumea monahală:

„Vai omului aceluia, care are numele mai mare decât fapta!"[63],

apare în *Pateric* în calitate de conducător al unui grup de pustnici de la Sinai. Era un extatic, iar ceea ce garantează calitatea vedeniilor sale e faptul că în același timp era ostil mesalienilor[64].

„Tot acesta, șezând odată cu frații, s-a făcut întru uimire și a căzut cu fața la pământ. Și după puțin sculându-se, plângea. L-au rugat frații, zicând: Ce ai, părinte? Iar el tăcea și plângea. Și silindu-l să le spună, a zis: Eu la judecată am văzut pe mulți din neamul nostru, că mergeau la muncă și pe mulți dintre mireni că mergeau întru Împărăție. Și plângea [*pentheres*] bătrânul și nu voia să iasă din chilie, își acoperea cu culionul fața, zicând: Nu voiesc să văd lumina aceasta vremelnică și care nu are nici un folos"[65].

---

[62] *Op. cit.*, p. 126, *Paralipomena Pachomiana* 3.
[63] *Alph*, Silvan 10; *PG* 65, 412B [p. 216].
[64] Cf. *ibid.* 3, 5, 12; col. 409, 410 [p. 215–216].
[65] *Ibid* 2; col. 408CD [p. 215].

Nu mă pot împiedica să citez aici câteva rânduri dintr-un savant care a studiat caracteristicile vechiului monahism[66].

> „Cât de mult viaţa monahală era influenţată de teama de Judecata de Apoi, de teama de a nu fi primit în cămara de nuntă, de teama de a fi găsit gol de orice faptă bună după ani de purtare a hainei monahale, de teama de întunericul care cade asupra monahului osândit sub ochii părinţilor şi ai fraţilor care ar vedea cum sunt chinuiţi de către diavoli monahii care au ajuns în iad — toată această mentalitate apare foarte limpede în apoftegma 193 (avva Dioscor 23). Deosebit de interesantă este dezvoltarea pe care o primeşte acest text în cele două codice *Colbertini:* «Ce întristare îl va cuprinde pe avva Antonie, pe avva Ammun Nitriotul, pe avva Pavel din Fotike, pe avva Ammona, pe avva Mios din Tebaida, pe avva Macarie din Sketis, pe avva Macarie din Alexandria, pe avva Pafnutie, pe avva Urseri din Tegua, pe avva Ammoi din Şeneurite şi pe toţi ceilalţi drepţi când vor fi primiţi în împărăţia cerurilor, în timp ce noi vom fi aruncaţi în întunericul cel dinafară!»[67]. Cea mai mare ruşine care-l poate cuprinde pe un monah e să nu fie găsit adevărat monah în faţa celor care au fost nişte adevăraţi monahi. Frica de Dumnezeu şi frica de osânda veşnică sunt strâns legate în această perspectivă eshatologică, aşa cum au fost deja în creştinismul primar. Când ne temem de Dumnezeu, ne temem de Cel care poate arunca trupul şi sufletul în gheenă."

---

[66] K. HEUSSI, *Der Ursprung des Mönchtums*, p. 193 sq.

[67] *PG* 65, 161 sq, nota 12.

Tocmai pentru că luau foarte în serios şi meditau foarte stăruitor la aceste adevăruri fundamentale, ele le inspirau o asemenea străpungere a inimii. Sfântul Ioan Gură de Aur spune:

> „Când se nasc din frica de Dumnezeu, lacrimile dăinuie veşnic"[68].

Şi, invers, dat fiind că îşi doreau atât de mult străpungerea, aceşti asceţi, departe de a se da înapoi din faţa acestor teme atât de grave, se îndreptau cu predilecţie tocmai spre ele, preferându-le altora mai puţin eficiente.

Există un exerciţiu care împleteşte într-o oarecare măsură avantajele cercetării conştiinţei şi ale meditaţiei, adăugându-le harul ascultării: acesta e deschiderea sufletului în faţa unui părinte duhovnicesc, vestita *exagoreusis*, temă mult prea vastă pe care nu putem decât s-o amintim aici. Principiul ei a fost fixat de către Sfântul Antonie:

> „De e cu putinţă, câţi paşi face călugărul sau câte picături bea în chilia sa, trebuie cu îndrăzneală să le vestească bătrânilor..."[69].

În faţa acestei necesităţi se aplică nu iubirea de tăcere, ci „netăcerea" (*asiopeton*), adică, aşa cum explică Sfântul Varsanufie, faptul de a „nu trece nicicând sub tăcere greşelile proprii"[70]. Anahoretismul a sucombat din cauza acestei legi (care nu e singura). Or această „mărturisire" nu poate fi înţeleasă fără lacrimi, căci dacă se face cu nepăsare, nu valorează mare lucru.

> „Doi fraţi locuind deosebi, mergeau unul către altul. Şi a zis unul dintr-înşii celuilalt: Voiesc să mă duc la

---

[68] *In epist. ad Philippenses, hom.* 3, 4; *PG* 62, 204.
[69] *Alph*, Antonie 38; *PG* 65, 88B [p. 14].
[70] *Ep* 417, p. 165.

avva Zenon și să-i spun lui un gând. A zis și celălalt: Și eu aceasta voiesc. Deci s-au dus amândoi împreună. Și luându-i pe fiecare deosebi, și-au spus gândurile lor. Și unul, spunându-le, a căzut înaintea bătrânului, rugându-l cu multe lacrimi să se roage lui Dumnezeu pentru dânsul. Și bătrânul i-a zis lui: Mergi, nu te slăbi pe tine și nu grăi de rău pe cineva și nu te lenevi de rugăciunea ta! Și ducându-se fratele, s-a vindecat. Iar celălalt, spunându-și gândul său către bătrân, a adăugat moale și cu nebăgare de seamă: Roagă-te pentru mine! Dar n-a cerut cu tot dinadinsul. Iar după o vreme s-a întâmplat de s-au întâlnit unul cu altul. Și a zis unul dintr-înșii: Când am mers către bătrânul, i-ai spus lui gândul care ziceai că voiești să-l spui lui? Iar acela i-a zis: Da, i-am spus! A întrebat acela: Oare te-ai folosit după ce i-ai spus? Răspuns-a fratele: Da, m-am folosit, că pentru rugăciunile bătrânului m-a vindecat Dumnezeu! Iar celălalt a zis: Eu măcar de i-am mărturisit gândurile mele, n-am simțit vreo ușurare. Zis-a lui cel ce s-a folosit: Și cum te-ai rugat bătrânului? Răspuns-a acela: I-am zis lui: Roagă-te pentru mine, că am acest gând. Iar el a zis: Eu mărturisindu-mă lui, am udat picioarele lui cu lacrimile mele, rugându-l să se roage lui Dumnezeu pentru mine. Și prin rugăciunea lui m-a vindecat Dumnezeu"[71].

Dacă dezvăluirea gândurilor în fața unui om al lui Dumnezeu favorizează străpungerea, la ce oare trebuie să ne așteptăm de la răspunsul pe care-l va da? Fiindcă acest răspuns va fi răspunsul Duhului[72]. Chiar și un

---

[71] *PE* I, cap. 21, p. 65 = *Arm* II, p. 160.

[72] Cf. DOM ILDEFONS HERWEGEN, *Vätersspruch und Mönchsregel*, Münster in Westfalen, 1937.

savant protestant cum este K. Heussi a recunoscut caracterul pnevmatic atribuit apoftegmelor[73]. E de altfel o învăţătură nu numai presupusă de întreaga literatură apoftegmatică, dar încă şi explicit afirmată mult timp după aceea, şi pe care n-am putea-o nega astăzi fără să fim acuzaţi de scepticism. Nimic mai limpede în acest sens decât afirmaţiile Sfântului Varsanufie. De exemplu, unui „profesor în ştiinţele lumii" îi scrie:

> „Eşti profesor în ştiinţele lumii şi ai ucenici. Dacă dictezi vreunuia din ei o scrisoare, nu va scrie ucenicul ce voieşti tu, sau lăsând acestea va scrie ce voieşte el? Fără îndoială va scrie cele ce spui tu, nu cele ce voieşte el. Aşa şi sfinţii: nu ei sunt cei ce grăiesc de la ei, ci Dumnezeu e cel ce grăieşte în ei, uneori mai umbrit, alteori mai limpede. Şi ca să te încredinţezi că aşa este, Însuşi Domnul a spus ucenicilor Săi: «Nu voi sunteţi cei ce grăiţi, ci Duhul Tatălui vostru care grăieşte în voi» [*Mt* 10, 20]. Deci grăiesc cum voieşte El, nu cum voiesc ei... Du-te, ia seama la tine şi ne vom ruga lui Dumnezeu să-ţi dea o inimă tare şi o credinţă neclintită. Nu te sminti deci de sfinţi, căci nu se înşală Duhul Sfânt al lui Dumnezeu care grăieşte. Cu ei se împlineşte cuvântul: «Duhul Tău cel bun mă va călăuzi la pământul dreptăţii» [*Ps* 142, 2]"[74].

Pentru a păstra această inspiraţie fără greşeală cu care răspunde obiecţiilor, Varsanufie ştie să găsească argumente uimitor de subtile[75]. Atunci când cei doi bătrâni răspund în mod diferit la aceeaşi întrebare, aceasta se

---

[73] K. HEUSSI, *Der Ursprung des Mönchtums*, p. 164 sq.

[74] *Răspunsurile lui Varsanufie şi ale lui Ioan*, ed. NICODIM, *Ep* 795, p. 460 sq [*FR* XI, 1990, p. 657–658].

[75] Cf. următoarele trei epistole.

datorează faptului că între cele două întrebări ascultătorul nu mai este același, cum s-a întâmplat cu regele Iezechia între cele două vești date de Isaia, sau cu ninivitenii între amenințarea lui Iona și ridicarea acestei amenințări[76]. Dacă un răspuns nu produce efectul scontat, vina aparține stărilor sufletești necorespunzătoare ale ucenicului[77].

> „Cine face ceva prin întrebarea Părinților, împlinește Legea și prorocii. Căci a întreba e semnul smereniei"[78].

El va avea și străpungerea inimii, fiindcă aceasta este poruncită de noul decalog al Fericirilor.

> „Zis-a un bătrân: Viețile și cuvintele bătrânilor luminează sufletul umplându-l de lacrimi duhovnicești"[79].

Exemplele care demonstrează această eficacitate sunt foarte multe; am citat unele atunci când am încercat să precizăm noțiunea de *katanyxis*. Scrisorile Sfântului Varsanufie ne oferă și ele exemple în acest sens: „Primind una din scrisorile lui[80], un bătrân s-a predat multe zile plânsului și lacrimilor"[81], astfel încât, ca să-l mângâie, Marele Bătrân i-a scris din nou pentru a-l mângâia. Cea dintâi din aceste două scrisori primite n-avea însă nimic trist în conținutul ei, dar cum să nu fi mișcat atunci când vezi că părintele tău duhovnicesc are darul cunoașterii inimilor (*kardiognosia*)[82]? Vom avea ocazia să ne mai referim la această învățătură atunci când vom vorbi

---

[76] *Ep* 360, p. 183 [p. 369–370].
[77] *Ep* 361, p. 184 [p. 370–372].
[78] *Ep* 701, p. 335 [p. 623].
[79] *PE* II, cap. 32, p. 104.
[80] A 65-a, p. 86 sq [p. 104–106].
[81] Titlul *Ep* 66 [p. 106].
[82] Titlul *Ep* 65 [p. 104].

despre obstacolele care se ridică în calea străpungerii inimii.

Cultul divin merită în mod evident un loc de cinste în acest capitol închinat mijloacelor menite să trezească străpungerea inimii. „Lucru al lui Dumnezeu [*opus Dei*]" în această „lucrare a lui Dumnezeu [*ergon tou Theou*]", cum numeşte Sfântul Antonie întreaga viaţă ascetică[83], el concentrează în sine toate eficacităţile celorlalte exerciţii spirituale.

„Căci lauda psalmilor e plânsul",

spunea patriarhul monahismului[84]; iar o altă variantă a acestui cuvânt generalizează această afirmaţie pentru întreaga Sfântă Scriptură[85]. Or slujbele celor de demult erau alcătuite numai din lecturi scripturistice, îndeosebi din lectura psalmilor. Melozii au apărut mult mai târziu, iar despre ei vom vorbi la locul cuvenit. *Psalmodia* înseamnă a medita (s-a spus, *meletan psalmous*); înseamnă a ne ruga, a ne cerceta pe noi înşine, aşa cum a arătat un exemplu citat mai sus[86]; înseamnă, prin urmare, a ne pune în cele mai bune condiţii pentru dobândirea *penthos*-ului. Dacă Părinţii nu spuneau prea des acest lucru, e fiindcă pentru ei acest adevăr era de la sine înţeles. Pentru a ne convinge de acest lucru, nu avem decât să confruntăm neîncetata căutare de către ei a străpungerii inimii şi râvna lor în psalmodie.

Cu fineţea sa obişnuită, Diadoh ne va spune ce fel de psalmodie stârneşte cel mai mult lacrimile.

---

[83] *Alph*, Antonie 13; *PG* 65, 80A [p. 9].

[84] *VS* liber VII. XXXVIII, 1.

[85] *Appendix ad Vitae Patrum. Aegyptiorum Patrum Sententiae* 33; *PL* 74, 387C.

[86] Cf. *supra*, p. 61–62.

„Când sufletul e plin de belșugul roadelor sale firești, își face cu glas mai mare și cântarea de psalmi și vrea să se roage mai mult cu vocea. Dar când se află sub lucrarea Duhului Sfânt, cântă și se roagă întru toată destinderea și dulceața, numai cu inima. Stării de suflet celei dintâi îi urmează o bucurie amestecată cu închipuiri, iar celei din urmă, lacrimi duhovnicești și după aceea o mulțumire iubitoare de liniște. Căci pomenirea, rămânând fierbinte din pricina glasului domol, face inima să izvorască anumite cugetări înlăcrimate și blânde. Atunci se pot vedea cum se seamănă semințele rugăciunii cu lacrimi în pământul inimii, în nădejdea bucuriei secerișului ce va urma. Totuși, când suntem apăsați de multă tristețe, trebuie să facem cântarea rugăciunii cu glas puțin mai mare, lovind sufletul cu sunete, în nădejdea bucuriei, până ce norul acela greu va fi împrăștiat de valurile melodiei"[87].

Acestea sunt mijloacele obișnuite și obligatorii pentru toată lumea: cercetarea conștiinței, gândul la sfârșit și mărturisirea (*exagoreusis*). Cu greu am putea susține că ele nu sunt de ajuns. Cu toate acestea, se întâmplă ca inima să refuze cu încăpățânare să dea ochilor dulcea ploaie a lacrimilor. Sfântul Vasile cel Mare spune hotărât că atunci vina se datorează nepăsării noastre anterioare; și dacă așa spune marele învățător al ascetismului, cine ar îndrăzni să-l contrazică? „Părinții" nu doreau de altfel să emită vreo teorie care să-i fi lipsit de cele mai bune ocazii de a se învinui pe ei înșiși și de a aduce prin aceasta în suflet *penthos*-ul. Câte unul însă, rămas anonim, îndrăznește uneori să aibă o opinie mai îngădui-

[87] Cap. 73, ed. WEIS-LIEBERSDORF, p. 90 [*FR* I, 1946, p. 367].

toare. Înzestrat peste măsură cu harisma lacrimilor, el pare foarte în măsură să răspundă la întrebarea:

> „De ce uneori lacrimile vin singure, alteori însă numai cu multă străduință? Bătrânul a răspuns: Lacrimile seamănă cu ploaia, iar omul este lucrătorul pământului. Când vin lacrimile, cel care lucrează pământul inimii sale trebuie să-și dea silință să nu piardă nimic din această ploaie, ci fiecare picătură a ei să ude grădina. Căci adesea, copiii mei, o singură zi de ploaie la începutul anului e de ajuns să scape tot grâul. Pentru aceasta să fim cu luare-aminte și să ne rugăm stăruitor lui Dumnezeu, căci nu știm dacă vom mai avea o zi cu ploaie de felul acesta”[88].

Acest text trebuia citat aici din respect, chiar dacă vocea lui pare a fi în discordanță cu concertul Părinților. Vom face mai încolo câteva reflecții privitoare la această disonanță. Până atunci, să abordăm o problemă mai practică: ce trebuie făcut în caz de uscăciune și ce măsuri trebuie luate pentru ca aceasta să nu dureze mult timp? În mare, se pare că se impune următorul răspuns: toate mijloacele sunt bune, chiar și cele mai neașteptate, chiar și cele care aparent par suspecte. Ușurința pe care o încercăm uneori nu trebuie să ne inducă în eroare. Străpungerea, ca de altfel întreaga viață duhovnicească, cere *kopos*, osteneală.

> „Împungându-și inima, călugărul varsă lacrimi”,

am citit undeva mai sus[89].

> „Lacrimile spală păcatele. Dar ele nu vin decât prin osteneală, printr-o mare sârguință și răbdare, prin

---

[88] *PE* II, cap. 32, p. 102 = *Arm* I, p. 523, recenzia 2.
[89] *Supra*, p. 82.

cugetarea la înfricoșata judecată și la rușinea veșnică, și prin lepădare de sine... Iar, a se lepăda cineva de sine și a-și lua crucea sa, înseamnă a-și tăia întru toate voia sa"[90].

Primul recurs constă, așadar, într-o tăgăduire de sine încă și mai dezinteresată.

În al doilea rând, trebuie creat un mediu prielnic. Acesta este alcătuit mai cu seamă din două elemente: sărăcia și singurătatea.

„Dacă vrei să dobândești plânsul [*penthos*], veghează cu sârguință ca toate hainele și lucrurile tale să fie sărace ca ale fraților noștri care pe ulițe cerșesc de pomană"[91].

În *Cod. Berol. Phill. 1624*, f. 212a[92], acest cuvânt de învățătură e urmat de un altul din care nu ne-a mai rămas decât începutul:

„Dacă ai o carte, să nu-i împodobești învelitoarea..."

Și seria continuă:

„Mai zicea: În chilia ta, mâinile tale nu trebuie nici măcar să atingă vreun lucru din argint sau aur, oricât de mic; nu numai că nu trebuie să-ți dorești un asemenea lucru, nici măcar să vrei să-l atingi, chiar dacă ar fi vreo cruciuliță de aur sau argint, sau altceva asemănător"[93].

„Mai zicea: Să nu-ți prinzi briceag la cingătoare, căci acesta îți împiedică străpungerea inimii; toate lucru-

---

[90] VARSANUFIE ȘI IOAN, *Ep* 255, p. 140.
[91] *PE* II, cap. 32, p. 105.
[92] Cf. W. BOUSSET, *Apophthegmata*, p. 117.
[93] *PE* IV, cap. I, p. 8.

rile tale, pătura, hainele, încălţămintea, cingătoarea să arate în aşa fel încât, dacă ar veni hoţii să ţi le ia, să nu afle nimic care să le fie pe plac între lucrurile din chilia ta"[94].

În manuscrisul de la Berlin urmează multe alte sfaturi de acest gen; ele ar putea alcătui un mic tratat despre străpungere. Pe scurt, ele se reduc la aceasta: dacă vrei să ai mângâierea plânsului (*penthos*) trebuie să renunţi la plăcerea de a fi proprietarul vreunui lucru.

Trebuie apoi cultivată singurătatea — o altă renunţare: la distracţiile spre care îndeamnă *akedia*, şi am văzut că *akedia* alungă lacrimile. Este semnificativ faptul că cel mai de seamă model de străpungere, Sfântul Arsenie, fugea de oameni.

„Fugi, taci, linişteşte-te",

i s-a spus de către un înger, după ce ascultase deja de primul îndemn, acela de a fugi de oameni[95].

„Pentru ce fugi de noi?, l-a întrebat avva Marcu. Zis-a lui bătrânul: Dumnezeu ştie că vă iubesc pe voi, dar nu pot fi şi cu oamenii şi cu Dumnezeu..."[96].

„A venit odată fericitul Teofil arhiepiscopul cu un boier oarecare la avva Arsenie şi l-a rugat pe acest bătrân ca să audă de la el vreun cuvânt. Iar bătrânul, tăcând puţinel, a răspuns către dânsul: dar dacă voi spune un cuvânt, îl veţi păzi? Iar ei au făgăduit că-l vor păzi. Şi le-a zis lor bătrânul: Oriunde veţi auzi că este Arsenie, să nu vă apropiaţi"[97].

---

[94] *Ibid.*
[95] *Alph*, Arsenie 1 şi 2; *PG* 65, 88BC [p. 14].
[96] *Alph*, Arsenie 13; *PG* 65, 92A [p. 15].
[97] *Alph*, Arsenie 7; *PG* 65, 89BC [p. 15].

Un alt bătrân afirmă că dacă generațiile următoare nu mai au plânsul celor de demult, e pentru că nu au păzit iubirea de retragere și sărăcie:

„Un frate l-a întrebat pe un bătrân zicând: Cum se face, părinte, că generația noastră nu mai ține nevoința părinților? Și a răspuns bătrânul: Pentru că nu-L iubește pe Dumnezeu, nu fuge de oameni [aluzie la cuvântul avvei Arsenie: Fugi, taci, liniștește-te!] și nu urăște cele ale lumii. Căci celui ce fuge de oameni și urăște cele ale lumii, străpungerea inimii și nevoința îi vin de la sine. Căci așa cum cel ce vrea să stingă focul care s-a aprins în holda sa, de nu va apuca să taie mai înainte partea cea din fața focului, nu poate să-l stingă, așa și omul, de nu se va duce într-un loc în care cu osteneală să-și găsească pâinea, nu poate dobândi nevoința [și străpungerea]..."[98].

Însă chiar și la pustnici există grade de singurătate. Înțelepciunea bătrânilor vrea ca noi să profităm din plin de ceasurile de izolare desăvârșită pentru a ne lucra „grădina străpungerii". Aici trebuie să cităm neapărat o istorie puțin mai lungă, dar foarte frumoasă:

„La un frate foarte silitor spre pocăință, a mai venit și alt frate oarecare, ierusalimitean și s-a așezat lângă dânsul și trăiau împreună. Acest frate și-a făcut grădină de legume și de verdețuri, iar într-o zi a vrut să meargă la un oraș care era aproape ca la douăsprezece stadii de locul în care petreceau ei. Venind acel frate la vecinul său, l-a rugat zicând: Rogu-te, frate, păzește-mi grădina până voi veni eu de la târg, ca să nu mi-o strice animalele. Răspunzând fratele, i-a zis: Bine,

---

[98] *PE* I, cap. 13, p. 41 = *Arm* II, p. 180.

frate, fii nădăjduit că după cât voi putea nu mă voi lenevi. Şi aşa, a plecat fratele la târg. Iar el, a început a grăi în sine, zicând: Ticăloase suflete al meu, nevoieşte-te acum pentru grădină până ai vreme bună! Apoi, sculându-se şi stând la rugăciune de seara până dimineaţa, n-a încetat citind şi cu lacrimi rugându-se lui Dumnezeu. Aşijderea şi toată ziua aceea, că era sfântă Duminica mare. Dacă s-a făcut seară, a venit şi vecinul lui de la târg şi a aflat grădina toată stricată de fiarele sălbatice. Şi a zis fratelui său: Frate, nu mi-ai păzit grădina precum te-am rugat şi mi-au stricat-o fiarele. Dumnezeu să te ierte, frate. Iar el, răspunzând, i-a zis: Dumnezeu ştie, că eu după putinţa mea m-am silit s-o păzesc, că doar ne va da Dumnezeu roadă acestei grădini mici. Zis-a fratele: Crede-mă, frate, că de tot au stricat-o. Răspuns-a lui fratele: Cred lui Dumnezeu şi ştiu că iarăşi o va înverzi. Zis-a lui fratele: Vino, frate, şi vezi. Fratele celălalt i-a răspuns: Mergi, frate, şi păzeşte-o frăţia ta acum, iar eu voi păzi la noapte. Şi s-a făcut secetă şi s-a uscat pământul şi era în mare scârbă acel frate pentru grădina lui şi a zis fratelui său: Să ştii, frate, că de nu ne va da Dumnezeu ploaie, ne va lipsi de la grădină. I-a răspuns celălalt: Amar nouă, frate, că de ne vor seca izvoarele grădinii, cu adevărat nu vom dobândi mântuirea. Aceasta o zicea el despre lacrimi"[99].

Această influenţă a singurătăţii asupra plânsului ridică o problemă de conştiinţă. Atunci când vine străpungerea, nu e oare cazul să tragem din ea tot folosul cu putinţă dedicându-ne în exclusivitate rugăciunii într-o retragere absolută? Problema pare destul de complicată dacă jude-

---

[99] *PE* IV, cap. 37, p. 125 = *Arm ubi supra.*

căm după soluțiile divergente pe care le-a primit. Același bătrân anonim, pe care l-am citat mai sus cu o părere diferită de cea a Sfântului Vasile, a fost preocupat și de problema de față:

> „Spune-ne nouă, avvo, cum pot să se păzească lacrimile când vin la om? Bătrânul ne-a răspuns: Fiilor, când îi vin omului lacrimile și străpungerea, atunci, mai înainte de toate, se cade ca el să se păzească să nu vorbească cu nimeni și să nu iasă afară din chilia lui, păzindu-se de mâncare multă și dormire. Tot așa, să-și păzească inima de gânduri, să nu gândească în sine că face mare și bun lucru pentru că plânge și lăcrimează. Ci mai mult atunci, cu toată osârdia să se roage lui Dumnezeu, citind Sfintele Scripturi"[100].

Și iarăși,

> „Fiilor, am văzut un frate oarecare stând în chilia lui și împletind coșurile și când îi venea străpungere și lacrimi, îndată lăsând lucrul, se scula la rugăciune, și cum se scula și începea a se ruga, îndată fugeau străpungerea și lacrimile de la dânsul. Iar dacă ședea jos și începea a lucra lucrul său și lucrând își aduna gândurile, îndată îi veneau lacrimile și iar se scula la rugăciune, și iar îi trecea umilința. Iar când lua vreo carte să citească, cum începea a citi îndată îi veneau lacrimile și plângea. Atunci a cunoscut acel frate pricina acestei deosebiri[101] și a zis: Bine au zis Sfinții Părinți că plângerea e învățător, căci îl învață pe om tot folosul"[102].

---

[100] *PE* II, cap. 32, p. 103.
[101] *Diaphoras* în loc de *diaphtoras?*
[102] *Ibid.*

Această soluție e lipsită însă de claritate, cu atât mai mult cu cât puțin mai departe un alt bătrân sfătuiește părăsirea lucrului când vin lacrimile. De aceea, s-au adăugat unele explicații. Vai cititorului care-și închipuie că rugăciunea nu este ocupația cea mai prielnică plânsului!

> „Cred că acest frate își pierdea lacrimile la rugăciune din două pricini: în primul rând pentru că, neavând încă o rugăciune curată și ferită de împrăștierea minții, îi veneau în minte felurite gânduri împiedicându-l să aibă străpungerea dinainte, din timpul lucrului și a cititului, când își aduna mai bine cugetul [dar, atunci lucrul manual favorizează reculegerea mai mult decât rugăciunea?]; altă pricină e pentru ca el să nu-și închipuie că a dobândit plânsul prin strădania și rugăciunea sa, ci să recunoască că i-au fost date din mila și harul lui Dumnezeu, și pentru aceasta să mulțumească Binefăcătorului său și să se smerească mai mult. Noi însă, dacă ni se întâmplă vreodată ceva asemănător, cu alte cuvinte dacă ne copleșește străpungerea inimii și căldura lacrimilor, să lăsăm totul deoparte, să ne așezăm la rugăciune și să ne silim să simțim focul inimii arzând în noi, căci poate altă dată nu vom mai avea același belșug de lacrimi."

Aceste explicații nu rămân în picioare nici din punct de vedere logic, nici din punct de vedere „patristic". De ce să mai alergăm la rugăciune, *pentru* a avea străpungere, dacă o găsim mai bine la întâmplare, în timpul lucrului? Dar, lucrul cel mai grav este că autorul acestor rânduri a uitat că ne este interzis să ne socotim singuri mai buni decât alții. Acest frate nu avea rugăciunea curată, noi însă o avem fără îndoială, așadar să nu facem ca el! Și apoi, avem oare mai puțină nevoie să învățăm recunoș-

țința față de Dumnezeu? Dacă această hotărâre ar fi aparținând cu adevărat unui părinte de demult, Sfântul Varsanufie ar fi cunoscut-o cu siguranță și n-ar mai fi îndrăznit să dea o alta.

> „Un frate a întrebat pe Marele Bătrân: Spune-mi, Părinte, dacă străpungerea pe care o am este adevărată și dacă trebuie să viețuiesc de unul singur?..."

Începutul răspunsului îl păstrăm pentru mai târziu.

> „Cât despre viețuirea de unul singur, aceasta înseamnă putere. Când va veni timpul pentru ea, îți voi trimite vorbă de la mine însumi. Lucrează, deocamdată, fiule, precum ți-am spus. Și cred că vei înainta în Hristos. Nu te teme"[103].

În ciuda acestei divergențe asupra unui punct secundar, o idee este totuși comună oamenilor duhovnicești: utilitatea, necesitatea retragerii pentru dobândirea harului, așa cum se va spune mai târziu. De aici veșnicele elogii aduse șederii în chilie. Plânsul (*penthos*) ne va învăța totul, la fel și chilia, fiindcă stăruind în ea, ne va aduce plânsul. Aidoma unui verset scripturistic, asceților din toate vremurile li se impune următorul cuvânt de învățătură:

> „Stai în chilia ta, *zicea* [aceste cuvinte introduc de obicei citatele scripturistice], și ea te va învăța totul"[104].

Isaac din Ninive citează același cuvânt, folosind și el „zicea"[105]. Expresia ca atare provine de la avva Moise[106]. Dar sfatul îl întâlnim deja la Macarie cel Mare:

---

[103] *Ep* 458, p. 227 [*FR* XI, 1990, p. 448].

[104] *Méthode d'oraison hésychaste* (*Orientalia Christiana* IX, nr. 36), Roma, 1927, p. 169.

[105] *De perfectione religiosa*, ed. P. BEDJAN, p. 130.

[106] *Alph*, Moise 6; *PG* 65, 284C [p. 142].

„A întrebat avva Isaia pe avva Macarie, zicând: Spune-mi un cuvânt. Și i-a zis lui bătrânul: Fugi de oameni! Zis-a lui avva Isaia: Ce este a fugi de oameni? Iar bătrânul i-a zis: A ședea în chilia ta și a-ți plânge păcatele tale"[107].

Avva Aio primește același sfat:

„Fugi de oameni, șezi în chilia ta și plânge-ți păcatele, nu iubi vorba oamenilor și așa te vei mântui"[108].

Asemenea peștelui în apă, călugărul este în elementul său numai în chilie[109]. Aici va putea dobândi plânsul (*penthos*) căruia i s-a dedicat prin intrarea sa în monahism. Pentru a nu exista nici cea mai mică îndoială asupra certitudinii acestui rezultat, apoftegmele *Patericului* povestesc această întâmplare puțin surprinzătoare, fiindcă încalcă ușor legea încrederii în Părinți:

„Unui frate ce ședea în pustia Tebaidei i-a venit cuget, zicând: Ce șezi fără roadă? Scoală-te, du-te la chinovie și acolo vei face roade! Și sculându-se, a venit la avva Pafnutie și i-a vestit lui cugetul. Și i-a zis lui bătrânul: Du-te, șezi în chilia ta și fă o rugăciune dimineața, una seara și una noaptea; și când ți-e foame, mănâncă și când ți-e sete bea, și când îți e somn, dormi și rămâi în pământ pustiu și nu te apleca la cuget. A venit încă și la avva Ioan de i-a vestit graiurile avvei Pafnutie. Și a zis Ioan: Nu face nicidecum rugăciuni, ci numai șezi în chilia ta. Și sculându-se a venit la avva Arsenie și i-a vesti lui toate. Atunci i-a zis lui bătrânul: Ține precum

---

[107] *Alph*, Macarie 27; *PG* 65, 273B [p. 136–137].

[108] *Ibid.* 41; col. 281B.

[109] *Alph*, Antonie 10, *PG* 65, 77BC [nr. 12, p. 9]; cf. *Vita Antonii* 85 [*PSB* 16, 1988, p. 240].

părinții ți-au zis, că mai mult decât acestea nu am ce să-ți zic. Și încredințându-se, s-a dus"[110].

Probabil că această întâmplare e un ecou al controverselor dintre monahismul anahoretic și chinovial. Dar, faptul că ultima instanță la care recurge fratele este Sfântul Arsenie, demonstrează în același timp că autorul textului de mai sus se gândea la darul lacrimilor.

Mai este oare necesar să adăugăm că inițiatorii vieții de obște nu se gândeau pentru nimic în lume, așa cum a insinuat cineva[111], să ofere chinoviților lor „tovărășie și distracții"? Ei socoteau doar că „fuga de oameni" se poate realiza și în comunitate, prin legea tăcerii.

„Zis-a avva Pimen: De vei tăcea, vei avea odihnă în tot locul unde vei locui [adică împlinirea dorințelor tale duhovnicești]"[112].

„Zis-a avva Tithoe că înstrăinarea [*xeniteia*] este a-și stăpâni omul gura sa"[113].

„Fugiți de aceasta!",

spune un altul, punând degetul pe gură[114]. În măsura în care o mănăstire oferă mai puțină singurătate decât coloniile de anahoreți — nu este însă decât o problemă de grad — axioma avvei Moise va trebui tradusă astfel: Păstrează tăcerea și tăcerea te va învăța totul, și întâi de toate acest început a toate care este străpungerea. Fără nici o altă traducere am putea lua drept deviză apoftegma avvei Pimen:

---

[110] *Alph*, Pafnutie 5; *PG* 65, 380CD [p. 198–199].

[111] INOK TEOFAN, în revista sârbă *Duhovna Straža* 8 (1935), 4, p. 203–206.

[112] *PE* II, cap. 47, p. 144.

[113] *Alph*, Titoe 2; *PG* 65, 428B [p. 229].

[114] *VS* liber V. IV, 27; *PL* 73, 868C.

> „Întâia oară fugi, a doua oară fugi, a treia oară fă-te sabie"[115]:

marii bătrâni de demult erau *apotomoi*, tăioși ca niște săbii față de vizitatorii inoportuni ale căror sporovăieli le puneau în primejdie plânsul.

Dar toate aceste pregătiri nu-și făceau efectul dintr-odată, și există momente în care nevoia de străpungere devine atât de urgentă încât nu mai poate fi așteptat rezultatul pe termen lung al acestor eforturi. Ce rămâne de făcut în acest caz? Sfântul Ioan Cassian n-are o părere foarte bună despre lacrimile forțate[116]. În acest punct latinul Cassian se desparte de cei mai mulți răsăriteni, îndeosebi de cel pe care l-a urmat îndeaproape în alte probleme, și anume de Evagrie Ponticul[117].

> „Silește-te la începutul rugăciunii să verși lacrimi și la străpungerea inimii, ca rugăciunea ta să aducă roade"[118].

Ne-ar plăcea să știm cum anume se poate face aceasta. Ajunge oare, ca și în cazul virtuții în general, numai să vrei, cum spune savantul dascăl al lui Evagrie, Sfântul Grigorie din Nazianz[119]? Să nu uităm teoria extrem de optimistă a Părinților greci despre puterea liberului ar-

---

[115] *Alph*, Pimen 140; *PG* 65, 357A [p. 185]. Cf. *ibid.*, Ioan Colov 32; col. 213D–216A [p. 102].

[116] *Conlationes* IX, 30; *PL* 49, 806–808 [*PSB* 57, 1990, p. 470].

[117] Există doi Evagrie, ucenicul Sfinților Vasile și Macarie, și filozoful. Într-o sinteză a învățăturii sale, nu-l vom putea neglija pe cel dintâi fără a ajunge la concluzii la fel de false ca și atunci când, în cazul lui Origen, am lăsa deoparte predicatorul și călăuzitorul de suflete.

[118] *Paraeneticus*, ed. FRANKENBERG, p. 560.

[119] *Oratio* 17, Paris, 1609, p. 267; *Oratio* 21, p. 392.

bitru[120]. Se pare că Evagrie o înțelege efectiv astfel. Altfel n-ar recomanda fără îndoială câteva exerciții în acest sens. Singurul de care-mi amintesc să-l fi citit la el e, ca pentru orice altă ispită, așa-numita *antirrhesis*. Căci „a avea un suflet împietrit care nu vrea să verse lacrimi"[121] e o ispită și anume o ispită a *akediei*. Ea va fi combătută replicându-i cu un verset din Sfânta Scriptură:

> „Ostenit-am întru suspinul meu, spăla-voi în fiecare noapte patul meu, cu lacrimile mele așternutul meu voi uda"[122].

Nu este decât o încurajare spre mobilizarea voinței și aceasta

> „pentru că vărsarea lacrimilor este un mare leac împotriva vedeniilor de noapte care nasc *akedia*, iar, atunci când spunea versetul amintit, prorocul David aplica acest leac patimilor sale".

David mai spunea

> „Făcutu-mi-s-au lacrimile mele pâine ziua și noaptea"[123],

iar această frază trebuie să se adreseze sufletului care-și închipuie că lacrimile nu ajută cu nimic în lupta împotriva *akediei*[124]. Evagrie nu-l contrazice pe Sfântul Vasile, a cărui comunitate o părăsește; e vina noastră dacă nu avem străpungere. Nu ne rămâne decât să recurgem la

---

[120] Cf., pentru Origen, de ex., W. VÖLKER, *Das Vollkommenheitsideal des Origenes*, p. 27; pentru Sfântul Atanasie sau Sfântul Antonie, *Vita Antonii* 20; *PG* 26, 872–873 [*PSB* 17, 1988, p. 205].

[121] *Antirrhetikos*, Akedie 10; ed. FRANKENBERG, p. 523.

[122] *Ps* 6, 7.

[123] *Ps* 41, 4.

[124] *Antirrhetikos*, *ibid.* 19; p. 525.

una din aceste rugăciuni „catanictice", Evagrie însuși lăsându-ne în *Pareneticul* său un model atât de frumos[125].

Deși adversar al lui Evagrie, Sfântul Varsanufie afirmă ca și el, prin *alter ego*-ul său, Ioan Prorocul, că trebuie să ne silim, atunci când răspunde la întrebarea următoare:

> „... Fiindcă Marele Bătrân mi-a spus că plânsul meu de acum nu e adevărat, pentru că pleacă și vine, de unde îmi vine aceasta? Și dacă trebuie să mă silesc sau să rabd până ce vine adevărata străpungere?..."

> „Faptul că plânsul de acum, care nu este unul adevărat, vine și pleacă, se întâmplă din pricină că voia ta când slăbește, când se aprinde. Deci când aprinderea rămâne, străpungerea se va face mare și statornică, iar ei îi urmează și plânsul adevărat. De aceea, dator ești să te ostenești și să te silești ca el să-ți vină. Nu disprețui, frate, păzirea cuvintelor și poruncilor Bătrânului și te vei mântui"[126].

> „*Trebuie* să plângem",

ne-au spus Sfântul Pimen și mulți alții. Dacă plânsul e o datorie, atunci logica și conștiința ne impun să o împlinim, la nevoie chiar și prin constrângere.

În *Cuvintele Bătrânilor* (*Verba Seniorum*), plânsul (*penthos*) se numește și „durere", iar la greci *ponos* (suferință, chin), ca în pasajul citat mai sus din Sfântul Vasile[127]. Plângem atunci când suferim. Plecând de aici, celor nerăbdători să verse lacrimi le-a venit ideea de a-și provoca singuri anumite suferințe. Haina din fire de păr,

---

[125] Ed. FRANKENBERG, p. 556; vezi traducerea noastră franceză în *Le Traité de l'Oraison d'Évagre le Pontique*, Toulouse, 1934, p. 16 sq.

[126] *Ep* 459, p. 227 sq [*FR* XI, 1990, p. 448–449].

[127] *Supra*, p. 83.

spune Sfântul Vasile, are drept scop chinuirea (*kakouchia*) și umilirea sufletului[128]. Fără îndoială, același lucru trebuie spus și despre post și despre celelalte feluri de rele pătimiri (*kakouchiai*). Toate aceste practici predispun la străpungerea inimii, dar nu-și fac imediat efectul. Nu există oare procedee mai directe?

> „Un frate l-a întrebat pe un bătrân oarecare, zicând: Spune-mi mie, părinte, ce voi face, că dorește sufletul meu lacrimi și nu am. Bătrânul i-a răspuns: Să-ți spun, fiule, despre un tânăr. Era un tânăr care, dorind viața de călugăr, s-a dus la muntele Nitriei și acolo s-a făcut călugăr. Și era chilia lui aproape de chilia unui frate pe care îl auzea în toate zilele plângându-și cu mare tânguire și lacrimi păcatele sale, iar inima lui era împietrită și nu-i veneau străpungere și lacrimi ca să poată plânge. Deci se mustra pe sine zicând: Nu vrei, ticăloase, să plângi și să verși lacrimi pentru păcatele tale acum până ai vreme, și ești fără de simțire și nebăgător de seamă! Să știi că, dacă nu vrei să plângi, eu te voi face și te voi învăța să plângi. Și avea o funie tare împletită[129] și, luând acea funie, se dezbrăca de haine și se bătea cu funia peste spatele gol, până când i se rănea foarte trupul lui și nu mai putea suferi și atunci începea să plângă."

Această practică este atât de neobișnuită încât are nevoie de încuviințarea cerului.

> „Iar acel frate care era aproape de dânsul cu chilia, luând seama ce face și văzându-l de multe ori făcând

[128] *Regulae breviores* 90; *PG* 31, 1445A [*PSB* 18, 1989, p. 356].

[129] Textul are aici *chrysinos* = *nummus aureus*; ceea ce aici n-are sens.

așa, bătându-se și însuși muncindu-se, se minuna foarte. Și a început a se ruga lui Dumnezeu ca să-i arate dacă este plăcut lui Dumnezeu lucrul acelui frate, care se bate el însuși și se muncește așa. Și i-a arătat lui Dumnezeu. Într-o noapte în vis, l-a văzut fiind în ceata mucenicilor, purtând cunună mucenicească pe cap și-l arăta lui cineva cu degetul, zicând: Vezi, iată mucenicul cel bun, care rabdă pentru Hristos! Acesta împreună cu mucenicii fiind primit s-a încununat. Așa și tu, fiule, silește-te pentru Hristos să pătimești și să rabzi toate scârbele ce ți se vor întâmpla și așa nu numai umilința și lacrimile pe care le dorești ți le va da Dumnezeu, ci și cu cunună mucenicească te va încununa"[130].

Raritatea unei practici de acest gen (nu există nici una asemănătoare în seria alfabetică a *Patericului*) impunea autorului anumite precauții; toate personajele sunt anonime: fratele care întreabă, bătrânul care răspunde, eroul, martorul și, mai ales, intermediarii, căci povestirea este din auzite.

Cu toate acestea, acest flagelant și-a găsit imitatori, dar se pare că-i va aștepta multă vreme. Primul de care știu este Sfântul Chiril din Filea în secolul XI[131]:

„Rugându-se lui Dumnezeu, făcea multe mătănii, după care își lovea coapsele și umerii fie cu o funie, fie cu un lemn, uneori chiar cu un nerprun, care este o plantă spinoasă..."

Oprim aici descrierea noastră, dar în text jupuirea pielii continuă și curând, odată cu valurile de sânge, apar și valuri de lacrimi[132]. În secolul XII, călugărul bizantin

---

[130] *PE* II, cap. 32, p. 101.
[131] *Neon Eklogion*, Constantinopol, 1868, p. 216.
[132] *Ibid.*, p. 217.

Teodor povestește în lucrarea sa *Viața lui Leontie, patriarhul Ierusalimului*, că acesta, mergând la mănăstirea Sfântului Ioan Evanghelistul din Patmos, n-a fost primit în comunitate fiindcă n-avea încă barbă pe fața lui:

> „Tânărul a rămas, așadar, în chilia sa, respectând întru totul pravila călugărească; rugăciunea sa era neîncetată, ca și cititul cărților sfinte, cântarea și râvna în împlinirea virtuților; lacrimile îi curgeau din ochi ca din niște izvoare. Dar, atunci când ceilalți frați dormeau sau când nu putea plânge cu ușurință, avea pregătită o curea cu care-și biciuia trupul gol și de durere plângea, chiar fără să vrea. De această curea erau prinse numeroase cuie și, când se bătea cu ele, i se sfâșia carnea și țâșnea sângele. Astfel se supunea singur la grele suferințe care-l făceau să verse lacrimi amare și fierbinți... Ceilalți îl vedeau uscat și slăbit din cauza biciuirilor și a plânsului, dar nimeni nu știa de ce"[133].

Noi știm pentru că ne-a spus autorul; este vorba de căutarea străpungerii inimii și a lacrimilor prin orice mijloace.

Dar oare acestor „atleți" foarte rari (i-am citat pe toți cei pe care-i cunosc) nu le lipsea discernământul? Bătrânii de demult ar fi încuviințat oare această asceză nerăbdătoare? Îmi închipui că s-ar fi opus, asemenea Sfântului Teodor Studitul care știa pe dinafară *Gherontikon*-ul: „Unde s-a pomenit vreun sfânt care să facă astfel de lucruri?"[134]. Și apoi, aceste lacrimi smulse de durerile fizice au oare ceva comun cu străpungerea? Vom vedea. Bătrânul din istorisirea de mai sus spune în același loc[135]:

---

[133] *Neon Eklogion*, p. 255 sq.

[134] *Catehezele mari*, ed. PARADOPOULOS-KERAMEUS, p. 118 și 892.

[135] *PE* II, cap. 32, p. 101.

> „Cunosc un frate râvnitor spre nevoință care atunci când avea inima împietrită se bătea singur și, datorită marii suferințe, începea să plângă. De îndată ce dobândea lacrimile, se grăbea să se gândească la locul unde va fi chinuit și la toate păcatele sale."

În acest fel, el își atinge cu dibăcie scopul propus. Dacă această practică este îndreptățită, cum poate fi atunci interzisă altora, care ar putea și ei să reușească în ea? Amintirea părinților absenți sau decedați duce în chip firesc la doliu și întristare în suflet. Mult prea firesc, ar fi spus bătrânii de demult[136]. Acest doliu n-are nici o legătură cu plânsul ascetic, fiind mai degrabă ostil prin tristețea și *akedia* pe care le inspiră sau însoțește[137]. Originalul nostru bătrân, urmărind îndeaproape numai stârnirea lacrimilor, a uitat aceste considerații.

> „Oare călugărul trebuie să se gândească vreodată la părinții lui, chiar dacă nu mai sunt?"

Însăși formularea acestei întrebări pare să pregătească un răspuns negativ:

> „Bătrânul a răspuns: Dacă amintirea lor îți aduce străpungere în suflet, te poți gândi la ei; iar atunci când lacrimile vor veni, nu va trebui decât să le îndrepți spre lucrul pe care-l vrei, fie spre păcate, fie spre orice alt gând bun"[138].

Această stratagemă arată cel puțin cât de mult își doreau răsăritenii plânsul (*penthos*).

---

[136] Cf. *supra*, p. 13–14.

[137] Cf. *Antirrhetikos*-ul lui EVAGRIE, capitolele despre tristețe și akedie, ed. FRANKENBERG, p. 521 sq.

[138] *PE ubi supra.*

VII
Obstacolele

După capitolul în care am înfăţişat mijloacele prin care pot fi stârnite lacrimile, urmează în chip firesc cel în care ne vom ocupa cu obstacolele ce se ridică în calea acestora. Primul dintre ele este evident neglijarea exerciţiilor indicate: cercetarea conştiinţei, gândul la sfârşit, deschiderea sufletului în faţa unui părinte duhovnicesc; la acesta se adaugă alipirea de bunurile acestei lumi şi împrăştierea. Trebuie însă să mergem şi mai adânc până la dispoziţiile lăuntrice pe care părinţii duhovniceşti le privesc cel mai adesea în chip negativ. Nu e nici o mirare din moment ce cuvântul care rezumă scopul oricărei asceze este el însuşi un termen negativ, nepătimirea. Fericitul Ieronim nu s-ar fi opus niciodată acestui concept dacă şi-ar fi dat seama de adevărata sa ţinută. În ciuda etimologiei care le-ar putea face sinonime, impasibilitatea şi insensibilitatea sunt diametral opuse. Îngăduiţi-mi să transcriu aici câteva rânduri pe care le-am scris odinioară pe marginea acestui subiect.

> „Termenii *anaisthetos*, *anaisthetein*, *anaisthesia* au de obicei un sens defavorabil: ele înseamnă buimăcire, moleşeală faţă de lucrurile vieţii duhovniceşti. Prin urmare, este vorba de un viciu, o toropeală deplină.

În acest fel o înțelegea deja, pe vremea sa, Origen[1]. Sfântul Ioan Scărarul[2] o descrie pe larg într-un capitol intitulat «Nesimțirea este moartea sufletului înaintea morții trupului»[3]. Nici Evagrie nu spune altceva: «Cel care în contemplarea lui însuși a dobândit lumea duhovnicească, încetează orice dorință stricăcioasă și roșește de lucrurile pe care le făcea mai înainte, dreapta sa socotință mustrându-l pentru nesimțirea sa dinainte»[4]. Capitolul 2 din tratatul *Despre gândurile răutății* descrie groaza de această stare și încă nu îndrăznește să spună totul. «Când se înmulțesc patimile, demonii asupresc sufletul, ei îl fac pe om nesimțitor, stingând în el puterile simțurilor duhovnicești ca să nu mai simtă nici una din lucrurile virtuoase, care sunt de fapt viața lui; căci dacă le-ar simți, s-ar crede ca ieșit dintr-o prăpastie adâncă...»[5]. «Atât virtuțile, cât și patimile orbesc mintea: unele pentru ca mintea să vadă numai patimile, altele ca ea să vadă numai virtuțile...»[6]. Și pentru a rezuma totul într-o singură definiție: «Sensibilitatea duhovnicească e nepătimirea firii înțelegătoare primită în dar de la Dumnezeu»[7]. Cu alte cuvinte, simțul duhovnicesc se trezește pe măsură ce simțurile inferioare se mortifică"[8].

Cele spuse mai sus ne scutesc de a mai insista asupra fiecăruia din cele „opt gânduri ale răutății", pentru a

---

[1] *Peri archon* I, 1, 9; ed. KOETSCHAU, p. 104 [*PSB* 8, 1982, p. 54].
[2] Treapta 17; *PG* 88, 932 [*FR* IX, 1980, p. 254].
[3] Cf. FILON, *Vita Mosis* I, 49; ed. COHN, IV, p. 154.
[4] *Capita gnostica* V, 41; ed. FRANKENBERG, p. 335.
[5] *Capita gnostica* IV, 85; p. 313.
[6] *Praktikos* II, 62.
[7] *Capita gnostica* I, 37; p. 80.
[8] *Le Traité de l'Oraison d'Évagre le Pontique*, Toulouse 1934, p. 99.

examina incompatibilitatea lor cu plânsul. Despre întristare și *akedie*, cele mai direct opuse plânsului, am vorbit suficient mai sus[9]. Să remarcăm doar în treacăt că cea mai seacă dintre patimi, *akedia*, poate totuși, la fel ca toate celelalte, să stârnească lacrimi, dar acestea sunt „lacrimile pătimașe ale unui suflet copilăresc"[10]. La fel și lăcomia pântecelui, căci „pâinea uscată îi face să plângă" atât pe cei mici, cât și pe cei mari[11]. Mai devreme sau mai târziu, fiecare patimă va aduce și doliul sau întristarea după obiectul ei și, prin aceasta, orice ar spune bătrânul nostru de mai sus, ea împiedică adevărata străpungere. Un alt bătrân spunea:

> „Văzându-și într-o zi ucenicul îngreunat de mâncare (cu o seară înainte avuseseră oaspeți), luându-l deoparte i-a zis: Nu știi oare că plânsul e ca lumina plăpândă a unei candele? Dacă n-o ocrotești cu grijă, se stinge într-o clipită și flacăra ei piere. Prea multă mâncare îl stinge, somnul îndelungat îl împiedică, iar clevetirea îl pierde cu totul; așijderea și multa vorbărie și, scurt spus, orice trândăvie a trupului îl alungă și-l face să piară"[12].

Despre „desfrânare" (*porneia*) e inutil să mai vorbim, luarea în stăpânire totală de către ea a simțurilor distrugând în întregime sensibilitatea pentru orice simțire mântuitoare. Iubirea de arginți înăbușă sărăcia pe care o știm indispensabilă plânsului care, în schimb, pare să aibă o legătură mai puțin directă cu irascibilitatea. Nu trebuie însă decât să ne amintim natura ei: dispoziția de

---

[9] Cf. *supra*, p. 15–17.

[10] EVAGRIE, *Antirrhetikos*, Akedie 38; ed. FRANKENBERG, p. 527.

[11] *Ibid.* lăcomia pântecelui 24; p. 477.

[12] *PE* II, cap. 32, p. 104.

a se plânge de semeni, de a-l osândi pe aproapele în loc de noi înşine, ca să ne dăm seama că ea taie plânsul încă de la rădăcina lui, care e osândirea de sine. Mai rămân slava deşartă şi mândria, asupra cărora va trebui să insistăm puţin.

Fără nici o îndoială, ne-am putea mulţumi cu ceea ce am spus despre necesitatea smereniei. Dar această virtute foarte precisă are un nume suficient de amăgitor pentru a se preta la desemnarea unor realităţi diverse. Privită din afară, este vreo faptă omenească pe care să nu o putem socoti un rod al mândriei? Căci

> „este foarte greu pentru minte să scape de slava deşartă, dat fiind că până şi ceea ce face pentru îndepărtarea ei (adică smerenia, căinţa, amintirea păcatelor) se face pricina unei noi mândrii"[13].

> „Sunt uimit de viclenia diavolilor, văzând cum se folosesc de orice lucru; ca să ne facă să cădem în păcatul slavei deşarte se folosesc atât de sacul pocăinţei, cât şi de hainele împărăteşti; atât de tăcere, cât şi de vorbărie; atât de săturare, cât şi de foame; atât de retragere, cât şi de petrecerea cu oamenii. Pe bună dreptate a numit un frate slava deşartă scai care înţeapă din toate părţile. Să ne aducem aminte că Hristos a fost încununat cu spini şi nu cu scaieţi, pentru a arăta alegoric cât de greu pot fi îndepărtaţi"[14].

Suntem traşi pe sfoară atunci când facem din gândul slavei deşarte sau al smeritei-cugetări subiectul unui examen anume. Dacă spun: sunt mândru, şi recunosc acest lucru, sunt de fapt smerit. Şi invers. Smerenia nu se

---

[13] EVAGRIE, *Praktikos* I, 20.

[14] EVAGRIE, *Ep* 51; ed. FRANKENBERG, p. 598.

realizează decât uitându-se pe sine, pentru a gândi la ce anume este esența ei. A ne socoti păcătoși și a-i socoti pe toți mai buni decât noi înșine („câinele e mai bun decât mine, căci și dragoste are, și la judecată nu vine", zis-a avva Xantie[15]) constituie fără îndoială un semn de smerenie și prin urmare un sprijin pentru străpungere, dar n-ar putea defini o virtute pe care nimeni altcineva nu a avut-o atât de mult cât a avut-o Maica Domnului. Vechii noștri asceți nu s-au înșelat în această privință. Mândria constă în a uita că Dumnezeu este Dumnezeu, iar smerenia în a nu uita că suntem făptură a lui Dumnezeu. Capitolul despre mândrie din *Antirrheticul* lui Evagrie implică limpede această idee. Deșertăciunea, diminutiv al mândriei, constă în a ne purta față de oameni ca un mic dumnezeu care are dreptul la stima lor deosebită, care e predestinat să le poruncească și pe care nimeni nu-l poate subestima fără a comite o neghiobie sau o nedreptate. Esența mândriei e într-un cuvânt, pentru a folosi limbajul lui Evagrie și al Sfântului Maxim, *philautia* sau iubirea de sine sau voia proprie ridicată împotriva voii lui Dumnezeu. Așa ne învață Sfântul Varsanufie, Sfântul Teodor Studitul și mulți alții. Formula „tăierii voii proprii" rezumă pentru ei întreg secretul desăvârșirii, căci aceasta înseamnă a tăia rădăcina tuturor patimilor[16] și a face să înflorească toate virtuțile[17]. Deșertăciunii trebuie să i se opună așa-numitul *apsephiston*, termen intraductibil care adună în el comori de analiză și de experiență: el exprimă faptul de a nu-ți acorda, dar nici de-a cere de la alții pretexte pentru o

---

[15] *Alph*, Xanthie 3; *PG* 65, 313C [p. 160].

[16] VARSANUFIE ȘI IOAN, *Ep* 459, p. 228 [*FR* XI, 1990, p. 449].

[17] *ID.*, *Ep* 155, p. 78.

întâietate sau o distincție oarecare, de a consimți la faptul că nu suntem absolut nimic și, mai mult, de-a ține cu tărie acest simțământ (*kratein*) și a-l avea în noi (*katechein*). Dacă nu avem străpungere permanentă e din pricina încăpățânării noastre, poate pe jumătate inconștientă împotriva voii lui Dumnezeu și din pricina arivismului nostru de candidați la slava deșartă.

Cu franchețea sa obișnuită, Sfântul Varsanufie ne va convinge de acest lucru:

> „Având multe păcate, vreau să mă pocăiesc. Dar, din pricina slăbiciunii trupului, nu-mi pot însuși nevoința Părinților. Te rog să-mi spui cum pot pune început?..."

Răspunsul lui Varsanufie:

> „... Deci de voiești să pui început, pocăiește-te. Află ce a făcut desfrânata care a spălat cu lacrimi picioarele Stăpânului. Plânsul spală pe om de păcatele lui. Dar el nu-i vine decât cu osteneală, prin multa ocupare cu Dumnezeu, prin răbdare și prin gândirea la înfricoșătoarea judecată și la rușinea veșnică și prin lepădare de sine. Căci Însuși Domnul a spus: «Cel ce voiește să vină după Mine să se lepede de sine și să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie.» Iar a se lepăda cineva de sine și a-și lua crucea înseamnă a-și tăia în toate voia sa și a ne ține de nesocotirea [*apsephiston*] din partea altora..."[18].

În definitiv, totul se reduce la sacrificiul voii noastre. Dar trebuie să fim convinși că este ultimul mare sacrificiu pe care trebuie să-l facem. Putem să-l facem sau putem și să-l evităm:

---

[18] *Ep* 255, p. 140 [*FR* XI, 1990, p. 294–295].

„Iartă-mă avva, pentru Domnul. Îmi aduc aminte că Părinţii spun să intrăm în chilie şi să ne amintim de păcatele noastre[19]. Dar când mi le amintesc, nu sufăr durere pentru ele. Adesea doresc străpungerea, dar nu vine. Spune-mi ce o împiedică să vină? — Răspuns: Frate, glumeşti când spui că voieşti, căci nu voieşti cu adevărat. Fiindcă a intra în chilie, înseamnă a intra în suflet şi a-l cerceta şi a strânge gândul nostru de la orice om. Atunci avem durere şi străpungere. Deci ceea ce o împiedică să vină este voia noastră. De nu-şi taie omul voia sa, inima lui nu se înmoaie. Iar ceea ce opreşte pe om să-şi taie voia sa este necredinţa. Iar necredinţa se naşte din dorinţa noastră de slavă omenească. Domnul a zis: «Cum puteţi crede când primiţi slava de la oameni şi nu căutaţi slava care vine numai de la Dumnezeu?» Adesea vreau să împiedic apa să-ţi coboare pe gură în pântece, dar tu o sorbi prin nări. E cumplita îndreptăţire [*dikaioma*] care-l coboară pe om la iad. De aceea îşi bat joc de tine demonii şi ţi le fac grele cele uşoare. Deci, tu care întrebi, sau lasă-ţi voia ta şi îndreptăţirea ta, sau te voi lăsa eu. Căci, dacă nu te osteneşti să-ţi tai voia ta, chiar dacă inima ta nu vrea, ce folos vei avea din întrebările tale? Ţi-am spus: dă cei o sută de dinari ai tăi şi-ţi voi da cei o mie de talanţi ai mei; dar acum, când ţi s-au iertat păcatele cele vechi, tu te sileşti să cazi în ceva şi mai rău prin uşa din dos a îndreptăţirii de sine. Încetează frate. Căci nu e bună calea aceasta. Căci a spus amma Sara: «Dacă vreau să plac tuturor oamenilor, va trebui să mă pocăiesc la uşile lor»[20]. Iar Apostolul zice: «Dacă aş

---

[19] *Alph*, Pimen 162; *PG* 65, 361BC [p. 187].

[20] Cf. *Alph*, Sara 5; *PG* 65, 420D [p. 224]; Varsanufie citează din memorie.

plăcea oamenilor, n-aş fi robul lui Hristos.» Dacă vrei să plângi cu adevărat păcatele tale, ia aminte la tine însuţi şi fii mort faţă de orice om. Căci cu mare osteneală, frate, se mântuieşte omul. Taie acestea trei: voia, îndreptăţirea, dorinţa de a plăcea oamenilor. Şi atunci, străpungerea va veni cu adevărat la tine, iar Dumnezeu te va feri de orice rău. Te rog fierbinte: ia aminte la tine, bucură-te când eşti lovit, ocărât, dojenit, certat; depărtează de la tine viclenia şarpelui, nu înţelepciunea lui. Agoniseşte-ţi nevinovăţia porumbelului unită cu înţelepciunea, şi Domnul îţi va ajuta ţie. Iată calea mântuirii. De-ţi place, păzeşte-o, şi Dumnezeu îţi va întinde mâna. Iar de nu voieşti, tu vei vedea. Căci fiecare are libertatea să facă ce vrea. Dacă o dai pe aceasta altuia, eşti fără de grijă, căci altul va purta grijă de tine. Alege ce voieşti"[21].

Această scrisoare aspră merita o traducere[22]; asprimea Marelui Bătrân faţă de un om care spunea că dorea străpungerea arată minunat cât de mult socotea el că marea piedică în calea străpungerii e voia proprie, esenţa deşertăciunii şi a mândriei.

Unele manifestări ale deşertăciunii cer o menţiune specială din moment ce Părinţii au vorbit adesea despre ele, socotindu-le cele mai frecvente şi nocive. Prima este aşa-numita *parrhesia;* etimologic, aceasta înseamnă dreptul sau obişnuinţa de a spune totul. De aici, evoluţia semantică a extras două sensuri: unul pozitiv, încrederea şi îndrăzneala în faţa lui Dumnezeu, bazate pe o conştiinţă

---

[21] *Ep* 236, p. 127 sq [*FR* XI, 1990, p. 269–272].

[22] Ca toate celelalte; cine va putea da o ediţie mai bună decât aceasta, de negăsit, a lui Nicodim? În aşteptarea acesteia a furniza o traducere a acestui text, cu necesitate imperfectă, e deja un mare serviciu făcut spiritualităţii.

> îndrăzneala; căci ea este maică și născătoare a tuturor patimilor. Și lucrătorul trebuie să se păzească de îndrăzneală, măcar singur de va fi în chilie. Căci știu eu că un frate locuind multă vreme în chilie și având un pătuț, a zis că s-a mutat din chilie, necunoscând pătuțul acesta. Unul ca acesta este lucrător și luptător"[30].

Valul de căldură al îndrăznelii va seca mai cu seamă lacrimile. Acest lucru cineva ni-l va spune referindu-se la apoftegma lui Agathon:

> „Începutul nenorocirii pentru sufletul călugărului este râsul și îndrăzneala. Să știi, monahule, că atunci când te vezi în ele ai ajuns în prăpastia tuturor relelor. Nu înceta să te rogi lui Dumnezeu ca să te scoată din ea. Râsul și îndrăzneala îi aruncă în patimile cele mai rușinoase nu numai pe monahii tineri, dar și pe cei bătrâni. Râsul și îndrăzneala îl trag în jos pe monah. Unul dintre sfinți a spus despre îndrăzneală că se aseamănă unui vânt fierbinte care nimicește toate roadele monahului, iar despre râs ascultă acum ce spuneau: Râsul alungă fericirea plânsului și surpă ceea ce s-a zidit până atunci. Râsul mâhnește pe Duhul Sfânt, nu aduce nici un folos sufletului și strică trupul. Râsul pune pe fugă virtuțile, nu-și aduce aminte de moarte și nici nu se gândește la chinurile viitoare. Ia, Doamne, de la mine râsul și dă-mi plânsul și lacrimile pe care le ceri de la mine, Dumnezeule..."[31].

Ce legătură există între această patimă a *parrhesiei* și râsul care ni se pare foarte nevinovat? Acesta este sem-

---

[30] *Alph*, Agathon 1; *PG* 65, 108D–109B [p. 24].

[31] Efrem, Roma, I, p. 254; citatul din Agathon dovedește singur că acest *Sermo de non ridendo* nu este al Sfântului Efrem.

curată[23] și altul negativ, excesiva libertate în cuvântul sau în purtarea cu oamenii, dezinvoltura persoanei conștiente de propria ei valoare[24]. Prima e una din cele mai de preț harisme[25], cealaltă e un nărav mai rău decât toate[26]. Despre aceasta din urmă, Sfântul Dorotei afirmă chiar că le naște pe celelalte. Și nu este deloc o exagerare oratorică: Diadoh al Foticeei[27], Ioan Gură de Aur[28], *Istoria Lausiacă*[29] spun același lucru atunci când atribuie această maternitate ticăloasă așa-numitei *oiesis* sau „părerii de sine", fiindcă aceasta nu se deosebește de *parrhesia* decât cum se deosebesc motivul lăuntric și simptomul exterior al unei aceleiași boli psihice, mândria și deșertăciunea.

> „Zis-a avva Petru, acela al lui avva Lot, că era odată la chilia lui avva Agathon și a venit către acesta un frate, zicând: Ca în ziua cea dintâi, când intri la dânșii, așa să păzești străinătatea ta în toate zilele vieții tale, ca să nu ai îndrăzneală cu dânșii. Zis-a avva Macarie lui: Și ce face îndrăzneala? Zis-a lui bătrânul: Asemenea este îndrăzneala cu arșița cea mare, care când se face, toți fug de la fața ei, rodul pomilor îl strică. Zis-a avva Macarie lui: Așa de cumplită este îndrăzneala? Și a zis avva Agathon: Nu este altă patimă mai cumplită decât

---

[23] ORIGEN, *Comm. in Mattheum, sermo* 67, ed. KLOSTERMANN, p. 15, r. 27 sq.

[24] Nu mai știu care autor neogrec pretinde că parizienii și-ar fi primit numele de la „parrhisia". Nu spunea însă de care „parrhisia" este vorba.

[25] *Ep* 458 [*FR* XI, 1990, p. 445]; cf. și *Vita S. Euthymii*, ed. COTELIER, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, II, p. 256 sq.

[26] Cf. DOROTEI, *Doctrina* IV, 5, 6; *PG* 88, 1665 [*FR* IX, 1980, p. 518–519].

[27] Cap. 81 [*FR* I, 1946, p. 372].

[28] *PG* 56, 124.

[29] *PG* 34, 1090.

nul celei dintâi. Nu râdem atunci când ne temem de păcatele săvârşite şi de dreptatea dumnezeiască.

> „Frate, dacă râzi, vei depărta de la tine frica de Dumnezeu",

spune un bătrân unui tânăr ucenic[32], iar Sfântul Teodor Studitul va repeta întocmai această apoftegmă[33]. Plânsul şi râsul se exclud în mod evident, iar dacă psihologia e de ajuns să ne convingă de incompatibilitatea lor, ne-o va arăta Însuşi Domnul Care binecuvântează pe unul şi blestemă pe celălalt.

Trebuie, aşadar, să tratăm aici problema râsului, cu atât mai mult cu cât Părinţii ne oferă pentru acest subiect atât de mult material, încât am putea face un articol aparte.

Sfântul Vasile cel Mare a fost întrebat odată: este oare râsul îngăduit vreodată? Ce răspunde acest bărbat pe care Sfântul Grigorie din Nazianz îl descrie ca fiind atât de binevoitor şi chiar vesel[34]? Să fi încercat Sfântul Grigorie să-şi prezinte prietenul ca pe un model desăvârşit al „căii de mijloc" pe care o socoteşte idealul virtuţii? E posibil oare ca Sfântul Vasile să nu fi luat „ad litteram" propria sa învăţătură? În orice caz, iată verdictul moralistului:

> „Din moment ce Domnul condamnă pe cei care râd, este clar că pentru cel credincios nu există niciodată timp de râs, mai ales în atât de marea mulţime a celor care-L necinstesc pe Dumnezeu prin călcarea legii şi a celor care mor în păcat, şi pentru a căror stare nenorocită trebuie să suspinăm şi să plângem"[35].

---

[32] *PE* II, cap. 34, p. 107.

[33] Mai, *Nova Patrum Bibliotheca*, VIII, p. 196.

[34] *Oratio* 43, *In laudem sancti Basilii* 67; *PG* 36, 498 sq; 585.

[35] *Regulae breviores* 31; *PG* 31, 1104B [*PSB* 18, 1989, p. 329–330].

E adevărat că *Regulile mari* arată mai puțin absolutism:

> „Trebuie cumpătare chiar și în râs. Și acel lucru, care de către mulți nu se bagă în seamă, este demn de pază atentă din partea celor care practică asceza. Căci a se deda cineva unui râs neînfrânat și fără măsură este un semn al lipsei de stăpânire de sine, al neputinței de a ține în frâu emoțiile și al faptului că relaxarea sufletului nu este comprimată de rațiunea severă. Căci a-și arăta revărsarea sufletului printr-un zâmbet senin nu este necuviincios, adică numai spre a arăta ceea ce s-a scris: *Când se bucură inima se înseninează fața*[36]; dar a hohoti cu vocea și a-și scutura involuntar tot corpul, nu este propriu celui liniștit cu sufletul, nici celui binecrescut și nici celui stăpân pe sine..."

Urmează apoi citate scripturistice, toate din Vechiul Testament. După care vine și un verset din Evanghelie, însă numai o aluzie, și aceea atenuantă, la *„Vai vouă, care râdeți"*.

> „Se știe că și Domnul a luat asupra Sa afectele necesare ale cărnii și toate cele care poartă mărturia virtuții, ca osteneala și compătimirea pentru cei strâmtorați; dar de râs n-a râs niciodată, după cât se știe din istoria Evangheliilor, ba chiar îi numește nefericiți pe aceia care sunt cuprinși de el. Dar să nu ne înșele acest dublu înțeles al râsului. Căci este un lucru obișnuit Scripturii să numească adesea râs bucuria sufletului și dispoziția senină pe care o procură lucrurile bune, cum zicea Sara: *Râs mi-a făcut mie Dumnezeu* și cuvintele acelea: *Fericiți sunteți cei care plângeți acum, căci veți râde...*"[37].

---

[36] *Pr* 15, 13.

[37] *Regulae fusiores* 17; *PG* 31, 961 sq [*PSB* 18, 1989, p. 249].

Fiecare e liber să reflecteze asupra diferențelor dintre aceste două puncte de vedere. Să observăm numai că Sfântul Vasile a evoluat în opiniile sale într-un sens mai rigorist, din moment ce *Regulile mici* sunt posterioare *Regulilor mari*[38]. Pentru a justifica „zâmbetul senin", marele episcop invocă numai Vechiul Testament. În ciuda pesimismului moștenit de la filozofi și datorită căruia se întreabă „cum e cu putință să râdă cineva", Filon Iudeul găsește totuși în Cartea Sfântă motive pentru a se face apărătorul acestui semn de bucurie „creat de Dumnezeu" pe care-l rezervă însă celor înțelepți și desăvârșiți[39]. După cum spune Sfântul Ioan Gură de Aur, Vechiul Testament e mai puțin sever decât Noul Testament.

> „Așa cum este greu sau mai degrabă cu neputință să se amestece apa și focul, tot așa mi se pare că nu se pot uni nici plăcerea și străpungerea. Una naște lacrimile și cumpătarea, cealaltă râsul și nebuniile. Una face sufletul ușor și-i dă aripi, cealaltă îl face mai greu decât plumbul. Și încă nu am spus lucrul cel mai de seamă: David (model de străpungere) a trăit într-o vreme în care rigoarea în purtare nu era atât de aspră; în vreme ce noi ne ducem lupta într-o vreme în care nu numai celelalte răutăți dar chiar și râsul atrage după sine mari pedepse, în timp ce plânsul și mâhnirea sunt la mare cinste peste tot"[40].

Din nefericire însă, la sfârșitul secolului IV

> „creștinismul nu mai înseamnă decât cumsecădenie și cochetărie. Nu mai e nimic stabil, serios și durabil. Și

---

[38] Cf. *Regulae breviores* 2, 74, 103, 220 [*PSB* 18, 1989, p. 317, 349, 362, 410].

[39] *De Mutatione Nominum*, ed. COHN-WENDLAND, § 157 și § 166.

[40] *De compunctione ad Stelechium* II, 3; *PG* 47, 414 sq.

nu vorbesc numai despre oamenii din lume; știu bine la cine mă refer prin cuvintele mele. Căci Biserica este plină de râsete și de glume. Dacă spune cineva un lucru serios, îndată, toți cei aflați în aceste sfinte lăcașuri izbucnesc în râs și, lucru încă și mai grav, unii nu se pot stăpâni nici chiar în timpul rugăciunii. Diavolul sare în sus de bucurie că toți îi cad în plasă și ajunge în acest chip stăpân peste toți... Nu știți voi ce spune Sfântul Pavel: *Să nu se pomenească între voi vorbe de rușine, nici vorbe nebunești, nici glume*. Vedeți că pune pe aceeași treaptă glumele și cuvintele nerușinate?... Iar voi râdeți! Unde ați auzit voi că IISUS HRISTOS a râs? Nicăieri nu se spune așa ceva; ba dimpotrivă, puteți citi în unele locuri că s-a întristat. A plâns când a văzut Ierusalimul... Și totuși, nu încetați să râdeți. Dacă cel care nu se întristează pentru păcatele celorlalți e vrednic de dojană, mai poate atunci dobândi iertare cel care nu numai că se arată nepăsător față de propriile păcate, dar mai și râde pe deasupra"[41].

Nu putem discuta aici autenticitatea scrierilor hrisostomiene pe care unii editori le-au trecut între operele de o autenticitate îndoielnică. În privința ideilor emise nu există însă nici un motiv să respingem omilia întitulată „Ascetul nu se cuvine să se dedea la glume"[42].

„E un lucru cumplit să te împrăștii prin glume [*eutrapelia*]. Fiindcă râsul slăbește legăturile cumpătării; râsul alungă seriozitatea, râsul nu-și aduce aminte de teama de Dumnezeu; râsul nu se teme de amenințarea gheenei; râsul îndeamnă la dezmăț; *eutrapelia* e sem-

---

[41] *In ep. ad Hebreos, hom.* 15; *PG* 63, 121 sq.

[42] *PG* 48, 1055–1059.

nul omului destrăbălat; glumele duc la moliciune şi se fac prilej de nepăsare. De aceea le opreşte fericitul Apostol: «Să nu se pomenească între voi nici vorbe de ruşine, nici vorbe nebuneşti, nici glume care nu se cuvin, ci mai degrabă mulţumire»[43]... Teme-te ca nu cumva, în timp ce râzi, să nu se mânie Domnul Care-i fericeşte pe cei ce plâng şi-i blestemă pe cei ce râd: să nu găsească diavolul în zbenguiala ta şi în râsul tău destrăbălat vreo lipsă a temerii de Dumnezeu şi uitare a folosului tău duhovnicesc şi, folosindu-se de ele, să pună stăpânire pe sufletul tău şi să semene în el neghina lui. Au fost vremuri mai îngăduitoare cu veselia, dar chiar şi atunci sfinţii arătau mai multă asprime decât bucurie; psalmistul spune: «Toată ziua mâhnindu-mă umblam» şi «ostenit-am întru suspinul meu, spăla-voi fiecare noapte patul meu, cu lacrimile mele aşternutul meu voi uda»[44]..."

În *Constituţiile ascetice* atribuite Sfântului Vasile întâlnim aceeaşi intransigenţă. Capitolul XII începe prin această declaraţie peremptorie:

„Ascetul trebuie să se abţină de la glume..."[45].

Sfântul Toma d'Aquino numără *eutrapelia* (gluma) în rândul virtuţilor[46]. Aquinatul îl citea pe Sfântul Pavel în latină; asceţii răsăriteni nu se sinchiseau deloc de Aristotel; de aici diferenţa. Nu eu sunt cel chemat să spun dacă ea este reală sau numai pur verbală.

---

[43] *Ef* 5, 4.

[44] *Ps* 37, 7; 6, 7.

[45] *PG* 31, 1376B.

[46] *Summa Theologiae* I, II, q. 60, art. 5: „*Circa delectationes ludorum est alia virtus, quam Philosophus* [Aristotel, *Etica nicomahică* 4, 8], *eutrapeliam nominat*".

Dacă printre aceşti asceţi au fost unii care nu corespundeau idealului de seriozitate, aceasta nu se datorează nici lipsei de claritate în îndemnuri, nici lipsei de desăvârşire în exemple. Nenumăratele scrieri ale Sfântului Efrem, acest mare adversar al râsului, circulau în toate limbile, chiar şi în arabă[47]. Sfântul Ioan Hrisostom, tradus la rândul său peste tot, îi face în această privinţă o serioasă concurenţă compatriotului său de origine siriacă. El interzice râsul tuturor creştinilor şi îndeosebi monahilor şi femeilor, fără a opri totuşi un zâmbet de destindere în momente şi locuri potrivite[48]. De altfel, avea cui să urmeze: Clement Alexandrinul consacră un întreg capitol în *Pedagogul* său[49] dovedirii faptului că „trebuie alungaţi din ţară cei care se dedau la tot felul de maimuţăreli". Iar,

> „dacă trebuie să-i alungăm din ţară pe bufoni, cu atât mai mult trebuie să avem grijă de noi înşine să nu stârnim râsul; ... trebuie să ne purtăm frumos, nu să stârnim râsul, ba mai mult, trebuie să reducem la tăcere râsul".

În continuare, Clement revine la teoria sa despre cumpătare şi despre împăcarea extremelor:

> „Într-un cuvânt, ceea ce este firesc nu trebuie stârpit, ci trebuie făcut cu măsură şi la timpul cuvenit. Omul nu este un animal care trebuie să râdă într-una; şi calul este un animal care «nechează», însă cu toate acestea nu nechează fără rost."

Râsul oamenilor cu bun-simţ se numeşte surâs.

---

[47] Cf. W. HEFFENING, *Die griechische Ephraem-Paraenesis gegen das Lachen in arabischer Übersetzung*, Leipzig, 1927.

[48] *In ep. ad Hebreos, hom.* 15; *PG* 63, 122.

[49] II, 5; ed. STÄHLIN, I, p. 184–187.

Origen enumeră „abținerea de la râs" (*abstinentia risus*), împreună cu postul, îngenuncherile etc. printre „condimentele" faptelor noastre virtuoase, spre deosebire de virtuțile lăuntrice care sunt ingredientele principale[50]. Sfântul Grigorie din Nazianz îngăduie monahilor

> „un surâs curtenitor, sau mai degrabă o urmă de surâs care să țină în cumpătare necumpătarea râsului"[51].

Această toleranță va avea mai târziu și alți susținători. Binevoitorul Sfânt Dorotei (în cazul că *Învățătura* XXIV îi aparține)[52] scrie atât de frumos:

> „Dacă ești nevoit să râzi, să nu-ți arăți dinții"[53].

Fără îndoială că de aici provine îndrăzneala cu care sobrul sfânt Teodor Studitul îngăduie

> „un surâs plăcut și îmbucurător pentru mângâierea duhovnicească"[54];

însă nu cunosc decât acest pasaj în care împinge îngăduința atât de departe. Era într-adevăr nevoie de puțin curaj pentru cineva care-și făcuse din *Pateric* hrana sa zilnică, iar acesta nu cunoaște nici un compromis. Nu ni se spune nicăieri că Sfântul Arsenie a mai râs de când s-a retras în pustie, dar suntem nevoiți să tragem această concluzie. Și la fel stau lucrurile cu mulți alții, căci pentru monahi era o rușine să aibă o asemenea slăbiciune. Se pare chiar că, spre deosebire de celelalte păcate, pe acesta nici nu-l mărturiseau ușor. Nici chiar avva Agaton

---

[50] *In Mattheum, sermo* 20, ed. KLOSTERMANN, p. 36.

[51] *Oratio* 12, ed. Paris, 1609, p. 191 B.

[52] Despre adevăratul autor al acestei *Doctrina* XXIV, vezi *OCP* 6 (1940), p. 220–221.

[53] *PG* 88, 1837B.

[54] *Catehezele mari* 54, ed. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, p. 388.

care nu protestează împotriva acuzației de clevetire[55], fiindcă își propusese să-și însușească toate învinuirile care i se aduc, mai puțin pe aceea de eretic; iată-l și pe avva Pamvo care-și apără gloria cu o subtilitate de filolog:

> „Se spunea despre avva Pamvo că niciodată nu zâmbea a râs în fața lui. Într-una din zile deci, vrând dracii să-l facă să râdă, au legat de un lemn o pană și o purtau făcând gălăgie și zicând: Alli! Alli[56]! Și văzându-i, avva Pamvo a râs; iar dracii au început a juca, zicând: Ha! Ha! Pamvo a râs. Iar el răspunzând, a zis lor: N-am râs, ci mi-am făcut râs de neputința voastră, că atâția fiind purtați o pană"[57].

Unui chinovit plictisit de obișnuitele canoane, Sfântul Eftimie îi povestește binecunoscuta întâmplare a monahului furios care nădăjduise că va scăpa de păcatul său dacă se va face pustnic și căruia îi revin accesele de furie atunci când vede un pahar de apă răsturnat, „prin nu se știe ce meșteșug al celui rău". „La auzul acestor cuvinte, Clematius, furat de șirul povestirii, a început să râdă. Dumnezeiescul Eftimie însă, fixându-l cu privirea, i-a spus: «Ei, frate, oare nu cumva și tu ai fost gâdilat de vreun diavol de râzi așa fără nici o rușine și reținere, când de fapt ar trebui să suspini și să plângi, așteptând pocăința ce trebuie să vină? Dar, Cel care trebuie să ne judece nu minte numindu-i nefericiți pe cei ce râd și nu iau seama la ei înșiși. Nu se cuvine monahului să vorbească mai mult decât se cuvine, să cedeze primelor porniri sau să se lase furat de îndrăzneală [*parrhesia*]. Căci Părinții numesc *parrhesia* maica tuturor patimi-

---

[55] *Alph*, Agathon 5; *PG* 65, 109C [p. 24].

[56] Un cuvânt copt?

[57] *Alph*, Pamvo 13; *PG* 65, 372B [p. 192].

lor.» După această dojană, Clematius a intrat în chilia sufletului său, iar pedeapsa a urmat îndată: a căzut cu fața la pământ, cuprins de tremur", astfel încât confrații săi au venit la Eftimie să mijlocească pentru el. Acesta s-a lăsat înduioșat și l-a ridicat de jos spunându-i: „Fii cu luare-aminte și nu mai disprețui învățăturile și sfaturile Părinților"[58].

Și cu toate acestea autorul, Chiril din Scythopolis, laudă duioșia și bunăvoința Sfântului Eftimie. Această duioșie nu mergea așadar până acolo încât să ne îngăduie să găsim umor în *Pateric*. K. Heussi are dreptate atunci când spune:

> „Cu cât studiez mai mult Apoftegmele, cu atât îmi este mai limpede că umorul apare foarte rar în cadrul lor. Multe pasaje care nouă, celor de azi, ne pot părea umoristice sau ironice, e foarte probabil că pe vremea aceea să fi avut intenții deosebit de serioase"[59].

Istoria iubitoare de Dumnezeu a lui Teodoret nu aduce nimic în plus; cu toate acestea, prologul ne spune că eroii și eroinele sale

> „nu cunoșteau patima râsului, petrecându-și toată viața în plâns și lacrimi"[60].

Cu toate acestea, unul din sfinți se arată într-o zi foarte vesel, motiv pentru care frații săi au fost uimiți,

> „căci îl știau ca fiind totdeauna foarte serios, însă atunci îl vedeau râzând".

---

[58] *Vita S. Euthymii* 52 sq, ed. COTELIER, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, II, p. 243 sq.

[59] K. HEUSSI, *Der Ursprung des Mönchtums*, p. 246 sq.

[60] *PG* 82, 1289C.

Fără îndoială că această întâmplare neașteptată i-a răvășit pe toți. Sfântul Iulian Sava tocmai aflase printr-o descoperire de sus despre moartea omonimului său, împăratul Iulian Apostatul[61]. Atunci când Teodoret ne explică spunând că marele resort al acestor minunate vieți era Erosul dumnezeiesc, vom putea trage concluzia că flacăra acestei iubiri lăsa neatins plânsul, în schimb mistuia contrariul său, râsul.

Am putea numi și multe alte personaje vestite care s-au distins prin aceleași trăsături. Ca să nu ne întindem, vom cita doar două, un bărbat și o femeie. În *Viața Sfântului Avraam Bar-Kidunaya*, ale cărui mărețe fapte au inspirat verva poetică a Sfântului Efrem, putem citi:

> „De-a lungul întregii sale vieți n-a lăsat să treacă nici o zi în care să nu plângă; buzele sale nu au cunoscut niciodată râsul; surâdea numai"[62].

Autorul e plin de admirație față de el:

> „O, slăvită minune! Cu adevărat, fraților, sunt uluit de nevoințele sale, de privegherile sale dese, de tânguirile sale etc...."

Se înțelege că Sfântul Efrem a fost și el înflăcărat de o astfel de sfințenie. Iată acum ce ni se spune despre Sfânta Marina:

> „Nimeni n-a văzut-o vreodată înveselindu-se sau râzând, ci toată viața ei a fost în doliu [*abîla*]"[63].

Într-un cuvânt, ne asigură cineva sub numele Sfântului Efrem:

---

[61] *Ibid.*, col. 1317A.

[62] *Acta Mar Abrahae Kidunaiae* 16; ed. LAMY, *Sancti Ephraem Syri Hymni et Sermones* IV, p. 48.

[63] *Acta Martyrum et Sanctorum*, ed. P. BEDJAN, I, p. 370.

„Părinții de odinioară, care erau desăvârșiți, păzeau întocmai până la moarte ceea ce începuseră odată; timp de patruzeci sau cincizeci de ani, ei nu-și schimbau cu nimic canonul, adică purtarea frumoasă și fără cusur..., priveghierile și rugăciunile cu lacrimi și străpungere, reținerea de la râs și chiar de la surâs..."[64].

Sensul acestor cuvinte nu este sigur; traducătorul german[65] îl traduce prin „abia puțin surâs" (*höchstens ein wenig Lächeln*); se pare mai degrabă că și surâsul era interzis; în timp ce din textul de mai sus despre Avraam Bar-Kidunaya trebuie probabil să înțelegem că acest sfânt își îngăduia să surâdă (chiar dacă Lamy traduce „ne subridebat quidem"). Să existe oare un dezacord între Părinți în problema surâsului?

Aceste prescripții nu-i vizau numai pe monahi. În Egipt, patria monahismului, râsul este menționat în slujba Botezului între celelalte trufii ale Satanei, dacă ar fi să-l credem pe teologul copt Ibn Saba de la sfârșitul secolului XIII:

„Stând în picioare pentru a spune că se leapădă de Satana, el [candidatul la Botez] trebuie să lepede mândria, ura, invidia, defăimarea, minciuna, uciderea, desfrânarea, hoția, mărturia mincinoasă, hula, râsul, batjocura, fățărnicia și toate celelalte lucrări diavolești, de care mărturisește prin viu grai că se leapădă"[66].

Sfântul Nil scria unui mirean:

„Te laud pentru marea grijă de suflet pe care o arăți, pentru ferirea de spectacolele necuviincioase, pentru

---

[64] *Sermo Asceticus*, EFREM, Roma, I, p. 42 sq.

[65] P. ZINGERLE, *Ephräms ausgewählte Schriften* (*Bibliothek der Kirchenväter*), III, p. 312.

[66] *La Perle Précieuse*, cap. 31 (*PO* 16), p. 674.

Tot acest rigorism se explică prin grija de a avea o străpungere neîncetată. Ne-o spune Sfântul Ammona, ucenicul Sfântului Antonie:

> „Fii cu luare-aminte să ceri cu adevărat iertarea păcatelor tale, să cauți în tot chipul să dobândești mântuirea sufletului tău și Împărăția cerurilor, să te silești din răsputeri, cu cuvântul, cu fapta și cu gândul, prin îmbrăcăminte și prin purtare, să te smerești și să te socotești gunoi, pământ și cenușă, ultimul dintre toți și sluga tuturor, să te vezi întotdeauna în adâncul inimii și cu adevărat, cel dintâi și cel mai mare păcătos, cu totul străin de orice virtute și [să-ți spui]: Față de un creștin adevărat nu sunt decât pământ și cenușă, asemenea veșmântului întinat al unei femei[70], și numai printr-o mare bunăvoință și prin harul lui Dumnezeu pot afla milă înaintea Lui, eu care sunt mai vrednic de osânda veșnică decât de viață. Căci dacă vrea să intre la judecată cu mine, cum mă voi arăta eu, cel plin de tot felul de păcate. Ținându-ți astfel sufletul în smerenie și doliu și așteptându-ți moartea în fiecare zi, roagă-te neîncetat lui Dumnezeu ca să-ți îndrepte sufletul prin marea Sa bunătate și să aibă milă de tine, ca să fii copleșit de doliu și suspine, așa încât să nu te veselești și să nu râzi vreodată, iar râsul tău să se preschimbe totdeauna în plâns [*penthos*], iar bucuria ta în străpungere, și să umbli în toată vremea mâhnit, spunându-ți «șalele mele s-au umplut de ocări» [*Ps* 37, 8]"[71].

Alte libertăți luate, de exemplu în privința renunțării la bunurile materiale, devin fatale și pentru plâns (*pen-*

---

[70] *Is* 64, 6.

[71] AMMONAS, *Instructions* 2, 4 (*PO* 11), p. 461 sq.

răbdarea ta și pentru celelalte virtuți pe care le ai fiind în lume; nu-ți mai cer decât un singur lucru: să te ferești de boala oamenilor care râd și vei avea cununa împletită"[67].

Sfântul Teodor Studitul trimite unui mirean o listă cu păcatele de care trebuie să se ferească, între care pe aceeași treaptă cu desfrânarea se află și râsul[68]. De aceea, atunci când, în secolul VII, monahul Antioh de la Sfântul Sava va voi să formuleze învățătura comună despre această problemă, își va intitula laconic *Omilia-pandecta* 95[69]: *Peri tou me gelan*, adică „Despre faptul că nu trebuie să râdem deloc", iar nu așa cum adnotează traducătorul latin Fronton du Duc: „Că trebuie să ne abținem de la râsul îndelung și fără măsură [*temperandum a solutiore et immoderato risu*]." Iată prima frază:

> „Creștinilor, și mai cu seamă monahilor, nu le este deloc îngăduit râsul...",

interdicție sprijinită pe numeroase citate scripturistice și patristice.

> „Să ne străduim, fraților, ca nu cumva să fim prinși de vrăjmașul în mrejele râsului; căci multe sunt necuviințele și patimile drăcești pe care le naște. Râsul este lucrarea oamenilor neghiobi, sau mai degrabă a acelor necugetați, care se aseamănă femeilor ușoare de pe străzi."

Și încheie așa cum se cuvine, cu fericirea evanghelică:

> „Fericiți cei ce plâng, căci aceia se vor mângâia."

---

[67] NIL, *Ep* II, 13; *PG* 79, 205.
[68] *PG* 99, 1881B.
[69] *PG* 89, 1721–1726.

thos). Am văzut că un briceag atârnat la curea poate seca izvorul lacrimilor[72].

> „Zis-a un bătrân: De la călugărul cel nevoitor și silitor pentru mântuirea sa, aceste două lucruri mai vârtos le cere Dumnezeu: neagoniseala și fără de grija; căci aceste două lucruri, adică agoniseala și gâlceava, smintesc pe călugăr de la vorbirea cu Iisus și de la străpungere"[73].

Printre obstacolele în calea străpungerii trebuie să menționăm din nefericire și un anume mod de celebrare a slujbelor. A venit un timp în care psalmodia biblică s-a văzut expusă riscului de a fi înăbușită de compoziții poetice inspirate mai mult de muze decât de Duhul Sfânt. De când anume datează aceste plângeri pe care le vom citi în continuare? În mod sigur nu din secolul IV, în ciuda faptului că este pomenit avva Pamvo. În neștiința noastră, nu putem decât să recomandăm istoricilor liturgiști să facă acele cercetări care se impun. În orice caz, în secolul XI, Pavel Evergetinos scrie aceste pagini[74] pentru a aminti contemporanilor săi duhul liturgic de altădată, dovadă că acesta nu-și pierduse încă actualitatea.

> „Avva Pamvo l-a trimis pe ucenicul său la Alexandria să-i vândă rucodelia. Și acesta a petrecut aici șaisprezece zile, după cum ne spunea nouă, dormind noaptea în tinda bisericii Sfântului Apostol Marcu. Și văzând slujba bisericii, s-a întors la bătrânul. Învățase însă și câteva tropare. Deci i-a zis lui bătrânul: Te văd tulburat, fiule. Nu cumva ți s-a întâmplat vreo ispită în cetate? Răspuns-a fratele: Cu adevărat, avvo, întru lenevire

[72] *Supra*, p. 113.

[73] *PE* II, cap. 32, p. 104 = *Arm* I, p. 559.

[74] *Synagoge* II, 11, p. 41 sq.

cheltuim zilele noastre în pustia aceasta și nici canoane, nici tropare nu căutăm. Mergând la Alexandria, am văzut corurile bisericii cum cântă și m-am întristat că nu cântăm și noi canoanele și troparele. I-a zis lui bătrânul: Amar nouă, fiule, că au ajuns zilele în care vor lăsa călugării hrana cea tare, cea zisă prin Sfântul Duh, și vor urma cântărilor și glasurilor [*asmasi kai echois*], căci ce străpungere și ce glasuri se nasc din tropare când stăm în biserică sau în chilie și ne înălțăm glasul ca niște boi? Căci dacă stăm înaintea lui Dumnezeu, datori suntem să stăm cu multă străpungere și nu cu risipire, că n-au ieșit călugării în pustia aceasta ca să stea înaintea lui Dumnezeu și să se risipească și să cânte cu viers și să pună glasurile la rânduială cu meșteșug, să-și clatine mâinile, să-și târască picioarele, ci datori suntem cu frica lui Dumnezeu și cu cutremur, cu lacrimi și suspine, cu glas evlavios, umilit, măsurat și smerit să aducem rugăciune lui Dumnezeu. Că iată îți zic ție, fiule, vor veni zile când vor strica creștinii cărțile Sfintelor Evanghelii și ale Sfinților Apostoli și ale dumnezeieștilor proroci, ștergând Sfintele Scripturi și scriind tropare și cuvinte elinești. Și mintea lor în acestea se va revărsa, iar de la acelea se va depărta. Pentru aceea părinții noștri au zis: Cei ce sunt în pustia aceasta, să nu scrie viețile și cuvintele Părinților pe pergament, ci pe hârtii, că neamul cel de pe urmă va șterge viețile Părinților și va scrie după voia lor, fiindcă mare e necazul ce va să vină."

În continuare se face o descriere înfricoșătoare a stării de decadență în care se va afla atunci creștinătatea:

„Vor fi egumeni nebăgând de seamă de mântuirea lor și a turmei, osârdnici toți și silitori la mese și gâlcevi-

tori, leneşi la rugăciuni şi la clevetiri osârdnici, gata spre a osândi vieţile bătrânilor şi cuvintele lor, nici urmându-le, nici auzindu-le, ci mai vârtos ocărându-le şi zicând: de am fi fost şi noi în zilele lor, ne-am fi nevoit şi noi... În acele zile, cel ce îşi mântuieşte sufletul său, mare se va chema în Împărăţia cerurilor"[75].

Avva Siluan e de aceeaşi părere:

„Un frate l-a întrebat pe avva Siluan, zicând: Ce voi face, avvo, cum voi câştiga străpungere? Că sunt foarte ispitit de trândăvire, de somn şi de dormitore. Şi când mă scol din somn, mă lupt foarte la cântarea psalmilor şi nu pot birui dormitarea, nici psalmi nu zic fără de glas. Şi i-a răspuns lui bătrânul: Fiule, a zice psalmii cu glas întâi este mândrie, căci ţi se pare că tu cânţi, iar fratele tău nu. Al doilea, îţi împietreşte inima şi nu te lasă să ai străpungere. Deci de voieşti străpungerea, lasă cântarea. Şi când stai făcându-ţi rugăciunile tale, să caute mintea ta puterea stihului şi să socoteşti că stai înaintea lui Dumnezeu, Celui care încearcă inimile şi rărunchii. Iar când te scoli din somn, mai înainte de toate să slăvească gura ta pe Dumnezeu; apoi citeşte «Crezul» şi «Tatăl nostru». După aceea, începe-ţi canonul tău, încet, suspinând şi aducându-ţi aminte de păcatele tale şi de chinul în care va să te munceşti. Zis-a fratele: Eu, avvo, de când m-am călugărit, slujba canonului şi ceasurile după rânduiala celor opt glasuri le cânt. A răspuns bătrânul: Pentru aceasta străpungerea şi plânsul fug de la tine. Adu-ţi aminte de Părinţii cei mari, cum ei nefiind slujitori

---

[75] Pasajul dintre asteriscuri a fost deja citat, cum mi-a atras atenţia A. Raes, de către E. Bouvy, *Études sur les origines du rythme tonique dans l'hymnographie grecque*, Nîmes, 1886, p. 239.

bisericeşti şi nici glasuri şi nici tropare ştiind, fără numai puţini psalmi, ca nişte luminători în lume au strălucit; precum au fost avva Pavel cel Simplu şi avva Pamvo şi avva Apollo şi ceilalţi purtători de Dumnezeu părinţi, care şi morţi au înviat şi mari puteri au făcut şi stăpânirea cea asupra dracilor au primit-o. Nu cu cântări, tropare şi glasuri, ci cu rugăciunea cea cu inima zdrobită şi cu post, prin care şi frica lui Dumnezeu în inimă creşte necontenit şi plânsul se întăreşte, şi de tot păcatul curăţeşte pe om, iar mintea mai albă decât zăpada o face. Apoi, cântarea, pe mulţi, nu numai mireni, ci şi preoţi, la cele mai de jos ale pământului i-a pogorât, fiindcă i-a moştenit şi în curvie şi în alte patimi de ruşine i-a prăpăstuit. Deci cântarea este a mirenilor. Pentru aceasta şi norodul se adună prin biserici. Pune-ţi înainte, fiule, câte cete sunt în cer şi nu stă scris despre vreuna dintre ele că cu cele opt glasuri cântă; ci o ceată cântă neîncetat: Aliluia! Sau: Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot. Sau: Bine este cuvântată slava Domnului din locul şi din casa Sa. Tu dar, fiule, urmează părinţilor de voieşti să câştigi străpungere în vremea rugăciunii, păzind mintea pe cât poţi nerăspândită. Iubeşte smerenia lui Hristos şi, oriunde mergi, nu te arăta isteţ şi dascăl, ci simplu şi ucenic, şi Dumnezeu îţi va da străpungere!"

Aceste ultime cuvinte ne arată o altă piedică în calea pocăinţei. Este vorba despre o preocupare pe care profesorii de teologie nu se aşteptau sub nici o formă să o întâlnească menţionată aici. Ea trebuie menţionată totuşi din respect faţă de Părinţi. La urma urmei avem cu ce să-i mângâiem pe intelectualii de vocaţie care n-ar avea darul lacrimilor.

„După cum vieţile şi învăţăturile bătrânilor luminează sufletul umplându-l de lacrimi duhovniceşti", la fel şi „vorbirea despre credinţă şi citirea cărţilor dogmatice alungă căinţa omului"[76].

Discuţiile teologice erau interzise din două motive: din teama de erezie şi din smerenie. (K. Heussi a vorbit pe larg despre prima[77], iar R. Reitzenstein despre cea de-a doua[78].) Trebuie să adăugăm însă şi faptul că aceste două motive constituie practic unul singur, având în vedere că teologia este apanajul celor desăvârşiţi; o scrisoare a Sfântului Varsanufie vine în completarea acestei idei:

„Oare e bine să povestim sau nu totdeauna frumoasele istorisiri din Scriptură şi din Viaţa Părinţilor? — Răspuns: Că mierea e dulce, e ştiut de toţi. Dar nu e necunoscut nici cuvântul din *Proverbe*: «De afli miere, mănâncă cât e de trebuinţă, ca nu cumva săturându-te să o verşi»[79]. Şi sunt saci şi saci. Este sac care cuprinde 50 kg, şi altul care cuprinde de trei ori pe atâta. Dacă deci cineva vrea să silească pe cel ce încape 50 kg să încapă de trei ori pe atâta nu va izbuti. Aşa şi aici. Nu putem face pe toţi oamenii egali. Căci unul poate grăi fără să vatăme, altul nu poate. Deci mai mult decât toate e bună şi frumoasă tăcerea. Şi pe ea au cinstit-o şi au îmbrăţişat-o Părinţii şi prin ea au câştigat slava... Dar, fiindcă din pricina slăbiciunii noastre, n-am ajuns să păşim pe calea desăvârşită a acelora, să grăim cele ce ne ajută la zidire din «Cuvintele Părinţilor» şi să nu

---

[76] *PE* II, cap. 32, p. 104 = *Arm* I, p. 559.

[77] *Der Ursprung des Mönchtums*, p. 272–275.

[78] *Historia Monachorum und Historia Lausiaca*, Göttingen, 1916, p. 80, nota 1.

[79] *Pr* 25, 16.

ne aruncăm în istorisirea celor din Scripturi. Căci lucrul acesta e primejdios celui neştiutor. Fiindcă acelea s-au grăit în chip duhovnicesc. Şi cel trupesc nu poate deosebi cele duhovniceşti[80]. Şi s-a spus: litera omoară, dar Duhul face viu[81]. Să alergăm deci la «Cuvintele Părinţilor» şi vom afla folosul cuprins în ele"[82].

Acest folos constă în faptul că ne aduc aminte că nu punem în practică ceea ce citim şi spunem.

Această convingere cu privire la incapacitatea proprie datează de mult. Evagrie nu inventa nimic nou în acest sens atunci când spunea:

„Cine nu L-a văzut pe Dumnezeu, nu poate vorbi despre El"[83].

El nu face decât să transpună în sistemul său filozofic o idee comună monahilor, atât de comună încât adesea trebuie subînţeleasă pentru a putea sesiza judecăţile autorilor duhovniceşti.

„Altă dată, iarăşi, vine Dositei şi-l întreabă pe Dorotei un cuvânt din Sfânta Scriptură, căci începea din pricina curăţiei lui să înţeleagă unele lucruri din Scriptură. Dar acesta nu voia ca el să se aplece până atunci spre aceste lucruri, ci mai degrabă să se păzească pe sine însuşi prin smerenie. Deci când l-a întrebat, i-a spus: «Nu ştiu.» Acela, neînţelegând nimic, vine iarăşi întrebându-l despre un alt capitol. Atunci îi spune: «Nu ştiu, dar mergi şi întreabă pe avva [Serid].» Iar el a plecat nimic socotind [întru sine]. Or acela [avva

---

[80] Cf. *1 Co* 2, 15.
[81] *2 Co* 3, 6.
[82] *Ep* 466, p. 231 [*FR* XI, 1990, p. 444–445].
[83] *Capita gnostica* V, 26; ed. FRANKENBERG, p. 329.

Dorotei] vorbise cu avva [Serid] dinainte zicându-i: «Dacă vine la tine Dositei să te întrebe ceva din Scriptură, ia-l tare puțin.» Deci când a venit el și l-a întrebat, a început să-l ia tare și să zică: «N-ai liniște, neștiind nimic? Îndrăznești să întrebi aceste lucruri și să nu porți de grijă de necurăția ta?» Și zicând și alte lucruri asemănătoare i-a dat drumul dându-i și două palme. Iar el se întorcea la avva Dorotei arătându-i obrajii lui aprinși încă de la palme și zicând: «Le-am primit și încă zdravene!»"[84].

E cum nu se poate mai limpede, din moment ce Părinții scriau pentru cititori care știau pe dinafară *Cuvintele (Apoftegmele) Părinților*. Un vestit anahoret auzise vorbindu-se despre Sfântul Pimen: i se spuseseră despre el atâtea lucruri minunate încât acesta a făcut o lungă călătorie numai pentru a-l auzi vorbind. Pimen

„l-a primit pe el cu bucurie și sărutându-se unul pe altul, au șezut. Și a început cel străin a vorbi din Scriptură lucruri duhovnicești și cerești. Și și-a întors avva Pimen fața lui și nu i-a dat răspuns. Și văzând că nu vorbește cu dânsul, mâhnindu-se, a ieșit. Și a zis fratelui ce l-a adus pe el: în zadar am făcut toată călătoria aceasta, că am venit la bătrânul și iată că nici a vorbi cu mine nu voiește. Și a intrat fratele la avva Pimen și i-a zis: Avvo, pentru tine a venit acest om mare, având atâta slavă la locul lui. Pentru ce n-ai vorbit cu dânsul? I-a zis lui bătrânul: Acesta din cei de sus este și cele cerești grăiește, iar eu din cei de jos sunt și cele pământești vorbesc. De mi-ar fi grăit despre patimi ale

---

[84] *Vie de saint Dosithée*, ed. M. Brun, *Orientalia Christiana* XXVI, p. 120 sq [trad. rom. diac. Ioan I. Ică jr, *Mitropolia Ardealului* 3 (1988), p. 44].

sufletului, i-aş fi răspuns; iar dacă pentru lucruri cereşti, eu aceasta nu ştiu. Deci ieşind fratele, i-a zis: Bătrânul nu degrabă vorbeşte din Scriptură, ci dacă cineva îi va grăi lui despre patimile sufletului îi răspunde. Iar el, umilindu-se, a intrat la bătrânul şi a zis către dânsul: Ce voi face, avvo, că mă stăpânesc patimile sufletului? Şi a luat aminte la dânsul bătrânul, bucurându-se. Şi a zis: Acum bine ai venit. Deschide-ţi gura ta pentru acestea şi o voi umplea de bunătăţi. Iar el mult folosindu-se zicea: Cu adevărat aceasta este calea cea adevărată. Şi mulţumind lui Dumnezeu, s-a întors la locul său bucuros, căci cu astfel de sfânt s-a învrednicit a se întâlni"[85].

Despre calea cea adevărată, acelaşi Pimen zicea:

„Plânsul [*penthos*] este calea pe care ne-a dat-o nouă Scriptura şi părinţii noştri zicând: Plângeţi că altă cale nu este decât aceasta!"[86].

Ecoul controverselor contemporane tulburau doar arareori liniştea pustiei; iar când vântul aducea cu el acest ecou, părinţii îşi astupau urechile. Se iscase însă odată o mare neînţelegere în legătură cu persoana lui Melchisedec: este el fiul lui Dumnezeu sau un om, asemenea patriarhilor. Era pe vremea păstoririi Sfântului Chiril al Alexandriei, iar pustnicii s-au dus să-l întrebe pe arhiepiscop[87]. Problema trebuia însă rezolvată chiar şi atunci când arhiepiscopul nu era aproape.

„S-au adunat odată cei din Sketis, certându-se pentru Melchisedec şi au uitat pe avva Copri. Mai pe urmă

---

[85] *Alph*, Pimen 8; *PG* 65, 321C–324B [p. 166–167].
[86] Cf. *supra*, p. 65.
[87] *Alph*, Daniel 8; *PG* 65, 160AB [p. 53].

chemându-l îl întrebară de aceasta. Iar el, lovindu-se de trei ori peste gură, a zis: Vai ție, Copric! Vai ție, Coprie! Vai ție, Coprie! Căci cele ce ți-a poruncit Dumnezeu să le faci, le-ai lăsat și cele ce nu le cere de la tine, le cauți. Și auzind frații acestea, au fugit la chiliile lor"[88].

Acest avvă Copri ar fi fost îndrăgit de Sfântul Antonie:

„Au mers odată niște bătrâni la avva Antonie și era avva Iosif cu dânșii. Și, vrând bătrânul [Antonie] să-i cerce pe ei, a pus înainte un cuvânt din Scriptură și a început de la cei mai mici a întreba ce este cuvântul acesta și fiecare zicea după puterea sa, iar bătrânul zicea fiecăruia: Încă n-ai aflat. Mai pe urmă de toți a zis către avva Iosif: Tu cum zici că este cuvântul acesta? Răspuns-a: Nu știu. Deci a zis avva Antonie: Cu adevărat, avva Iosif a aflat calea, căci a zis nu știu"[89].

Printr-un raționament foarte simplu am putea descoperi care este legătura dintre această atitudine și străpungere. Să ne gândim numai la necesitatea disprețuirii și osândirii de sine! Cine are curajul să se aventureze într-o teologie rezervată numai celor nepătimași și duhovnicești, dă dovadă nu numai de îndrăzneală, dar și de orbirea celui ce uită că este păcătos. Filoxen din Mabbug, deși era episcop, a înțeles această dificultate:

„Numai cine a ajuns la această treaptă [a desăvârșirii] poate vorbi despre cele dumnezeiești. Și tocmai pe mine, care n-am făcut nici primii pași pe această cale, m-ați rugat să vă vorbesc despre ce se află la capăt,

---

[88] *Alph*, Coprie 3; *PG* 65, 252D [p. 125].
[89] *Alph*, Antonie 17; *PG* 65, 80D [p. 10].

> despre cetatea [Ierusalimul ceresc, în sens mistic] unde se sfârşeşte calea, despre toate bunătăţile sale şi despre Împăratul care locuieşte în el. Totuşi, dat fiind că harul poate conduce mintea pe calea pe care vrea, şi să o ducă, în afara căii ascezei, pe calea credinţei, la vederea adevărului, putem vorbi, prin credinţă, despre darurile primite prin har. Nu vorbim aici prin cunoaşterea care se naşte numai din iubirea duhovnicească, ci prin imboldul credinţei care este începutul urcuşului duhovnicesc"[90].

„Dogmatiştii" pot fi liniştiţi prin sublinierea acestei distincţii, dar asceţii ar fi socotit cu siguranţă că prin ea se cade în cunoaşterea „simplă", „pragmatică", pe scurt, profană.

> „Deşi zboară în forma unei litere, cocorii nu cunosc alfabetul..."[91],

observă învăţatul Evagrie.

Adevărat ucenic al Părinţilor atunci când vorbeşte despre străpungere, bietul Evagrie nu-şi închipuia că va da prilejul într-o zi unui adevărat urmaş al povăţuitorilor săi de a evidenţia incompatibilitatea existentă între plâns şi speculaţia teologică. E adevărat că era vorba despre o speculaţie primejdioasă.

> „Un frate l-a întrebat pe marele Bătrân, pe avva Varsanufie, zicând: Nu ştiu cum am dat peste cărţile lui Origen şi Didim şi peste *Capetele gnostice* ale lui Evagrie şi ale ucenicilor lui."

---

[90] *Philoxeni Mabbugensis Tractatus de Trinitate et Incarnatione* (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Series secunda, tomus 37), ed. VASCHALDE, Roma, 1907, p. 4 text siriac.

[91] EVAGRIE, *Capita gnostica* VI, 37; ed. FRANKENBERG, p. 385.

Urmează un rezumat al învățăturii lor:

> „Vai, frate, în ce nenorocire a căzut generația noastră! Unde am ajuns și cu ce ne ocupăm? Cu ce ne străduim și ce nesocotim? Am părăsit căile drepte și voim să pășim pe cele întortocheate. Se împlinește cu noi cuvântul Scripturii: «Vai, celor ce părăsesc căile drepte și umblă pe cele întortocheate» [*Sir* 2, 16]. Cu adevărat, frate, am lăsat plânsul pentru mine și te plâng pe tine unde ai căzut. Am lăsat plânsul pentru păcatele mele și te plâng pe tine, copilul meu. Tremură cerul văzând iscodirile oamenilor... Ceea ce semeni aici, vei secera dincolo. Frate, de voiești să te mântuiești, nu te arunca în acestea!... Desparte-te de acestea și pășește pe urmele Părinților. Câștigă-ți smerenia și ascultarea, plânsul, nevoința, sărăcia, nebăgarea în seamă de alții și toate câte sunt și vei afla în «Cuvintele» și «Viețile Părinților». Fă roade vrednice de pocăințe și nu te uita la mine care vorbesc și nu fac. Ci roagă-te ca să viu și eu cândva la cunoștința adevărului, la slava Sfintei Treimi..."[92].

Dacă un demon împinge spre aceste curiozități intelectuale, el trebuie să fie unul diabolic de perseverent. De aceea el nu se dă bătut și-și face victima să creadă că va găsi mai multă înțelegere la „celălalt bătrân", Ioan Profetul. Acesta nu face decât să întărească, în câteva rânduri, verdictul avvei Varsanufie. Corespondentul insistă din nou, iar Ioan, la capătul puterilor, consimte să-i îngăduie să citească din Evagrie „cele spre folosul sufletului"[93]. Varsanufie avea însă darul cunoașterii inimilor, iar fra-

---

[92] VARSANUFIE ȘI IOAN, *Ep* 606, p. 292 sq [*FR* XI, 1990, p. 556–557].
[93] *Ep* 607 și 608 [p. 560].

tele „s-a mirat și s-a uimit" când a primit peste câteva zile, următorul răspuns:

> „Pentru că-mi spui și ai gândit: Pentru ce unii din Părinți primesc capetele gnostice ale lui Evagrie? Ei bine, le primesc pe acestea socotindu-se gnostici [cunoscători] prin ei înșiși și nu s-au rugat lui Dumnezeu să afle dacă sunt adevărate. Și Dumnezeu i-a părăsit pe ei întru cunoștința lor în privința acestora. Dar oricum ar fi, nu e îngăduit nici nouă, nici ție, să cercetăm acestea. Ci timpul ce ni s-a dat nouă e pentru a ne cerceta patimile noastre și a plânge și a ne tângui"[94].

Să-l lăsăm însă pe Evagrie și să vorbim despre Grigorie Teologul, spune însă eruditul nostru monah; și pentru a da mai multă greutate noii sale obiecțiuni, își alătură și alți frați. Varsanufie însă nu se lasă impresionat:

> „«Binecuvântat este Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Care ne-a binecuvântat pe noi cu toată binecuvântarea noastră duhovnicească întru cele cerești în Hristos. Amin»[95]. Fraților, e timpul potrivit de a spune ca Apostolul «M-am făcut nebun, dar voi m-ați silit»[96]. De fapt, mă silesc pentru voi să cercetez și să grăiesc cele peste măsura mea, care nu prea folosesc sufletului, ba chiar îl vatămă. Am părăsit pe Pavel Apostolul care zice: «Să se depărteze de la voi toată mânia și iuțimea și hula, împreună cu toată răutatea» [*Ef* 4, 31]. Iar eu adaug: împreună cu lăcomia pântecelui, cu desfrânarea, iubirea de arginți și celelalte patimi, pentru care trebuie să ne tânguim și să plângem neîncetat, ca prin mulțimea lacrimilor să se spele toată

[94] *Ep* 609 [p. 560].
[95] *Ef* 1, 3.
[96] *2 Co* 12, 11.

întinăciunea lor; și să ne putem face din întinați, curați, din păcătoși drepți, din morți, vii; și să ne gândim că chiar și pentru un singur cuvânt vom avea să dăm socoteală. Căci s-a spus: «Vei răsplăti fiecăruia după faptele lui.» Și iarăși: «Va trebui să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, aducând fiecare cele făcute prin trup, fie bune, fie rele.» Cu acestea trebuie să ne străduim, cu care s-au străduit și Părinții noștri, cei din jurul avvei Pimen și a celor de după aceea. Să ne străduim să nu fi băgați în seamă, să nu ne lăudăm pe noi înșine, să ne socotim pământ și cenușă. Potrivnică acesteia este silința de a ne socoti cunoscători [gnostici], de a spori în mândrie, de a ne prețui pe noi înșine și a ne lăuda în orice lucru, de a ne depărta de smerita-cugetare. Iertați-mă! Oare nu pentru că sunteți nelucrători ați ajuns la acestea? De e așa, coborâți în piață unde va veni Stăpânul și vă va lua la via Lui. Dacă ar fi fost în inima voastră ghimpele cu privire la acel răspuns înfricoșat nu v-ați fi gândit la acestea. «A uitat prorocul să mănânce pâinea lui» [*Ps* 101, 5], și noi trăim fără grijă și cu nepăsare și din acestea cădem în altele. Nu ne va cere Dumnezeu acestea de la noi, ci sfințenia, curăția, tăcerea și smerenia..."[97].

Scrisoarea următoare recomandă lăsarea rezolvării problemelor scripturistice pe seama sfinților pe care Dumnezeu i-a învrednicit de anumite descoperiri, după nevoile tuturor vremurilor[98].

Diavolul intelectualismului continuă însă să-l chinuiască pe sărmanul monah:

---

[97] *Epistolă* fără număr, p. 295 [*FR* XI, 1990, p. 562–563].

[98] *Ep* 612 [p. 566–567].

„Iartă-mă, părinte, iubitorule de oameni, pentru Domnul, că tare sunt chinuit. Căci am citit unele lucruri într-o carte de Dogmatică și îmi văd inima tulburată. Și mă feresc să vorbesc despre acestea. Dar nici a tăcea nu pot din pricina gândurilor. Ce-mi poruncești să fac, sfinte părinte?"

Răspuns:

„Fiindcă diavolul vrea să te arunce într-o ocupație nefolositoare, spune-mi ce voiești. Și Dumnezeu să nu-i dea loc."

De data aceasta este vorba de învierea trupurilor:

„Spune-mi despre învierea trupurilor sfinților, de se scoală în acest trup în care suntem acum, care are vase și nervi, sau într-unul aerian și rotund?"

Urmează textele invocate de adepții acestei din urmă teorii.

„Lămurește-mi deci acestea, Stăpâne, pentru Domnul, ca să nu mă rătăcească vrăjmașul și să cad din neștiință în cursele lui cele rele. Căci mă clatin din toate părțile, din pricina prostiei mele pentru că n-am păzit sfintele tale cuvinte ca să mă rețin de la început de la iscodirea acestor lucruri care cuprind o mare primejdie pentru suflet. Și roagă-te pentru mine, bunule părinte, ca să veghez de aici înainte și să mă îngrijesc de plânsul pentru păcatele mele..."

Aceste jalnice accente au sfârșit prin a-l impresiona pe neînduplecatul bătrân și, pentru o singură dată, va fi de acord să vorbească despre o problemă scolastică, însă își va încadra explicația între două fraze semnificative, fiind evident faptul că ține mai mult la cadrul tabloului decât la tabloul însuși.

„Frate, ți-am scris înainte că diavolul a semănat în tine o îndeletnicire necerută de trup. Căci trupul ce-l ai îți cere să plângi și să te tânguiești pentru păcate..."

Iar, la sfârșit:

„Lasă deci flecărelile [*morologias*] acestea prostești și nu merge pe urmele dracilor și învățăturii lor. Căci dintr-odată vă prind și dintr-odată vă aruncă jos. Smerește-te înaintea lui Dumnezeu, plângându-ți păcatele și tânguindu-te pentru patimi. Adu-ți aminte de Scriptura care zice: «Și acum, Israele»; și iară-și: «Și acum am început.» Ia seama la tine. Dumnezeu să te ierte. Vezi spre ce înclină inima ta cu iscodirea"[99].

Nu există oare și probleme teologice care interesează în gradul cel mai înalt viața duhovnicească? Trebuie însă ca ele să nu întreacă puterea de înțelegere. De exemplu, în ce constă „chipul și asemănarea" lui Dumnezeu în noi? Chiar și Părinții au păreri deosebite în această problemă. De aceea, avva Sosipatru va trage pentru monahi următoarea concluzie practică:

„Să nu citești cărți care se numesc apocrife, adică ascunse, și să nu cercetezi despre chip[ul lui Dumnezeu în om]. Că aceasta nu e eres, ci prostie a amândurora. Căci cu neputință este a fi priceput lucrul acesta de toată zidirea"[100].

Străpungerea țâșnește din două izvoare: smerenia și gândul la sfârșit; atunci însă, când ne dedăm unor curiozități captivante și deșarte, amândouă acestea încetează.

Să menționăm pe scurt un ultim obstacol, dat fiind că în mod normal el ar trebui să dispară odată cu înainta-

---

[99] *Ep* 614 [p. 567–574].

[100] *Alph*, Sosipatru; *PG* 65, 413A [p. 219].

rea în vârstă. Tinerețea ușuratică și împrăștiată va avea doar cu anevoie străpungerea, ea putând tulbura cu ușurință chiar liniștea unei comunități. Pustnicii nu primeau tineri în rândurile lor și chiar și unii chinoviți vor menține această excludere. Sfântul Pahomie a fost un inovator în această problemă, luând măsuri pentru a-și împiedica monahii, inclusiv pe întâi-stătător, să „râdă în mijlocul copiilor"[101] și să se joace cu ei[102]. Dar, Pahomie nu-și făcea iluzii. El nu se aștepta deloc la darul lacrimilor duhovnicești de la tineri. O arată uimirea sa atunci când, într-o zi, l-a văzut venind spre el pe tânărul Teodor

> „plângând în hohote; nu trecuseră nici șase luni de când era printre frați[103]. Părintele nostru Pahomie i-a zis: De ce plângi? Era uimit pentru că de multe ori îl văzuse plângând, și cu toate acesta era tânăr"[104].

Însă ceea ce-l făcea pe Teodor să plângă era nesiguranța mântuirii sale. Precocitatea sa data mai de mult; chiar în casa părintească, „de neam bun și plină de bunătăți pământești", într-o zi de sărbătoare, mai exact pe zece decembrie (căci un asemenea eveniment merita să fie datat cu exactitate),

> „inima îi fusese atinsă de un dumnezeiesc simțământ de străpungere. Și atunci și-a spus în sine: Dacă te bucuri de cele de aici, nu vei mai găsi bunătățile veșnice, nici viața cea adevărată. După care, suspinând, s-a retras într-un loc mai liniștit la casei, și acolo, căzând

[101] A. BOON, *Pachomiana Latina*, p. 60.

[102] *Ibid.*, p. 66, n. 7.

[103] Intra în al paisprezecelea an al vieții. *Vita prima* 26, ed. HALKIN, p. 16.

[104] AMÉLINEAU, *Histoire de saint Pachôme et des communautés*, vol. I, p. 49.

la pământ, a început să plângă, spunând: Doamne, nu vreau lucrurile acestei lumi; numai pe Tine Te doresc, pe Tine şi mila Ta..."[105].

Am mai spus-o: străpungerea cere un suflet puternic. Însă în această privinţă, ca şi în multe altele de altfel, valoarea nu aşteaptă numărul anilor. Nu vine neapărat odată cu anii. E nevoie de vigoarea vârstei duhovniceşti. Să o spunem în cuvintele Sfântului Grigorie al Nyssei:

> „Dar, aşa cum dragostea naturală nu se aprinde în cei ce sunt încă prunci (căci pruncia nu primeşte această patimă) şi aşa cum nu se vede de bătrâneţe, aşa şi cu frumuseţea dumnezeiască, nici copilul clătinat de toate vânturile învăţăturii, nici bătrânul ajuns aproape de sfârşit nu primesc mişcările acestei dorinţe. Căci pe aceştia, frumuseţea nevăzută nu-i atinge, ci numai sufletul ieşit din copilărie şi ajuns în floarea vârstei duhovniceşti, dar care n-are în sine nici pată, nici zbârcitură, nici altceva din acestea, care nu suferă nici de nesimţirea copilărească, nici de slăbiciunea bătrâneţii; pe scurt, sufletul pe care cântarea îl numeşte «fecioară», acesta va asculta de marea şi întâia poruncă a Legii, iubind din toată inima şi puterea acea frumuseţe a cărei icoană şi tâlcuire sunt mai presus de cugetarea omenească"[106].

„Bătrânii" foloseau alt vocabular. Dar simplitatea lor se potriveşte cu limbajul mai savant al Sfântului Grigorie al Nyssei. Era bine să sfârşim cu gândul iubirii de Dumnezeu: în grija mântuirii, părerea de rău pentru păcat,

---

[105] *Vita* III, 45, p. 280.

[106] GRIGORIE AL NYSSEI, *In Canticum Canticorum, hom.* 1; *PG* 44, 784 [*PSB* 29, 1982, p. 130].

smerenia, lepădarea, ascultarea şi toate celelalte virtuţi ce trebuie împlinite pentru a stârni sau a păstra plânsul (*penthos*); oare nu e doar adevărata iubire care nu se încrede în cuvinte înşelătoare pentru a surprinde mai bine faptele care o dovedesc? Teodoret are dreptate: erosul dumnezeiesc e cel care naşte lacrimile[107]. Dar, după învăţătura unanimă a spiritualităţii răsăritene, erosul dumnezeiesc nu poate deveni total decât prin biruinţa totală asupra patimilor pământeşti.

---

[107] *Historia religiosa* 30, *PG* 82, 1493AB; cf. „Vie de saint Nicéphore de Milet", *Analecta Bollandiana* 14, p. 158; *Vita S. Hypatii*, Leipzig, 1895, p. 40.

VIII

Efectele plânsului: curățirea

Ideea datoriei nu are întotdeauna o atât de mare eficacitate asupra sufletului ca ideea folosului sau utilității. Fără îndoială, pentru cine știe să gândească, aceste două perspective coincid; dar pentru a înțelege acest lucru trebuie să ne înălțăm până la Dumnezeu, până la dreptatea Sa și la iubirea Lui de oameni. Răsăritenii știu că Dumnezeu nu poruncește nimic decât spre binele nostru și după firea noastră cea adevărată. Sfântul Irineu a înfățișat deja în chip minunat această învățătură[1]. Dar miopia noastră sufletească ne împiedică adesea să privim atât de sus, iar lipsa noastră de credință desființează uneori puterea de convingere a acestui adevăr. Se cuvine deci să examinăm efectele „doliului" sau plânsului întristat: unul nevăzut dar sigur potrivit Scripturii și Tradiției, și altele ce pot fi constatate din punct de vedere psihologic.

Laconismul intenționat al „bătrânilor" atunci când își rosteau cuvintele desființează cel mai adesea menționarea rezultatului sau îl formulează pe scurt, în doar trei silabe: „Fă și mântuiește-te [*kai soze*]". Nici o altă per-

[1] *Adversus Haereses* IV, 14–15; *PL* 7, 1010–1014.

spectivă nu merită atracțiile acesteia din urmă: mântuirea este în același timp veșnicia fericită dar și, încă de aici, raiul păcii prin sănătatea sufletului. Și de câte ori n-am auzit spunându-se că străpungerea este singurul și cel mai sigur drum ce duce spre aceasta! Se întâmplă de asemenea ca Părinții să-i ademenească pe cei care-i întreabă cu roadele străpungerii, dar fără să le precizeze nimic: vagi promisiuni, venind de la oameni vrednici de încredere, ele atrag prin aerul lor tainic și prin nădejdea unei frumoase surprize.

> „Un frate i-a zis avvei Petru, ucenicul avvei Lot: Când sunt în chilia mea, în pace e sufletul meu. Iar de va veni vreun frate la mine și cuvintele celor din afară îmi va spune, se tulbură sufletul meu. Iar avva Lot zicea: Cheia ta deschide ușa mea. Zis-a fratele bătrânului: Ce este cuvântul acesta? Zis-a bătrânul: Dacă va veni cineva la tine, îi zici lui: Cum te afli, frate? De unde ai venit? Cum sunt frații? Te-au primit sau nu? Și atunci deschizi ușa fratelui și auzi cele ce nu voiești. Și i-a zis: Așa este. Ce va face omul, de va veni la dânsul vreun frate? Răspuns-a bătrânul: Plânsul cu adevărat învățătură este, iar unde nu este plâns, nu este cu putință a ne păzi. Zis-a fratele: Când sunt în chilie, plânsul este cu mine, iar de va veni cineva la mine, sau voi ieși din chilie, nu-l am. Zis-a bătrânul: Încă nu ți s-a supus, ci spre folos îți este. Căci scris e în Lege că, atunci când vei dobândi vreun rob evreu, șase ani sluji-te-va, iar în al șaptelea an îl vei trimite pe el slobod. Iar de-i vei da femei și va naște copii în casa ta și nu va voi să fugă, pentru muiere și copii, îl vei aduce la ușa casei și vei găuri urechea lui cu acul și-ți va fi rob în veac[2]. Zis-a

---

[2] *Iș* 21, 3–6.

fratele: Ce este cuvântul acesta? Răspuns-a bătrânul: De se va osteni omul după putere la vreun lucru, în orice ceas îl va căuta spre trebuința sa, îl va găsi. I-a zis lui fratele: Rogu-te, spune-mi cuvântul acesta! Zis-a bătrânul: Nici un fiu vitreg nu rămâne slugărind cuiva, dar fiul din născare nu-și lasă tatăl"[3].

Acest frate trebuia să plece puțin visător. Va fi înțeles cel puțin că aceste ghicitori aduceau laude, e drept, puțin ezoteric, plânsului (*penthos*) neîncetat. Și alte apoftegme par la fel de neînțelese, probabil însă că ele erau mai clare pentru cei obișnuiți cu locurile comune ale limbajului ascetic.

„Zis-a avva Pimen: Plânsul este îndoit: și lucrează, și păzește"[4].

Evagrie ne va pune pe calea cea bună, pentru a putea înțelege taina acestor două cuvinte:

„Căci spre aceasta ai fost rânduit dintru început: ca să lucrezi și să păzești"[5] — aluzie la *Facerea* 2, 15.

Or Adam trebuia să lucreze și să păzească grădina raiului... Iar în acest rai regăsim familiaritatea cu Dumnezeu:

„Un bătrân a spus: Omul care stă în chilia sa și care spune psalmi se aseamănă celuia care stă afară în picioare și care caută pe Împăratul. Însă cel care se roagă cu lacrimi se aseamănă aceluia care strânge picioarele Împăratului și îi cere milă, așa cum femeia păcătoasă a spălat cu lacrimile ei păcatele pe care le făcuse"[6].

---

[3] *Alph*, Petru Pionitul 2; *PG* 65, 376C–377A [p. 196–197].

[4] *Alph*, Pimen 39; col. 332B [p. 171].

[5] *De oratione* 48; *PG* 79, 1179A [*FR* I, 1946, p. 80].

[6] *PE* II, cap. 32, p. 104 = *Arm* I, p. 559.

Aceste ultime cuvinte arată rezultatul nevăzut al străpungerii. Autorii noştri insistă atât de mult asupra lui, încât uneori pare că acordă mai puţină atenţie Tainei Spovedaniei. E o dificultate istorică incontestabilă. În nici unul din textele pe care le-am citat sau pe care am fi putut să le cităm, plânsul (*penthos*) nu e pus în legătură cu Taina Spovedaniei. Mai mult, pentru a explica eficacitatea străpungerii nu se face niciodată apel la iubirea desăvârşită pe care o presupune sau pe care ar trebui s-o presupună. Iată câteva probleme pe care însă trebuie să le las pe seama altor specialişti.

O expresie a Sfântului Grigorie din Nazianz va fi reluată adesea după el: lacrimile sunt al cincilea botez. Iată-le pe celelalte patru: cel al lui Moise, numai cu apă și, prin urmare, pur alegoric; cel al Sfântului Ioan Botezătorul, superior celui anterior fiindcă e un botez al pocăinţei, nedesăvârşit încă, deoarece nu este în Duhul; cel al martiriului, în sânge, cel mai desăvârşit dintre toate, fiindcă l-a primit Însuşi Hristos, iar după primirea lui nu mai există posibilitate de întinare; în sfârşit, cel al lacrimilor, mai anevoios decât martiriul, întrucât constă din

> „spălarea patului şi aşternutului în fiecare noapte, cu propriile lacrimi, în tânguire şi mâhnire, asemenea lui Manase și ninivitenilor..."[7].

În predica următoare, „La Sfântul Botez"[8], Grigorie face referiri la *exagouresis*. Dacă prin aceasta ar trebui să înţelegem Taina Sfintei Spovedanii, în nici un caz acest lucru nu micşorează cu nimic dificultăţile celui de-al cincilea botez.

---

[7] *Oratio* 39, *In sacra Lumina* 17; *PG* 36, 356.

[8] *Oratio* 40, *In Sanctum Baptisonum* 9; col. 369.

> „Câte lacrimi trebuie să vărsăm ca să umplem cristelnițele? Și cine ne încredințează că la sfârșitul vieții vom dobândi vindecarea? Sau că nu vom fi aduși în fața judecății, încă plini de datorii și trebuind să îndurăm stinghereala de dincolo? Fără îndoială, bunule și iubitorule Agricultor, îl vei ruga pe Stăpânul să cruțe încă smochinul și să nu-l taie, în ciuda lipsei de roade care apasă asupra lui; să-i îngăduie să-l înconjoare cu gunoi, adică cu lacrimi, suspine, rugăciuni, privegheri, zdrobirea trupului și sufletului, îndreptării prin mărturisire și printr-o viețuire smerită; nu este sigur însă dacă Stăpânul îl va cruța pentru că stă pe locul său fără folos..."

Ce face eficacitatea celui de-al cincilea botez? Dezlegarea păcatelor sau spălarea sufletului prin lacrimi? Poate că amândouă. Dar nici una n-o poate înlocui, nici nu se poate dispensa de cealaltă. Vom vedea numaidecât cum anume înțeleg minți mai puțin profunde decât „Teologul" învățătura sa. Să amintim mai întâi mărturiile independente de Sfântul Grigorie. „Scrisoarea" episcopului Ammon[9] povestește că într-o zi, în fața unei adunări de trei sute de monahi, Sfântul Teodor, care nu era preot, a ținut următorul discurs:

> „De multă vreme mi-a descoperit Dumnezeu ceea ce vreau să vă spun, poruncindu-mi până acum să tac. Dintr-odată însă, pe când eram în picioare înaintea Lui, mi-a poruncit să vorbesc. Iată despre ce e vorba: aproape pretutindeni unde s-a propovăduit numele lui Hristos și unde se păstrează credința apostolică pe care o ținem și noi, mulți din cei care au păcătuit după Sfântul Botez și-au plâns greșelile, iar Domnul, pri-

---

[9] *Sancti Pachomii Vitae Graecae* 28; ed. HALKIN, p. 115.

mind sinceritatea căinței lor, le-a șters păcatele. Voi toți, care până în ziua de astăzi v-ați plâns cu credință greșelile făcute după Botez, să știți că ele v-au fost iertate. Fiecare să aducă mulțumire milostivirii Domnului și să spună: «Ai schimbat întristarea mea în bucurie; smulsu-mi-ai haina de pocăință și m-ai încins cu bucurie.»"

Pentru mai multă certitudine, de-abia este promulgată această iertare, că sosește o scrisoare a Sfântului Antonie cel Mare[10]. Pe baza unei revelații ce i s-a făcut Sfântului Antonie, ea repetă aproape cuvânt cu cuvânt ceea ce s-a spus despre iertarea universală acordată

„pentru toate păcatele săvârșite până în ziua în care veți primi această scrisoare, deoarece Dumnezeu a primit lacrimile și doliul [*penthos*] celor care au plâns și s-au întristat".

Pocăința ninivitenilor a inspirat pe mulți predicatori. Vorbind despre ei, Sfântul Efrem se simte cuprins de un puternic entuziasm.

„Încântătoarele plânsete ale copiilor îi făceau să plângă pe toți cei din jurul lor. Glasul celor mici pătrundea până la inimi, înduioșându-le. Bătrânii se acopereau cu cenușă; bătrânele își smulgeau părul și-l aruncau; capetele celor vârstnici se acopereau de durere și de rușine. Tinerii, văzându-i pe cei bătrâni, își sporeau suspinele; bătrânii îi îndemnau să plângă pe cei tineri, sprijinul bătrâneții lor..."

Și continuă așa de-a lungul mai multor pagini in-folio[11]. Dar, cu cât doliul este mai lung și mai apăsător, cu atât

---

[10] *Ibid.*

[11] EFREM, Roma, V, p. 359–386.

mai exuberantă ne va părea mai târziu bucuria celor vinovați, când Iona va fi nevoit să le vestească că au fost iertați de Dumnezeu. Poetul sirian se complace în descrierea luptei dintre bunătatea Duhului Sfânt și duritatea profetului său. Numai un om fără inimă sau pur și simplu ticălos poate rezista lacrimilor; un părinte n-ar putea-o face; severitatea de care dă dovadă uneori izvorăște din iubirea sa. Pentru a le explica copiilor lor purtarea lui Dumnezeu, părinții niniviteni le țin următorul discurs:

> „Dragi copii, de câte ori nu v-am pedepsit noi? Ați îndurat biciul, dar loviturile v-au făcut mai înțelepți. Nu din mânie am ridicat nuiaua asupra voastră. V-am pedepsit pentru că ați greșit, iar acum ne bucurăm văzând că v-ați îndreptat. Chiar voi înșivă ați înțeles că pedeapsa venea din dragostea noastră pentru voi. Biciul v-a fost de folos; mulțumită lui, iată-vă ajunși vrednicii noștri moștenitori. Durerea loviturilor s-a preschimbat în bucurie; suferința adusă de nuiele s-a schimbat într-o comoară de desfătări; întristarea voastră [doliul vostru] s-a preschimbat în bucurie"[12].

Și nimeni nu e părinte cum este Dumnezeu...

Dar, asemenea Sfântului Grigorie, Sfântul Efrem cere pocăință și râuri de lacrimi. Sfântul Ioan Gură de Aur, marele vestitor al străpungerii, pare să se teamă mai cu seamă ca nu cumva păcătosul să cadă în deznădejde.

> „Numai să nu deznădăjduiești [*monon me apognos*]"

e ultimul cuvânt al mesajului său *Către Teodor cel Căzut*[13]. Pentru a preveni această descurajare și orice fel de scuză,

---

[12] *Ibid.*, p. 364.
[13] *PG* 47, 308.

în omiliile sale *Despre pocăință* se va strădui să demonstreze cât de ușor se dobândește iertarea. Pentru a o dobândi, ne stau la dispoziție diverse mijloace.

„Ești păcătos? Nu deznădăjdui, ci intră [în biserică] și te pocăiește. Ai păcătuit? Spune-i lui Dumnezeu: Am păcătuit. Ce osteneală e în aceasta?..."[14].

„Mai e și altă cale de pocăință. Care anume? Plânsul pentru păcatele tale. Ai păcătuit? Plângi [*pentheson*] și o să ți se șteargă păcatul. Ce osteneală îți cere aceasta? Nu-ți cer decât să-ți plângi [*penthesai*] păcatul. Nu-ți spun să străbați mările în lung și-n lat, nici să te oprești în porturi, nici să pornești la drum, nici să faci o călătorie fără sfârșit, nici să-ți cheltuiești averile, nici să înfrunți valurile sălbatice. Ce-ți cer? Să-ți plângi păcatele. Și de unde sunt sigur, îmi vei zice, că plângând voi nimici păcatul? Ai dovada în Scriptură", „prin exemplele lui Manase și ale ninivitenilor". „Vezi acum că plânsul [*penthos*] șterge păcatele?"[15].

În următoarea omilie, precum și în altele, Ioan Gură de Aur revine asupra acelorași idei, pentru a le întări[16].

La începutul secolului N. Suvarov a publicat[17] un ciudat opuscul grecesc, întitulat: „Sfântul Atanasie și Sfântul Ioan despre feluritele chipuri de a ne lucra mântuirea și despre pocăință". Autorul enumeră zece moduri de a dobândi iertarea păcatelor. Una dintre ele este plânsul.

„E cu putință să ne curățim și să dobândim iertarea prin puține lacrimi [*di'oligon dakryon*], numai să pă-

---

[14] *De paenitia, hom.* 2, 2; *PG* 49, 285.

[15] *Ibid.* 3.

[16] De ex., *In epist. ad Hebreos, hom.* 9.

[17] *Vizantijskij Vremennik* 10 (1903), p. 55–61.

răsim cu totul păcatul; în acest fel s-au căit și au luat iertarea Petru și femeia păcătoasă. Căci lacrima dumnezeiască este un botez, întrucât Duhul Sfânt o naște în cei care o au."

Acest rezumat ne duce cu gândul și la Grigorie din Nazianz și la Ioan Gură de Aur; compilatorul adaugă de la sine doar un argument teologic. Dar acest anonim contribuie doar prin aceea că a temperat exigențele Teologului: câteva lacrimi în locul mulțimii lor care să umple cristelnița! Dar să nu ne grăbim să acuzăm de laxism pe un necunoscut; el n-a făcut decât să pună la plural o expresie folosită de Sfântul Ioan Gură de Aur la singular:

„Focul păcatului e puternic, și el se stinge prin puține lacrimi [*oligo dakryo*][18]; căci lacrima stinge mulțime de greșeli și spală întinăciunea păcatului. Dă mărturie de aceasta David, care arată puterea lacrimilor atunci când spune: «Spăla-voi în fiecare noapte patul meu, cu lacrimile mele așternutul meu voi uda»[19]. Dacă ar fi vrut să insiste numai pe belșugul lacrimilor, ar fi fost de ajuns să spună: cu lacrimile mele așternutul meu voi uda. De ce a mai adăugat acest cuvânt: spăla-voi? Pentru a arăta că lacrimile sunt o baie și o spălare a greșelilor."

În ciuda acestui dezacord, există în fond o unitate de învățătură în privința eficacității plânsului (*penthos*)? Sfântul Ioan Gură de Aur nu s-a putut contrazice cerând, pe de o parte, o străpungere neîncetată, iar, pe de altă parte, susținând promptitudinea iertării. El însuși ne va spune cum se împacă acestea:

---

[18] *De paenitia, hom.* 7, 5; *PG* 49, 334.
[19] *Ps* 6, 7.

„Odată ce ne-au fost iertate greșelile, trebuie să le avem însă mereu în fața ochilor. Pentru ca Dumnezeu în iubirea sa de oameni să-ți ierte păcatul, trebuie ca, pentru siguranța sufletului tău, să ai păcatul tău înaintea ochilor tăi. Căci aducerea-aminte de cele trecute te ferește de cele viitoare. Cel căruia îi pare rău de cele întâmplate, se arată mai cu luare-aminte față de cele ce urmează să se întâmple. De aceea a spus David: «Păcatul meu înaintea mea este pururea»[20], pentru că având înainte greșelile trecute, nu mai cade în altele viitoare. Și, ca să știm că Dumnezeu ne cere o astfel de purtare, ascultă pe Cel ce spune: «Eu sunt Cel ce șterge păcatele tale și nu-Și mai aduce aminte de fărădelegile tale. Adu-ți aminte și să ne judecăm împreună, spune tu însuți cel dintâi păcatele tale, ca să te îndreptezi»[21]. După ce te-ai căit, Dumnezeu nu zăbovește: ți-ai spus păcatul, te-ai îndreptat; ți-a părut rău, ai fost iertat. Nu timpul este cel care mijlocește, ci starea celui care se căiește stinge păcatul"[22].

În aceeași predică mai există un raționament încă și mai profund pentru liniștirea păcătoșilor, fără a domoli râvna drepților.

„Dumnezeu Se arată pretutindeni aspru cu cei drepți și blând cu cei păcătoși… O mare rigoare e arătată drepților! O mare bunătate e arătată păcătoșilor! El Se poartă în chip felurit nu pentru că S-ar schimba El Însuși, ci pentru a împărți cu folos rânduielile bunătății Sale. Dacă l-ar îngrozi pe păcătosul care stăruie în păcatele sale, l-ar împinge spre deznădejde și disperare;

[20] *Ps* 50, 5.

[21] *Is* 43, 25–26.

[22] *Ibid.* 4, col. 328.

dacă l-ar ferici pe cel drept, l-ar slăbi din virtute și l-ar face nepăsător, pentru că acesta și-ar socoti fericirea asigurată. Iată de ce arată milă păcătosului și-l face să tremure pe cel drept: «Înfricoșător este peste toți cei dimprejurul Lui»[23] și «Bun este Domnul cu toți»[24]. Înfricoșător cu cei care-L înconjoară; iar cei care-L înconjoară nu sunt oare sfinții? Într-adevăr, David spune: «Preamărit este Dumnezeu în adunarea sfinților, mare și înfricoșător este peste cei dimprejurul Lui.» Dacă vede pe cineva căzut, îi întinde mâna iubirii Sale de oameni; dacă îl vede stând în picioare, îl face să se teamă de El; în aceasta se arată dreptatea Sa și dreapta Lui judecată. Căci pe cel drept îl întărește prin teama de El, iar pe cel păcătos îl ridică prin iubirea Sa de oameni. Vrei să cunoști potrivita Sa bunătate și folositoarea Lui asprime? Fii cu luare-aminte ca să înțelegi măreția acestei purtări..."

Urmează istoria păcătoasei căreia Iisus i-a spus: „Mult i s-a iertat pentru că mult a iubit." „Însă Maria, sora lui Moise, e pedepsită cu lepră doar pentru un mic murmur." Precum și alte exemple în sprijinul aceleiași teze.

Din toate cele de mai sus trebuie să tragem concluzia că nimeni nu are dreptul să deznădăjduiască niciodată și nimeni nu trebuie să se socotească scutit de aducerea-aminte a păcatelor proprii. Ambele sentimente contribuie în egală măsură la străpungere. Lacrimile șterg păcatul, dar iertarea nu trebuie să sece izvorul lacrimilor.

Mulți scriitori duhovnicești au reluat și au comentat expresia „botezul lacrimilor". Dintre sirieni să-l menționăm pe Iacob din Sarug. Asemenea Sfântului Efrem, nici

---

[23] *Ps* 88, 8.
[24] *Ps* 144, 9.

el nu vorbește probabil niciodată despre Taina Botezului. Poate oare un păcătos să asiste la Sfânta Liturghie? Ce va face el în momentul Împărtășirii, când preotul spune „Sfintele Sfinților"?

> „În acest înfricoșător ceas, plânge-ți păcatele și cere mila lui Dumnezeu. Cu inima înfrântă, suspinândă și tristă, din pricina răutății tale, varsă lacrimi și spală întinăciunea sufletului tău. În acest ceas caută ajutor în botezul lacrimilor și spală-ți prin el păcatele pe care le-ai săvârșit. Spune Tatălui: Mult Te-am supărat și mare a fost neghiobia mea... Vasele murdare se spală numai în apă, iar sufletul se spală numai cu lacrimi. Zece mii de talanți n-ar putea spăla ticăloșia unui suflet cum o fac picăturile de lacrimi care se scurg din ochi..."[25].

Sfântul Ioan Gură de Aur indica printre mijloacele dobândirii iertării și milostenia. Iacob din Sarug ne va explica într-un mod ingenios eficacitatea acesteia:

> „N-ai lacrimi? Cumpără-le de la cei săraci. N-ai durere? Cheamă-i pe cei lipsiți să suspine împreună cu tine. Dacă inima ta este împietrită și n-are nici lacrimi, nici durere, cheamă-i, prin milostenie, pe cei nevoiași să plângă împreună cu tine. Mare lucru e exercițiul evlaviei: ea câștigă lacrimi pentru a ne putea apropia de Dumnezeu. Plăcută și frumoasă e milostenia în cel care o face; însă nu e bine-plăcută [lui Dumnezeu] decât datorită lacrimilor celor săraci. Compătimirea e un dar ales și curat; cheamă-i pe cei sărmani pentru ca, prin lacrimile lor, să-L îmblânzească pe Domnul... Adună-ți apă din lacrimi și săracii să vină împreună

---

[25] *Mar Iacobi Sarugensis Homiliae*, ed. P. BEDJAN, II, p. 224.

> cu tine să stingă focul în care pieri. Focul mai înalt nu se stinge decât prin lacrimi. Vărsarea lacrimilor este un nor care stinge înfricoşătorul foc care îi ameninţă pe cei ticăloşi..."[26].

Aşadar şi pentru Iacob din Sarug, ca şi pentru Ioan Gură de Aur, pocăinţa e uşoară:

> „Curăţeşte-te tu însuţi, sfinţeşte-te tu însuţi, căci acest lucru e uşor pentru tine. Fă să curgă din tine însuţi apa propriului tău botez şi iată-te curăţit. Toate valurile mării nu te-ar putea spăla cum o fac şiroaiele de lacrimi pe care inima le trimite ochilor"[27].

Isaac din Ninive merge până acolo încât pune botezul lacrimilor mai presus de Botezul propriu-zis: Taina Botezului dă arvuna, străpungerea ne conferă harisma[28]. Dar, nu este vorba numai de iertare:

> „Dacă vei căuta bine, vei găsi că lucrarea fricii de Dumnezeu este pocăinţa. Iar cunoaşterea duhovnicească de aici, de care am vorbit, e cea a cărei arvună am primit-o la Botez şi al cărei dar îl primim prin pocăinţă..."[29].

Isaac are o filozofie a lacrimilor care ne va servi mai târziu. Să mai observăm că în epistola atribuită lui Isaac în versiunea greacă, dar care în realitate aparţine lui Filoxen din Mabbug[30], regăsim severitatea Sfântului Grigorie din Nazianz.

---

[26] *Ibid.*, p. 226.
[27] *Ibid.*, p. 227.
[28] *Mar Isaacus Ninivita, De Perfectione Religiosa*, ed. P. BEDJAN, p. 315.
[29] *Ibid.*, p. 320.
[30] Cf. *Revue d'Ascétique et de Mystique* 14 (1933), p. 171 sq.

„Botezul iartă în mod gratuit, fără a cere nimic altceva decât numai credinţă, în timp ce pocăinţa de după Botez nu este gratuită ci cere nevoinţe, osteneli, întristările străpungerii, lacrimi, plânsete îndelungate, şi numai aşa aduce iertarea"[31].

Într-un ajun de Bobotează, Sfântul Teodor Studitul îşi îndeamnă „părinţii, fraţii şi copiii" să se folosească în fiecare zi de acest botez, dat fiind că atârnă numai de noi.

„... Să ne mutăm cu mintea la Iordan şi să vedem aici Marea Lumină [să ne aducem aminte că în Biserica veche Botezul purta numele *photismos*, adică luminare], pe Hristosul nostru primind botezul; să sărutăm urmele Sale nevăzute din apă; să nu ne mai întoarcem la întunericul păcatului, ci să mergem cu El ca nişte adevăraţi ucenici. Dar, mai înainte, să primim odată cu El botezul, vreau să spun botezul lacrimilor, căci el este cu adevărat o luminoasă curăţire. Din adâncul nostru vin valurile; avem şi noi un Iordan, luminaţi cum suntem de râul străpungerii. Să-L urmăm pe Hristos în toate zilele..."[32].

Fără a mai numi Botezul, virtutea sa e atribuită în general lacrimilor. Astfel, fiind întrebat:

„Cum să-mi spăl întinăciunile?",

Sfântul Varsanufie răspunde:

„De voieşti să-ţi speli întinăciunile, spală-le cu lacrimi. Căci ele spală curat toată întinăciunea"[33].

---

[31] *Tou hosiou patros hemon Isaak... ta heurethenta asketika*, ed. NICHIFOR THEOTOKIS, Leipzig, 1770, p. 583.

[32] *Catehezele mari* 27, ed. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, p. 191.

[33] *Ep* 76, p. 41; cf. *Ep* 255, p. 140.

Într-o altă scrisoare, inspirată în aparență din apoftegma avvei Petru Pionitul[34], Varsanufie adaugă:

> „Căci plânsul adevărat, însoțit de străpungerea inimii, e slugă supusă omului. Și cel care-l are nu e biruit de nici un război. Ele șterg greșelile de la început și spală toate întinăciunile. Păzesc neîncetat în numele lui Dumnezeu pe cel care le-a dobândit. Alungă râsul și împrăștierea și fac doliul neîntrerupt. Căci sunt un scut de care se frâng toate săgețile diavolului[35]. Cine le are nu se va mai teme de nimic, chiar dacă s-ar afla împreună cu femei desfrânate. Căci străpungerea e cu noi în luptă"[36].

„Bătrânii" *Patericului* cunoșteau deja această nemărginită putere a lacrimilor.

> „Zis-a un bătrân: Fiilor, precum tot păcatul pe care-l face omul, afară de trup este, iar cel ce face curvie, în trupul său greșește[37], pentru că dintr-însul iese spurcăciunea și-i spurcă tot trupul, așa și toate bunătățile afară de trup sunt. Iar cel ce plânge pentru mântuirea sufletului său, acela își curățește și trupul său, pentru că lacrimile care ies din ochii lui acelea îi spală tot trupul și sufletul lui"[38].

La ce curăție sufletească ajunge cel care se botează în fiecare zi cu acest minunat botez sau mai bine zis necontenit, pentru că plânsul (*penthos*) poate și trebuie să fie neîncetat! Odată dobândită iertarea păcatelor săvârșite

---

[34] Cf. *supra*, p. 172–173.

[35] Cf. *Ef* 6, 16.

[36] *Ep* 458, p. 227.

[37] Cf. *1 Co* 6, 18.

[38] *PE* II, cap. 32, p. 104 = *Arm* I, p. 526.

înaintea întoarcerii (lucru atât de ușor!), el se va despărți încetul cu încetul și din ce în ce mai mult de praful inevitabil al greșelilor de zi cu zi. De altfel, acestea vor scădea în număr și în gravitate, dat fiind că străpungerea vindecă patimile, aceste boli ale sufletului ale căror simptome sunt. Sfântul Antonie ne-a spus-o mai sus[39] și acest lucru rezultă din toate textele care prezintă lacrimile ca pe un leac universal. Ultima ispită pentru cei ce se apropie de culmile desăvârșirii este mândria unită cu înfiorătoarea dorință de a huli. Care e leacul pentru aceasta? Tot lacrimile.

> „Las în seama Domnului cuvintele demonului care rostește în noi hule de negrăit și pe care nu le-aș putea scrie de teamă să nu se zguduie cerul și pământul, căci acest demon se așază fără nici o rușine în partea irascibilă a sufletului și grăiește hule cumplite împotriva lui Dumnezeu și a sfinților Săi îngeri; știu bine ce vreau să spun cei care au fost ispitiți de el. Când avem această ispită e bine să postim, să facem citiri duhovnicești și să ne rugăm stăruitor cu lacrimi"[40].

Nu trebuie uitat însă că demonul mândriei vine atunci când celelalte ispite au fost învinse, profitând chiar de această biruință pentru a ne șopti că ni se datorează numai nouă înșine[41]. Dar, lacrimile sunt mai puternice decât el. Avva Ammona rezumă într-o scurtă sentință întreaga învățătură a Părinților despre puterea vindecătoare a lacrimilor:

> „Lacrimile alungă negreșit toate lipsurile"[42].

---

[39] Cf. *supra*, p. 65.

[40] EVAGRIE, *Antirrhetikos*, Mândria 21, ed. FRANKENBERG, p. 540.

[41] *Ibid.* 5, 6, 13 etc.

[42] AMMONAS, *Instruction* 4, 14 (*PO* 11), p. 476.

Nimeni n-are însă o concepție mai înaltă despre botezul lacrimilor decât Sfântul Simeon Noul Teolog. El vede în acesta adevăratul botez al Duhului, marea „luminare" (*photismos*) prin care omul se face cu totul lumină[43]. Noul Teolog trebuie să-l fi citit pe Isaac din Ninive. În orice caz, el a constatat efectele sale sfințitoare și luminătoare la părintele său duhovnicesc, Simeon Studitul. Acesta ne-a lăsat o mică scriere în care elogiul adus lacrimilor stă pe primul loc[44].

> „Toate acestea [adică întregul conținut al cărții], frate, sunt folositoare străpungerii. Și trebuie să le împlinești cu zdrobire de inimă, cu răbdare și cu mulțumire, căci sunt izvoare de lacrimi și curățitoare de patimi... Și de vei împlini acestea, vei ieși cu totul din vechile năravuri, ba poate chiar și din atacurile [*prosbolai*] gândului[45]. [Culmea nepătimirii constă în a nu mai simți nici măcar aceste sugestii nevinovate.] Căci întunericul se retrage din fața luminii [să ne gândim la Botez ca *photismos!*]. Și umbra din fața soarelui... Căci, curățindu-se mintea prin multele lacrimi, primește strălucirea dumnezeieștii lumini"[46].

Autorul acestor rânduri vorbea din experiență. După moartea sa, ucenicul său Noul Teolog îi va adresa într-o zi, cu ocazia unei împrejurări solemne, această rugăciune:

> „Sfinte Simeoane, care te-ai făcut conform [*symmorphos*] chipului lui Iisus Hristos prin împărtășirea Du-

---

[43] Cf. *Capetele practice și teologice* 68, 69, 74, 75 etc.; *Philokalia*, Atena, 1893, vol. II, p. 159.

[44] Cf. *Vie de Syméon le Nouveau Théologien*, Roma, 1928, „Introduction", p. XLIV–L.

[45] Cf. studiul nostru, „L'erreur fondamentale et la logique du messalianisme", *OCP* 1 (1935), p. 328 sq; 348 sq.

[46] Cap. 152, *Philokalia* I, p. 171 [*FR* VI, 1976, p. 112].

hului Sfânt, L-ai slăvit în mădularele tale prin omorârea plăcerilor, te-ai îmbrăcat în haina strălucitoare a nepătimirii printr-o îndelungată nevoință, te-ai spălat cu propriile tale lacrimi întocmai la număr cu izvorul apei Botezului..."[47].

Când Nichita Stithatul a scris această rugăciune era sigur că cititorii săi vor recunoaşte în ea expresiile Sfântului Grigorie Teologul.

Încheiem acest capitol cu o frumoasă rugăciune a misticului sirian Ioan Saba, numit şi Ioan din Dalyatha, ale cărui scrieri din nefericire sunt încă inedite[48]. Trei din omiliile sale, traduse în greacă, au trecut în unele manuscrise sub numele lui Isaac din Ninive[49] şi aşa le avem şi într-o versiune latină[50].

„Când dorim să fugim de lume şi să ne facem străini de cele lumeşti — spune Ioan Saba[51] sub numele lui Isaac Sirul —, nimic nu ne desparte aşa de mult de lume şi nu omoară patimile din noi şi nu ne trezeşte şi nu ne înviorează spre cele duhovniceşti ca plânsul [*penthos*] şi durerea inimii unite cu dreapta socoteală. Căci fața celui sfios ia ca pildă smerenia Celui Iubit. Şi iarăşi, nimic nu ne face să petrecem aşa de mult în lume şi cu cei beți şi risipitori din ea, şi nimic nu ne desparte aşa de mult de vistieriile înțelepciunii şi ale cunoştinței tainelor lui Dumnezeu, ca râsul şi ca împrăştierea, împreunate cu îndrăzneala. Acestea sunt

---

[47] *Vie de Syméon le Nouveau Théologien* § 90, p. 125.

[48] Cf. A. BAUMSTARK, *Geschichte der syrischen Literatur*, p. 225 sq.

[49] Cf. J.B. CHABOT, *De S. Isaaci Ninivitae vita, scriptis et doctrina*, Louvain, 1892, p. 63, nota 1, şi 67, nota 1.

[50] *PG* 86, 857C–859B.

[51] *Ibid.* cap. 28.

îndeletnicirile demonului curviei. ... Strigă cu suspin și cu durere către Dumnezeu... Obrajii tăi să ia culoarea plânsului ochilor tăi, ca să se odihnească în tine Sfântul Duh, și să te spele de întinăciunea răutăților tale. Împacă pe Domnul cu lacrimile tale, ca să vină la tine. Cheamă pe Maria și pe Marta, ca să te învețe cuvintele plânsului [*penthikos phonas*]. Strigă către Domnul:

«Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, Cel ce ai plâns pe Lazăr și ai picurat lacrimi de mâhnire și de milă peste el, primește lacrimile amărăciunii mele. Tămăduiește cu patimile Tale patimile mele. Vindecă cu rănile Tale rănile mele. Curățește cu sângele Tău sângele meu și amestecă în trupul meu mireasma trupului Tău de viață făcător. Fierea cu care ai fost adăpat de vrăjmașii Tăi să îndulcească sufletul meu, izbăvindu-l de amărăciunea cu care m-a adăpat potrivnicul meu. Trupul Tău întins pe lemnul crucii să înaripeze spre Tine mintea mea, cea atrasă de demoni în jos. Capul Tău, pe care l-ai aplecat pe cruce, să înalțe capul meu pălmuit de vrăjmași. Mâinile Tale, pironite de cei necredincioși pe cruce, să mă ridice pe mine spre Tine, din groapa pierzaniei, cum a făgăduit preasfânta Ta gură[52]. Fața Ta, care a primit lovituri și scuipări de la cei blestemați, să umple de strălucire fața mea întinată de fărădelegi. Sufletul Tău, pe care, aflându-Te pe cruce, l-ai predat Părintelui Tău, să mă călăuzească spre Tine prin harul Tău. Nu am inimă îndurerată spre căutarea Ta, nu am pocăință, nici străpungere, care aduc din nou pe fii la moștenirea lor. Nu am, Stăpâne, lacrimi mângâietoare. Mintea mi s-a

[52] Cf. *In* 12, 32.

întunecat în cele ale vieții acesteia și nu poate privi spre Tine întru durere. Inima mi s-a răcit de mulțimea ispitelor și nu se poate încălzi de lacrimile dragostei față de Tine. Dar, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeule, Vistierul bunătăților, dăruiește-mi mie pocăință întreagă și inimă îndurerată, ca să ies cu tot sufletul în căutarea Ta. Căci fără de Tine mă voi înstrăina de tot binele. Dăruiește-mi deci, Bunule, harul Tău. Tatăl, care Te-a născut pe Tine în sânurile Sale, fără de vreme și veșnic, să înnoiască în mine chipul icoanei Tale. Te-am părăsit pe Tine; nu mă părăsi! Am ieșit de la Tine; ieși în căutarea mea și mă du la pășunile Tale și mă numără între oile turmei Tale celei alese și mă hrănește împreună cu ele cu verdeața tainelor Tale celor dumnezeiești...»"[53].

Nicodim Aghioritul a inclus această pagină în colecția sa de rugăciuni catanictice[54]. Vom găsi aici multe altele, fie anonime, fie atribuite unor autori din toate timpurile, de la Sfântul Efrem, Sfântul Vasile și Sfântul Ioan Gură de Aur până la Marcu Eugenicul și Ghenadie Scholarios, trecând prin Ioan Damaschinul, Antioh Pandectes, Simeon Metafrastul, Simeon Noul Teolog; unele din ele sunt traduse din rusă, iar ultima parte[55] este luată din Sfântul Augustin în traducerea greacă a lui Dimitrios Kydones. În alcătuirea acestei culegeri, Nicodim pare să fi avut drept principiu: tot ce este catanictic e al nostru!

[53] *Ibid.*, cap. 29, text grec în ediția scrierilor lui Isaac publicată de NICHIFOR THEOTOKIS, Leipzig, 1770, p. 13 sq [*FR* X, 1982, p. 33–36].
[54] P. 128 sq; cf. *supra*, cap. III, n. 23, p. 33 [1996, p. 125–127].
[55] *Ibid.*, p. 193–254.

IX
Efectele plânsului: fericirea

Certitudinea iertării nu seacă izvorul lacrimilor, ci îi deschide mai degrabă o vână nouă încă şi mai bogată. Doliul, mâhnirea, plânsul vor exista pentru că gândul mântuirii pierdute nu piere niciodată din orizontul sufletului, dar deasupra norilor împrăştiaţi vor străluci zorii raiului. Fericirea evanghelică va da încă din această viaţă un avans al făgăduinţei sale veşnice. Bucuria va pătrunde plânsul şi va transfigura faţa omului ce va rămâne cu toate acestea serioasă. Omul nu va înceta să se socotească păcătos şi o va face chiar cu un fel de pasiune, pentru a da mărturie atât despre adevăr, cât şi despre iubirea lui Dumnezeu. În timp ce profanii nu cunosc decât momente de pace între două răbufniri ale unor dorinţe nesatisfăcute, ascetul curăţit de patimi se va bucura de adevărata pace, rod al sănătăţii restabilite.

> „Această pace adâncă e însoţită de smerenie, de străpungere, de lacrimi, de o mare iubire faţă de Dumnezeu şi de o nemărginită râvnă faţă de făptuire [practica virtuţilor]"[1].

---

[1] EVAGRIE, *Praktikos* II, 57; *PG* 40, 1248B.

Pentru a-i putea înțelege pe autorii noștri, trebuie să ne amintim mai întâi că printre patimile care trebuie biruite se numără și întristarea. Din clipa ivirii sale în suflet, străpungerea luptă împotriva acestui dușman și nu va putea crește decât împingându-l tot mai mult, până la stârpirea lui desăvârșită prin tăierea ajutorului pe care i-l oferă celelalte șapte „gânduri ale răutății"[2]. De aici va rezulta în primul rând acea stare de bine în sens negativ, dacă putem spune așa, ce constă din absența tulburărilor, a dezamăgirilor, a temerilor, a revoltei împotriva sorții sau voii lui Dumnezeu. Dar creștinul nu rămâne la această netulburare (*ataraxia*) de filozof și nici la această resemnare de musulman. El va trece de la această seninătate omenească la pacea dumnezeiască ce „saltă în inimă", deoarece provine dintr-o cauză inaccesibilă rațiunii. Nu va fi încă fericirea cerească, ci numai raiul pământesc care-și redeschide acum porțile. Este vorba despre o stare în același timp complexă și foarte simplă, care împletește în unitatea superioară a iubirii de Dumnezeu sentimente ce par să se excludă: nu numai conștiința de a fi păcătuit, dar și de *a fi* păcătos, precum și încredințarea aproape experimentală de a fi intrat din nou în har. Această stare se aseamănă cu acea copleșitoare euforie a unui bolnav care constată cu uimire că s-a vindecat, în timp ce în mădularele trupului său stăruie încă amintirea fiziologică a bolii sale.

> „Numai cel care a fost bolnav a cunoscut cu adevărat sănătatea [*ho asthenesas autos egno ten hygieian*]"[3].

Vor tresălta cel mai mult la apropierea lui Dumnezeu cei ce vor fi suferit până la lacrimi de îndepărtarea lor. Știind

---

[2] Cf. EVAGRIE, *De octo spiritibus malitiae* 11–12; *PG* 79, 1156C sq.

[3] ISAIA, ed. AUGUSTINOS, *Logos* 16, p. 91 [*FR* XII, 1991, p. 121].

că ei continuă să fie nevrednici de afecțiunea divină care-i învăluie și înțelegând tot mai limpede contrastul dintre ceea ce merită și ceea ce primesc, nu este nici o uimire să-și vadă sensibilitatea mișcată în ciuda lor și că, începând de atunci, lacrimile nu mai curg pentru că le-au voit ei, ci pentru că așa vor ele, iar ei nu le mai pot stăvili[4].

„Plâns [doliu] de bucurie făcător [*charopoion penthos*]": în aceste două cuvinte, Sfântul Ioan Scărarul — care-și cunoștea foarte bine autorii (fiindcă e mult mai erudit decât se pretinde) — concentrează întreaga învățătură a Părinților. Fără îndoială, cei mai mulți dintre aceștia evită să se sprijine pe acest nou aspect al îndrăgitului lor plâns (*penthos*). Dar nu vom face o nedreptate eroismului lor dacă vom spune că ei n-ar fi lăudat atât de mult lacrimile dacă n-ar fi avut o atracție irezistibilă pentru ele. Myrrha Lot-Borodine a avut, ca de obicei, o fericită intuiție atunci când și-a intitulat articolul ei pe această temă „Taina darului lacrimilor"[5]. Ca orice taină, și aceasta e supusă legii secretului, mai ales în Antichitate. Finețea sufletească și discreția sunt sinonime. Există de altfel un mijloc foarte simplu de a împăca datoria de a propovădui străpungerea cu delicatețea smereniei: de la un capăt la altul, atât la asasinul de curând convertit[6], cât și la cel răpit în extaz pe Golgota, alături de Maica Domnului, același nume va desemna cauza lacrimilor: *penthos* sau *katanyxis*.

---

[4] Cf. K. HOLL, *Enthusiasmus und Bussgewalt*, p. 43 sq.

[5] „Le mystère du «don des larmes» dans l'Orient chrétien", *Vie Spirituelle* 48 (1936), p. 65–110 [trad. rom. Maria și Adrian Alexandrescu în: O. CLÉMENT – B. BOBRINSKOY – É. BEHR-SIGEL – M. LOT-BORODINE, *Fericita întristare*, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 131–191].

[6] Cf. *Alph*, Apollo 2; *PG* 65, 133–136 [p. 37–38].

„De ce plângi, părinte? Îmi plâng păcatele."

E adevărul, dar nu tot adevărul. Acest tip de restricție mentală este pe placul avvei Arsenie și al imitatorilor săi. Nu este deloc nevoie să ne ascundem lacrimile, dat fiind că ele nu spun altceva decât că suntem păcătoși. Să ne bucurăm totuși că datorită experienței lor personale unii predicatori sau biografi au pătruns taina păstrată cu atâta strictețe de „fericiții întristați (îndoliați)". Aceștia nu i-ar fi dezmințit pe aceia, protestând poate împotriva unei revelații care le interzicea, în perfect acord cu smerenia, cumplita pudoare a celei mai despotice iubiri.

Așadar, nu de la părinții duhovnicești cei mai vechi vom aduna cele mai multe mărturii despre bucuria plânsului; la aceștia nu întâlnim decât niște indicații lapidare, pe care trebuie să știm să le interpretăm. Astfel, atunci când Evagrie își încheie minunatul său tratat *Despre rugăciune* prin sentința:

> „Când, stând la rugăciune, te vei ridica mai presus de orice bucurie, atunci ai găsit cu adevărat rugăciunea"[7],

să ne aducem aminte că această bucurie a început cu lacrimile[8] și că la jumătatea drumului ni s-a adus aminte din nou de permanenta necesitate de a ne plânge păcatele[9]. Este deci limpede că străpungerea duce la fericire. Operele morale ale Sfântului Efrem (grec) ar putea fi împărțite în două categorii: îndemnurile la pocăință și cântările de biruință, Vai-uri și Fericiri. Numai că adevăratului Sfânt Efrem nu-i pasă deloc de psihologie. La el eshatologia domină totul, lumea aceasta interesându-l

---

[7] Cap. 153 [*FR* I, 1946, p. 93].

[8] Cap. 5–6 [p. 75].

[9] Cap. 78 [p. 84].

puțin sau mai deloc. Nădejdea celor veșnice îi este de ajuns pentru bucuria de aici. Sfântul Ioan Gură de Aur va arăta mai multă îngăduință și va încerca să-și atragă ascultătorii spre străpungere prin seducția unor mângâieri mai apropiate.

> „Fericiți cei ce plâng și vai de cei ce râd, spune Hristos. Cum a putut Pavel să spună: «Bucurați-vă pururea»[10]? Desigur, nu contrazicându-L pe Hristos, ferească Dumnezeu! «Vai de cei ce râd», a spus Hristos, înțelegând prin aceasta râsul acestei lumi cu privire la lucrurile de față. El i-a fericit pe cei ce plâng, dar nu pe cei ce plâng doar pentru că și-au pierdut bunurile, ci pe cei care au străpungerea, care-și plâng răutățile, pe cei care-și plâng nu numai propriile păcate, dar și pe cele ale semenilor. Această bucurie nu se opune acelui doliu [plâns], ba chiar se naște din acesta. Căci cel care-și plânge și-și mărturisește păcatele este în bucurie. Altfel spus: este cu putință să fii în același timp în doliu pentru păcatele proprii și în bucurie din pricina lui Hristos"[11].

Nu există decât o singură mângâiere: că Domnul stă aproape ascultând rugăciunile noastre și primindu-ne mulțumirile[12].

Apropierea de Hristos! Sfântul Ioan Gură de Aur știe de la Sfântul Apostol Pavel că nimic nu e mai vrednic de dorit. Totuși, atunci când îl aude pe acest mare îndrăgostit de Hristos aducându-le aminte efesenilor că timp de trei ani a plâns în fiecare noapte și în fiecare zi pentru

---

[10] *Flp* 4, 4.

[11] *In epist. ad Philippenses, hom.* 14; *PG* 62, 281D sq.

[12] *Ibid.*, col. 283 *infra*.

mântuirea lor[13], Sfântul Ioan Gură de Aur întrevede ceva încă şi mai înalt:

> „Aceşti ochi [ai Sfântului Pavel] au văzut raiul, au văzut al treilea cer; dar nu-i fericesc atât pentru această contemplare cât pentru lacrimile prin care L-a văzut pe Hristos. A-L vedea pe Hristos este cu siguranţă o mare bucurie, doar însuşi Pavel se laudă: «N-am văzut eu pe Iisus Domnul nostru?»[14]. Dar, mai mare este bucuria de a plânge în acest chip. Mulţi L-au văzut pe Hristos şi totuşi Hristos îi numeşte fericiţi pe cei care nu L-au văzut: «Fericiţi cei ce n-au văzut şi au crezut»[15]. Căci dacă e mai bine pentru mântuirea celorlalţi să rămânem în această lume decât să ieşim din ea, atunci e şi mai bine să suspinăm pentru ei decât să-L vedem pe Hristos. Dacă a fi în gheenă pentru El e mai bine decât a fi împreună cu El... (ceea ce a spus şi Sfântul Pavel: «Aş fi vrut să fiu eu însumi anatema de la Hristos pentru fraţii mei»[16]), cu atât mai bine este să plângem din pricina Lui", pentru mântuirea aproapelui[17].

Sfântul Nil se dovedeşte un bun ucenic al Sfântului Ioan Gură de Aur atunci când scrie:

> „Plângerea păcatelor e plină de dulce întristare şi o amărăciune asemenea mierii, dat fiind că e însoţită de o nădejde bună şi minunată. De aceea ea hrăneşte trupul, face să strălucească bucuria în adâncul sufletului, întăreşte inima şi face să înflorească întreaga făp-

---

[13] *FA* 20, 31.

[14] *1 Co* 9, 1.

[15] *In* 20, 29.

[16] *Rm* 9, 3.

[17] *In epist. ad Colossenses, hom.* 12, 3; *PG* 62, 384 sq.

tură: David avea dreptate când spunea «făcutu-mi-s-au lacrimile mele pâine ziua și noaptea» [*Ps* 41, 4]"[18].

Mai puțin medicale, dar mult mai profunde, sunt cugetările avvei Isaia:

„Privește, frate, cu trezie la duhul care aduce omului întristare, căci multe curse îndreaptă spre tine până ce te face neputincios. Căci întristarea după Dumnezeu e bucuria de a te vedea pe tine în voia lui Dumnezeu. Ea este supărarea vrăjmașului, care-ți spune: «Unde ai să fugi, căci nu este pocăință?» Dar întristarea după Dumnezeu nu i se opune omului, ci-i spune: «Nu te teme, ci vino iarăși!» Și văzând că omul e neputincios, îl întărește"[19].

Propriu avvei Ammona, ucenicul marelui Antonie, îi este lauda neîncetată a minunilor virtuții dumnezeiești (*theike dynamis*), a odihnei (*anapausis*), a ușurătății (*elaphrotes*), a căldurii dumnezeiești (*therme theike*), a libertății (*eleutheria*), la care duc ostenelile celor ce-și fac cu vitejie „plugăria duhovnicească".

„E mărgăritarul de care vorbește Evanghelia, care a fost cumpărat de cel care și-a vândut toate ale sale[20]; e comoara ascunsă în țarină care a adus mare bucurie celui care a găsit-o"[21].

Iată genealogia acestui mult lăudat fruct:

„Frica naște plânsul, iar plânsul naște bucuria; bucuria naște puterea prin care sufletul va rodi toate; iar dacă

---

[18] *Ep* I, 220; *PG* 79, 164.
[19] ISAIA, ed. AUGUSTINOS, *Logos* 16, p. 90 [*FR* XII, 1991, p. 120].
[20] *Mt* 13, 45 sq.
[21] *Mt* 13, 44; AMMONAS, *Ep* 7, 3 (*PO* 11), p. 453.

Dumnezeu îi vede rodul atât de frumos, îl va primi ca pe un odor de preț, Se va bucura de el împreună cu îngerii și-i va da un păzitor care să-l apere în toate căile, ca să-l ducă la loc de odihnă, ca Satana să nu-i poată face nici un rău. Căci, atunci când diavolul vede păzitorul, adică virtutea care înconjoară sufletul, fuge, fiindu-i teamă să se apropie de om, stă departe, din pricina virtuții care-l acoperă. De aceea, iubiții mei în Domnul, pe care vă iubesc pentru că știu că sunteți iubiți de Domnul, dobândiți această virtute pentru ca Satanei să-i fie frică de voi, ca să fiți înțelepți în toate faptele voastre și pentru ca dulceața harului să facă să crească rodul vostru. Căci dulceața harismei duhovnicești e mai dulce decât mierea și decât fagurele[22]. Nu mulți sunt monahii sau fecioarele care au cunoscut această dulceață a harului, fiindcă n-au dobândit virtutea dumnezeiască și nici nu s-au străduit s-o cultive; de aceea nici Domnul nu le-a dat-o. Căci celor care au cultivat-o, le-a dat-o, pentru că Dumnezeu nu este părtinitor cu nimeni[23]; iar celor care o cultivă, le-o dă din generație în generație"[24].

Altundeva, Ammona stabilește o altă ordine a succesiunii:

„Singurătatea naște asceza și plânsul; plânsul naște frica, frica naște smerenia și dreapta socoteală, dreapta socoteală naște iubirea, iubirea face sufletul sănătos și nepătimitor. Atunci omul înțelege că, după toate acestea, nu e departe de Dumnezeu"[25].

---

[22] *Ps* 18, 11.
[23] Cf. *FA* 10, 34.
[24] *Ep* 2, 1 (*PO* 11), p. 435.
[25] *Instruction* 4, 60 (*PO* 11), p. 480.

Această aparentă contradicție arată că există un fel de cauzalitate reciprocă: frica naște lacrimile, acestea sporesc frica, iar aceasta dublează lacrimile. Totul e să începem numai.

Această „harismă duhovnicească" e de obicei numită, de Ammona, Duhul. Pentru a-L primi nu este alt mijloc decât pocăința.

> „Acest Duh nu intră decât în sufletele care și-au curățit de tot îndărătnicia; căci este Sfânt și nu poate intra într-un suflet necurat. Domnul nu L-a dat Apostolilor până ce aceștia nu s-au curățit. De aceea le-a spus: «Dacă Mă voi duce, vă voi trimite pe Mângâietorul, Duhul Adevărului, Care vă va călăuzi la tot adevărul»[26]. Din vremea lui Abel și Enoh și până astăzi acest Duh se dă sufletelor drepților care s-au curățit cu totul. În celelalte suflete petrece nu El, ci duhul pocăinței care le cheamă pe toate ca să le spele de toată necurăția. Când ele s-au curățit cu totul, Duhul Sfânt le umple de toată dulceața, așa cum a spus Levi: Cine a cunoscut desfătarea Duhului, dacă nu cei în care s-a sălășluit?"[27].

Duhul Sfânt e Mângâietorul prin excelență. Învățătura lui Ammona se poate rezuma în aceste trei cuvinte pe care le citim sub numele Sfântul Efrem:

> „Cine vrea să fie mângâiat, să plângă [*ho boulomenos paraklethenai, pentheito*]"[28].

Într-adevăr, cum să nu fim mângâiați când doliul (plânsul) ne dă tot ce e nevoie pentru cea mai curată bucurie?

---

[26] *In* 16, 7. 13.

[27] Editorul F. NAU remarcă: „lipsește din Biblie și din apocrifele cunoscute". *Ep* 7, 1 și 2, p. 452 sq.

[28] Roma, I, p. 44 D.

pesimismului lor jansenist, susţinând că natura ar fi în mod esenţial ostilă harului; alţii au găsit o scuză ieftină naturalismului lor, lăudându-se că îşi „supranaturalizează afectele". O problemă similară se pune în legătură cu „asceza" şi „mistica"; şi, pentru a ne întoarce la subiectul nostru, în legătură cu „lacrimile pocăinţei" şi „lacrimile străpungerii".

Reţinând această observaţie, Nichita Stithatul distinge pe bună dreptate două „trepte":

> „Nu orice lacrimă este şi străpungere, ci este o mare distanţă între lacrimi şi străpungere. Căci lacrima vine din părerea de rău pentru purtări greşite şi din amintirea vechilor căderi ale sufletului ca un foc şi ca o apă fierbinte ce curăţă inima. Iar străpungerea coboară de sus din roua mângâietoare a Duhului[31] spre mângâierea şi înviorarea sufletului[32] care a intrat cu căldură în adâncul smeritei cugetări şi a primit vederea luminii neapropiate. Ea strigă cu bucurie către Dumnezeu ca David: «Am trecut prin foc şi prin apă şi ne-ai scos întăriţi»"[33].

Dacă mai sus am putut observa influenţa exercitată de către Sfântul Isaac din Ninive asupra Sfântului Simeon Noul Teolog, aici trebuie să constatăm influenţa acestuia şi asupra lui Nichita Stithatul[34]. Pagina care urmează va demonstra acest lucru:

> „Care sunt dovezile şi semnele neîndoielnice cele mai de aproape, din care simte cineva că a început să vadă

---

[31] Cf. *Dt* 32, 2.

[32] *Capete despre făptuire, fire şi cunoştinţă* I, 70 [*FR* VI, 1976, p. 241].

[33] *Ps* 65, 12; *Capete* I, 71 [p. 241].

[34] E posibil ca episcopul nestorian din Ninive să fi găsit în şcoala Noului Teolog cei mai fideli discipoli ai săi. Acest punct ar merita un studiu pe care, probabil, îl voi face într-o zi.

în sine rodul ascuns în suflet? — Când se învredniceşte cineva de harul lacrimilor celor multe ce izvorăsc nesilit. Căci lacrimile s-au pus de cugetare ca un hotar oarecare între cele trupeşti şi cele duhovniceşti, şi între pătimire şi curăţie. Până ce nu primeşte cineva darul acesta, lucrarea lui este încă în omul din afară şi nu simte încă deplin lucrarea celor ascunse ale omului duhovnicesc. Căci, când începe cineva să lase cele trupeşti ale veacului de acum şi se arată trecând în lăuntrul[35] hotarului acesta ce se află în lăuntrul firii, îndată ajunge la harul acesta al lacrimilor. Şi de la cel dintâi sălaş al vieţuirii ascunse (de la cea dintâi treaptă a ei) încep lacrimile acestea şi ele îl duc la desăvârşirea dragostei de Dumnezeu. Şi cu cât înaintează, cu atât se îmbogăţeşte în ele, până ce le va bea în mâncarea lui şi în băutura lui din multa lor stăruire. Şi acesta este semnul neîndoielnic că cugetarea lui a ieşit din lumea aceasta şi simte lumea aceea duhovnicească. Şi cu cât se apropie omul în cugetarea lui de lumea aceasta, cu atât se sărăceşte în lacrimile acestea. Şi când cugetarea se va lipsi cu desăvârşire de lacrimile acestea, este un semn că omul s-a îngropat în patimi"[36].

Paragraful următor i s-a părut atât de important lui Pavel Evergetinos încât l-a inclus în lungul său capitol

---

[35] Ed. WENSINCK, p. 165, *„beyond"*, „dincolo", nu este exact; grecescul *esothen* e foarte bun; este vorba aici despre contemplaţia „naturală" care străpunge materialitatea lucrurilor pentru a le pătrunde „logosul".

[36] *Mar Isaacus Ninivita, De Perfectione Religiosa* 35, ed. P. BEDJAN, p. 244 sq. Ed. THEOTOKIS, cap. 85, p. 497 = WENSINCK, p. 164 sq. Traduc după textul siriac; versiunea greacă [*FR* X, p. 437] e în ansamblu remarcabilă.

„Vom avea, aşadar, feţe vesele săltând în Duhul Sfânt din pricina darurilor Domnului, dar plângând şi tânguindu-ne cu cugetul, rugându-L pe Dumnezeu să ne păzească de tot răul, ca să nu fim lipsiţi de Împărăţia cerurilor şi de bunătăţile gătite celor care au ştiut să I se facă bine-plăcuţi. Plânsul zideşte şi păzeşte; plânsul spală sufletul cu lacrimi şi-l sfinţeşte. Plânsul naşte cumpătarea, retează patimile şi împlineşte virtuţile. Şi ce să mai spunem? Cei ce plâng sunt fericiţi de Domnul şi mângâiaţi de îngeri"[29].

I-am reproşat mai sus[30] lui Nichita Stithatul faptul că, în eforturile sale de a fixa terminologia, a restrâns pe nedrept folosirea cuvântului *katanyxis* rezervându-l numai străpungerii harismatice. Tradiţia greacă nu cunoaşte însă această limitare nici pentru *katanyxis*, aşa cum vedem la Sfântul Ioan Gură de Aur, nici pentru *penthos*, cum se arată la Sfântul Ioan Scărarul. Bătrânii din vechime aveau un motiv puternic să nu admită această restricţie care constituie un inconvenient periculos pentru smerenie şi pentru străpungerea însăşi: ea riscă să ne facă să uităm că străpungerea cea mai înaltă trebuie însoţită în permanenţă de gândul la mântuirea pierdută. Mai mult decât o „precizare" necesară pentru claritatea noţiunilor, ea poate duce la consecinţe supărătoare. Este sigur, de exemplu, că speculaţia teologică a câştigat mult din folosirea termenilor „natural" şi „supranatural". Transferată însă în viaţa creştină, această distincţie n-a luat însă uneori figura unei adevărate opoziţii? Ca şi cum ar trebui să *alegem* între natural şi supranatural. Unii au găsit în aceasta un sprijin în favoarea

[29] *Ibid.*, p. 255 A.
[30] *Supra*, p. 35–36.

despre plâns (*penthos*)[37]. Cu siguranță l-a citit și contemporanul său, Nichita Stithatul:

> „Dintre lacrimi, unele ard, iar altele îngrașă. Lacrimile care ies din străpungere și din inima cuvioasă, pentru păcate, usucă trupul și ard, și adesea partea conducătoare a sufletului [mintea] simte vătămarea ce-i vine din acestea când încep să curgă. Și mai întâi omul se întâlnește neapărat cu această treaptă a lacrimilor și prin ele i se deschide o poartă spre treapta a doua, care e mai înaltă decât aceasta. Ea e țara bucuriei, în care omul primește mila. Iar acestea sunt lacrimile care curg din înțelegere. Ele înfrumusețează și îngrașă[38] trupul și curg nesilit, de la sine. Și nu numai îngrașă trupul omului, cum s-a zis, ci și vederea omului se preschimbă. «Că veselindu-se inima, fața înflorește, iar când se află în întristări, se posomorăște»[39]. Ele umplu toată fața în tăcerea gândurilor. Trupul primește de la ele ca un soi de hrană, iar veselia se vede pe față. Cine a cunoscut din experiență aceste două feluri [de lacrimi], va înțelege cele spuse"[40].

Varianta greacă editată de Theotokis omite ultimele două fraze; iar Evergetinos le înlocuiește cu această cugetare:

> „Dacă vrem să le primim pe cele din urmă, să ne sârguim din răsputeri să le avem pe cele dintâi și în scurtă vreme, cu harul lui Dumnezeu, le vom dobândi și pe celelalte."

---

[37] *PE* II, cap. 32, p. 100.

[38] Versiunea greaca ajută: și îmbogățește.

[39] *Pr* 15, 13 [*FR* X, p. 438].

[40] Ed. BEDJAN, p. 245 sq.

Noi, care n-am făcut experienţa lor, suntem nevoiţi să căutăm în alte părţi explicaţii mai ample. În limbajul său alegoric ni le oferă tot Isaac.

> „Despre cei ce se liniştesc, când anume încep să înţeleagă puţin unde au ajuns în ostenelile lor pe marea nemărginită a vieţuirii singuratice, aşa încât să-şi poată da seama puţin că ostenelile lor au început să dea roade." Răspuns: „Îţi voi spune un lucru, dar să nu râzi[41], pentru că voi spune adevărul, şi să nu te îndoieşti de cuvântul meu[42], căci cei de la care am primit [această învăţătură] sunt adevăraţi[43]. Chiar dacă sileşti pleoapele ochilor tăi până ce ajungi la lacrimi, să nu socoteşti că ai ajuns la ceva în vieţuirea ta. Căci cele dinăuntru ale tale slujesc încă lumii, cu alte cuvinte eşti încă în vieţuirea mirenilor credincioşi[44]. Faci lucrul Domnului numai prin omul din afară, dar omul tău lăuntric e încă fără rod. El începe să dea roade de atunci când am spus: Când ai ajuns la ţinutul lacrimilor, să ştii că atunci mintea ta a ieşit din închisoarea lumii acesteia şi că a pus piciorul ei pe drumul veacului nou şi a început să respire văzduhul lui minunat. Atunci începe să verse lacrimi, pentru că năpădesc durerile naşterii pruncului duhovnicesc; pentru că harul, maică de obşte, se grăbeşte să nască tainic sufletul, chipul lui Dumnezeu[45] la lumina veacului viitor. Şi când

---

[41] În versiunea greacă: „să nu te îndoieşti".

[42] Versiunea greacă adaugă: „ca al unuia preamic".

[43] Versiunea greacă are: „pentru că cele arătate de mine sunt adevărate. Căci şi în aceste cuvinte ale mele îţi spun ţie adevărul, ca în toate".

[44] Versiunea greacă omite: „credincioşi".

[45] Versiunea greacă are: „să nască în suflet un chip dumnezeiesc".

vine vremea naşterii, mintea începe să simtă ceva de acolo ca o răsuflare subţire pe care copilul o trage înăuntrul mădularelor în care a crescut. Dar pentru că nu suportă uşor lucrul cu care nu e obişnuit, trupul său începe să se mişte[46] într-un plâns cu lacrimi, în care se amestecă o bucurie ce întrece dulceaţa mierii[47]. Şi pe măsură ce pruncul dinăuntru creşte, sporesc şi lacrimile. Această curgere a lacrimilor are loc din clipa în care mintea începe să se limpezească; vorbesc de curgerea lacrimilor proprie treptei acesteia, nu de curgerea în parte ce are loc din când în când. Această mângâiere care vine din timp în timp ajunge la tot omul care slujeşte lui Dumnezeu în linişitire[48], uneori printr-o vedere a minţii, alteori prin cuvintele Scripturii, şi alteori prin convorbirea rugăciunii. Vorbesc despre curgerea întreagă care nu încetează ziua şi noaptea şi care se face celui care prin rigoarea vieţuirii a aflat adevărul în linişitire în aşa fel încât ochii săi se fac izvoare de apă vreme de doi ani şi mai mult[49]. Aceasta se întâmplă într-un răstimp de trecere, o trecere tainică[50]. După lacrimi intră în pacea gândurilor, iar prin pacea gândurilor intră în parte, pe măsura firii, în odihna dumnezeiască de care vorbeşte Pavel [*Evr* 4, 3]. Iar din acel ţinut al odihnei mintea începe să vadă cele ascunse. Atunci Duhul Sfânt începe să-i descopere cele cereşti şi Dumnezeu se sălăşluieşte în el şi face să crească în ea roadele Duhului. De acum simte în chip nedesluşit

[46] Versiunea greacă are: „începe dintr-odată...".

[47] Versiunea greacă are: „într-un plâns amestecat cu dulceaţa mierii".

[48] Isihie.

[49] WENSINCK: „aproape doi ani".

[50] Propoziţie omisă în versiunea greacă.

şi ca în ghicitură prefacerea viitoare pe care o va suferi firea la înnoirea a toate."

După care Isaac îşi indică sursele: meditaţia asupra Scripturilor, gura unor martori veridici şi experienţa. După care continuă:

„Ascultă iarăşi şi altceva ce-ţi voi spune acum aşa cum am aflat de la o gură nemincinoasă. Când intri în ţinutul păcii gândurilor, atunci se ia de la tine năvala[51] lacrimilor şi ajungi la cele ce rămân în marginile măsurii. Acesta este în puţine cuvinte adevărul neştirbit, aşa cum e crezut şi întărit de toată Biserica, de fiii ei iscusiţi şi nevoitori"[52].

Iată, aşadar, la ce duc lacrimile: la pacea desăvârşită, care e preludiul celei mai înalte contemplări, la descoperirea tainelor cereşti şi la o minunată transformare a întregii fiinţe. Este neîndoielnic că Nichita Stithatul s-a inspirat din aceste pagini. Cu atât mai bucuros cu cât părintele său duhovnicesc Simeon o făcuse deja, iar pentru bizantinii secolelor X şi XI, Isaac era un autor aproape cu totul nou, în orice caz necunoscut încă ultimului mare autor duhovnicesc, Sfântul Maxim Mărturisitorul. Pe de altă parte, în acelaşi sens am putea interpreta şi cuvintele lui Ammona citate mai sus. Sfântul Maxim văzuse în „vinul străpungerii"[53] cunoaşterea (*gnosis*) duhovnicească[54]. Sfântul Varsanufie făcuse şi el deosebirea între o străpungere intermitentă şi alta neîncetată, fără a rezerva însă cuvântul *katanyxis* acesteia din urmă.

---

[51] Versiunea greacă are: „mulţimea".

[52] Ed. BEDJAN, cap. 14, p. 125–127; ed. THEOTOKIS, cap. 15, p. 77–80 [*FR* X, p. 82–83].

[53] *Ps* 59, 5.

[54] *Expositio in Psalmum* 59, 5–7; *PG* 90, 861C.

„Frate, plânsul şi străpungerea ce le ai acum nu sunt adevărate, ci se duc şi vin. Căci plânsul adevărat, însoţit de străpungerea inimii, e slugă supusă omului şi cel ce-l are nu cade în nici un război"[55].

Chinovitul care primeşte acest har a ajuns matur pentru viaţa de isihast fiindcă a atins nepătimirea care-i face cu putinţă rugăciunea neîncetată. Unul ca acesta nu trebuie să mai aibă nici un „canon", fiindcă Duhul Sfânt se face călăuza sa:

„Bucură-te, frate, în Domnul; bucură-te, iubitul meu, în Domnul: bucură-te în Domnul, împreună-moştenitorule. Rugăciunea neîncetată ţine de măsura nepătimirii. Cunoaştem atunci venirea Duhului, care învaţă pe om toate, deci şi cele ale rugăciunii. Căci, zice Apostolul: «Nu ştim să ne rugăm cum trebuie, dar Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite»[56]. Dar la ce ţi-aş vorbi acum despre clădirile Romei, când încă n-ai fost acolo? Omul care vieţuieşte în liniştire [isihastul], mai ales stând pe pat, n-are canon. Ci fii ca un om care mănâncă şi bea cât îi place. Iar când îţi vine să citeşti şi vezi străpungerea în inima ta, citeşte cât poţi. La fel şi în ce priveşte psalmodia. Mulţumirea şi pe «Doamne miluieşte» ţine-le cu toată puterea şi nu te teme. Căci darurile lui Dumnezeu nu se iau înapoi [*Rm* 11, 29]"[57].

În spiritualitatea intelectualistă, moştenită de la Evagrie, vom spune că plânsul (*penthos*) e secretul contemplaţiei; în spiritualitatea mai puţin savantă a „bătrânilor", vom spune că el este calea care duce la unirea omului cu

---

[55] *Ep* 458, p. 227 [*FR* XI, 1990, p. 447].

[56] *Rm* 8, 26.

[57] *Ep* 81, p. 95 [*FR* XI, 1990, p. 120–121].

Dumnezeu. Diferența ține numai de terminologie, învățătura este aceeași: pentru toți, străpungerea inimii duce la „ultimul obiect al doririlor".

Să revenim o clipă asupra unei idei exprimate de Isaac din Ninive. Perioada în care lacrimile curg din belșug, pentru ca mai apoi să se mențină într-o dreaptă măsură, e o perioadă de trecere. Ce fel de trecere? Trecerea de la stadiul sufletesc (psihic) la cel duhovnicesc (pnevmatic). Fiindcă omul e alcătuit din trup, suflet și duh; de aici rezultă și împărțirea vieții creștine în trei trepte: trupesc, sufletesc și duhovnicesc (somatic, psihic și pnevmatic).

> „Cea de-a doua treaptă e la mijloc între starea pătimașă[58] și cea duhovnicească"[59], „e lucrarea inimii neobosite în gândul la marea judecată viitoare, în neîncetata rugăciune a inimii, în privirea la pronia și purtarea de grijă a lui Dumnezeu de această lume, nu numai cu oamenii, ci și cu toate dobitoacele... Prin lucrarea căii sufletești, inima se înmoaie și se desface de legătura cu stricăciunea și de patimile străine firii"[60].

> „Din lucrarea silită se naște căldura nemăsurată care arde în inimă din amintirile fierbinți ce se ivesc din nou în minte. Iar lucrarea aceasta împreună cu paza subțiază mintea în căldura lor și-i dăruiesc vederea. Și această vedere naște gândurile fierbinți de care am vorbit, în adâncul vederii sufletului care se numește contemplație. Iar această contemplație naște la rândul

[58] Versiunea greacă spune foarte bine: *tes empatheias*, ed. THEOTOKIS, *Logos* 11, p. 65.

[59] Ed. BEDJAN, 12, p. 122.

[60] Ed. BEDJAN, 40, p. 304. — Asupra acestei diviziuni în trei trepte, cf. J.B. CHABOT, *De S. Isaaci Ninivitae vita, scriptis et doctrina*, Louvain, 1892, p. 74.

ei căldura, şi din căldura aceasta, venită din harul contemplaţiei, se naşte curgerea lacrimilor. La început câştigul e mic, adică într-o zi îi vin omului de multe ori lacrimile şi iarăşi e lipsit de ele. Pe urmă însă, îi vin lacrimile neîncetate. Iar din lacrimile neîncetate sufletul primeşte pacea gândurilor. Şi de la pacea gândurilor sufletul se înalţă la curăţia minţii. Iar, de la curăţia minţii, omul ajunge la vederea tainelor lui Dumnezeu. Căci curăţia este ascunsă în pacea din partea războaielor. După acestea, mintea ajunge să vadă descoperiri şi semne, cum a văzut Iezechiel prorocul[61]. Acestea închipuie cele trei trepte prin care se apropie sufletul de Dumnezeu"[62].

„Apă până la glezne, apă până la genunchi, apă până la mijloc, mulţime de apă ce nu putea fi trecută", scrisese profetul. Acestea sunt treptele lacrimilor.

De ce însă această creştere iniţială a debitului lacrimilor scade în cele din urmă? Iar, dacă ea descreşte pentru că sufletul intră în treapta duhovnicească, atunci de ce această scădere a debitului nu merge până la secarea totală? Fiindcă nicăieri, cel puţin în ce ne-a rămas din scrierile sale, Isaac nu spune nimic despre o dispariţie totală a lacrimilor. Cu câţiva ani în urmă n-am fi avut nici un răspuns la aceste întrebări. Astăzi însă ştim de la cine a luat Isaac împărţirea celor trei stări sau trepte: de la cel cunoscut până nu de mult sub numele de Ioan din Lycopolis, dar care este de fapt un autor sirian din seco-

---

[61] Cf. *Iz* cap. 47. În greceşte: „Intelectul ajunge să vadă descoperirile şi semnele aşa cum le-a văzut Iezechiel". Traducătorul n-a înţeles. Editorul Theotokis pune o lungă notă care încearcă să explice prin *Iz* 1, 4. Toate acestea ratează gândul lui Isaac.

[62] Ed. BEDJAN, 15, p. 128 [*FR* X, p. 68–69].

lul IV sau V[63]. În aşteptarea unei identificări mai precise îl vom numi simplu Ioan Singuraticul. Teoria sa despre lacrimi e atât de originală, încât trebuie să o citām în întregime, în ciuda lungimii pasajului în care o expune.

„Ajungem, aşadar, la deosebirea revărsării lacrimilor pentru a vedea ce gânduri trezesc în minte, după cele trei cinuri de oameni. Ei bine, omului trupesc, chiar atunci când plânge înaintea lui Dumnezeu în rugăciune, lacrimile îi sunt stârnite de următoarele gânduri: grija de sărăcia sa, amintirea necazurilor, grija pentru copii, suferinţa venită de la duşmani, grija de cele ale casei, aducerea-aminte de cei morţi şi altele asemenea. Necontenita hărţuire a acestor gânduri sporeşte întristarea sa, iar din întristare se nasc lacrimile. — Lacrimile omului sufletesc [psihic] în rugăciune sunt iscate de următoarele gânduri: frica de judecată, conştiinţa păcătoşeniei proprii, amintirea lucrurilor bune făcute de Dumnezeu cu el, gândul la moarte, făgăduinţa bunătăţilor viitoare. Stăruinţa acestor gânduri pune în mişcare înăuntru lacrimile. Dacă în preajma sa se vor afla şi alte persoane cărora le acordă o mare atenţie, aceste lacrimi nu se vor mai datora acestor feluri de gânduri, ci va începe să fie atins de patima slavei omeneşti, va primi cu luare-aminte adunarea lor şi prezenţa sa printre ei, şi respectul pe care-l va primi de la oameni va stârni lacrimile sale de dragul slavei deşarte. — Cât priveşte lacrimile omului duhovnicesc, iată gândurile care le stârnesc: mirarea în faţa măreţiei lui Dumnezeu, uimirea în faţa adâncimii înţelepciunii Sale, slava lumii

[63] Cf. I. HAUSHERR, „Aux origines de la mystique syrienne, Grégoire de Cypres ou Jean de Lycopolis", *OCP* 4 (1938), p. 497–520.

viitoare, rătăcirea oamenilor și altele asemenea. Lacrimile sale înaintea lui Dumnezeu țâșnesc din stăruința acestor simțăminte. De altfel, aceste lacrimi nu vin dintr-o întristare, ci dintr-o intensă bucurie. Căci aceste lacrimi se nasc din bucurie, în felul în care mulți oameni, revăzându-și prietenii după o îndelungată absență, plâng de bucurie la vederea lor. Există lacrimi izvorâte din întristare și la omul duhovnicesc, atunci când își aduce aminte de oameni și se gândește cât de mult s-au rătăcit, așa cum se spune că Mântuitorul nostru a plâns când a intrat în Ierusalim sau că S-a întristat văzând învârtoșarea inimii lor[64]; sau, cum spune Pavel: «Iar acum plângând vă spun despre ei»[65]; așa cum se spune despre el în *Faptele Apostolilor* că vreme de trei ani nu a încetat să plângă[66]. Dar aceste plânsuri nu erau pricinuite de o stare a duhului, ci de gânduri ale sufletului privitoare la rătăcirea oamenilor, la suferințele și chinurile lor sau pentru că se rugau să le vină un ajutor din cer. Fiindcă omul duhovnicesc nu plânge degrabă, dată fiind obișnuita sa bucurie; iar dacă plânge, plânge mișcat fiind de gândurile sufletești pe care le-am arătat. Ca Simon Petru care, amintindu-și cum s-a lepădat de Mântuitorul, plângea cu amar. De fapt, de fiecare dată când Mântuitorul nostru plânge, evanghelistul arată și ce gânduri L-au făcut să plângă pentru că El plângea atunci când cerceta stările oamenilor și vedea inimile lor moarte. Din contră, atunci când mintea se află în tărâmul duhului, omul nu plânge, așa cum nu plânge nici îngerul. De altfel, dacă

---

[64] Cf. *Mc* 3, 5, variantă a codicelui *Syrus Sinaiticus*.

[65] *Flp* 3, 18.

[66] *FA* 20, 31.

plânsul ar veni din starea duhovnicească, drepţii ar plânge de-a pururea în Împărăţia cerurilor, dat fiind că acolo ei sunt duhovniceşti. Aşadar, pe treapta duhovnicească nu sunt lacrimi. Dar, care este, în creşterea duhovnicească treapta celui care nu încetează să plângă dacă nu cea a copilului ce plânge neîncetat? Şi aşa cum, pe măsură ce se apropie de vârsta maturităţii, copilul îşi stăpâneşte lacrimile, aşteptând să ajungă la vârsta când nu va mai plânge deloc, aşa şi cel care stăruie în lacrimi de orice fel, dacă Dumnezeu îi îngăduie să se apropie de creşterea duhovnicească, pe măsură ce puterea de înţelegere creşte în duhul, încetează să plângă şi este în bucurie. Cât despre cel care nu are nici o durere lăuntrică şi al cărui suflet nu se lasă deloc mişcat pe dinăuntru, el este faţă de omul duhovnicesc ca un prunc nenăscut încă. Aşa cum cel încă nenăscut se află cu totul în pântecele maicii sale, tot aşa, omul lipsit de căinţă îndurerată a sufletului are mintea robită de cele de jos, pe care nepărăsindu-le nu poate ieşi prin nădejde, spre lumea cealaltă"[67].

Isaac din Ninive l-a citit în mod sigur pe Ioan Singuraticul[68]. De ce nu i-a urmat însă întru totul în problema lacrimilor? În primul rând datorită faptului că această învăţătură despre încetarea lacrimilor în starea duhovnicească nu are nici un alt reprezentant în afara acestui misterios pustnic. Apoi, Isaac şi-a controlat autorii prin propria sa experienţă; şi fără nici o îndoială aceasta nu

---

[67] JOHANNES VON LYCOPOLIS, *Ein Dialog über die Seele und die Affekte des Menschen*, ed. SVEN DEDERING, Leipzig-Uppsala-Haag, 1936, p. 16–18, traducere franceză I. HAUSHERR (Orientalia Christiana Analecta 120), Roma, p. 40–42.

[68] Cf. I. HAUSHERR, *op. cit.*, „Introduction", p. 15 sq.

i-a făcut cunoscută o stare atât de sublimă. Ţinea prea mult la dulceaţa lacrimilor pe care o cânta în tot chipul pentru a admite că odată ele pot şi trebuie să dispară cu totul. Dar, el nu se află nicidecum în contradicţie cu inspiratorul său. Căci rămâne de văzut dacă este cu putinţă să urcăm încă de aici până într-atât în starea duhovnicească, încât să fim asemenea îngerilor şi sfinţilor din cer. La această întrebare, Ioan Singuraticul răspunde negativ[69]. Aşadar, atunci când a admis o diminuare, dar nu o suprimare totală a lacrimilor, Isaac şi-a interpretat corect învăţătorul.

Cu toate acestea, cunoaştem cel puţin exemplul unui om care a trecut dincolo de limitele fixate muritorilor. Acest om se numeşte Simeon Noul Teolog. Cel puţin o dată el a fost acolo unde Însuşi Dumnezeu şterge lacrimile, acolo unde nu mai este nici durere, nici întristare, în cer, în adevăratul cer al celor aleşi şi al îngerilor.

> „Într-o zi, stătea la o rugăciune curată şi vorbea cu Dumnezeu, şi, iată, aerul a început să strălucească pentru mintea lui şi, fiind în chilie, i se părea că petrecea în afară, în aer liber, deşi era noapte, ca la prima strajă. Şi de sus — o, vedeniile înfricoşate ale bărbatului — ca o aură de dimineaţă a început să lumineze casa şi toate au pierit şi credea că nu mai era nicidecum în casă. Şi a ieşit cu totul din toată mintea privind la acea lumină care se arăta şi ea creştea şi după puţin timp s-a arătat mai strălucitoare şi a făcut aerul şi mai strălucitor, iar el a înţeles că a ajuns împreună cu tot trupul afară din cele pământeşti. Şi cum acea lumină continua să strălucească tot mai limpede şi se vedea strălucind deasupra lui ca soarele la amiază, s-a

---

[69] Cf. I. HAUSHERR, *op. cit.*, p. 10 şi 23.

văzut cu mintea stând el însuşi în mijlocul lumii plin cu totul în tot trupul de bucuria şi lacrimile născute de dulceaţa care venea de acolo. Căci a văzut lumina atingându-se în chip uimitor [*paradoxos*] de trupul lui şi ajungând după puţin în mădularele lui... A văzut, aşadar, cum după puţin s-a dat toată tot trupului său, inimii şi măruntaielor lui şi l-a făcut tot foc şi lumină. Şi l-a făcut să nu mai cunoască, precum mai înainte casa, aşa acum nici forma, poziţia, grosimea şi chipul trupului, ***şi a încetat a mai vărsa lacrimi.*** Un glas i s-a făcut atunci din lumină şi a zis: «Aşa se cade să fie preschimbaţi sfinţii vii şi care vor mai fi rămas la trâmbiţa de pe urmă şi, ajungând aşa, vor fi răpiţi [la cer], cum spune şi Pavel»[70]. Petrecând, aşadar, fericitul aşa multe ceasuri, stând în picioare lăudând neîncetat cu glasuri tainice pe Dumnezeu şi privind cu mintea slava care-l învăluia şi fericirea care are să fie dată veşnic sfinţilor, a început să socotească şi să spună în el însuşi: «Oare mă voi mai întoarce iarăşi la forma dinainte a trupului sau voi petrece aşa?» Şi atunci când a gândit aceasta, îndată a cunoscut că purta forma trupului ca o umbră sau ca un duh, căci se vedea pe sine însuşi cu mintea, precum s-a zis, ajuns împreună cu trupul tot lumină fără formă, fără chip şi fără materie; ştia că trupul era împreună cu el, dar oarecum necorporal şi ca duhovnicesc, căci i se părea că nu mai avea nicidecum greutate sau grosime, şi se minuna văzându-se pe sine însuşi în trup ca unul netrupesc. Căci lumina care grăise în el cu glasul dinainte i-a spus acestea: «Aşa vor fi după înviere în veacul viitor toţi sfinţii, îmbrăcaţi în chip netrupesc cu trupuri du-

---

[70] *1 Tes* 4, 17.

hovniceşti sau mai uşoare şi mai subţiri şi mai purtate spre înalt, sau mai groase şi mai grele şi mai purtate spre pământ, plecând de la care se va face pentru fiecare starea, cinul şi familiaritatea cu Dumnezeu»"[71].

Să-i lăsăm deoparte pe cei lipsiţi de respect, cărora relatarea acestei minunate viziuni nu le îndepărtează orice poftă de critică! Am mai citit altundeva, la Origen[72] şi la Evagrie[73], teoria acestor trupuri duhovniceşti; iar lumina fără formă şi figură ne evocă alte amintiri. Dar aici nu mai este o teorie, ci realizarea teoriei. Suntem acum în Sfânta Sfintelor. Ioan Singuraticul avea dreptate să repete neîncetat refrenul său: acestea — adică tot ceea ce priveşte piscul vieţii duhovniceşti — ţin de viaţa de după înviere[74]. Însă el nu se gândeşte la „sfinţii care, fiind încă în viaţă când vor răsuna trâmbiţele", vor suferi această negrăită transformare fără a mai trece prin moarte. Oare nu poate Dumnezeu să anticipeze pentru un mistic ceea ce se va face la sfârşitul veacurilor cu cei aleşi? Ce ne interesează însă pe noi acum? Ceea ce trebuie reţinut e că lacrimile încetează, dar numai în Împărăţia cerurilor. Ioan Singuraticul spune că îngerii nu plâng, iar Isidor Pelusiotul va adăuga, cu obişnuitul său ton ursuz, că nici nu râd[75].

---

[71] NICÉTAS STÉTHATOS, *Vie de Syméon le Nouveau Théologien* § 69 şi 70, ed. HAUSHERR, Roma, 1928, p. 93–97.

[72] *Peri archon* II, 8, ed. KOETSCHAU, p. 159 [*PSB* 17, 1982, p. 153 sq].

[73] *Capita gnostica* II, 68, ed. FRANKENBERG, p. 176 sq; III, 40, p. 216 sq.

[74] Ed. DEDERING, p. 85–89; ed. HAUSHERR, p. 98–103.

[75] *Ep* I, 319; *PG* 78, 367.

Epilog

Odată ajunși la capătul studiului nostru, se impun câteva observații. Mai întâi, trebuie oare să ne cerem scuze pentru că l-am întreprins? Cu siguranță, înaintea profanilor și a scepticilor. Știm bine ce ar spune: ar vorbi împreună cu K. Holl despre

> „moliciunea monahală [*mönchische Weichheit*] care în aceste panegirice ale lacrimilor își găsește o expresie insuportabilă pentru noi"[1].

„Pentru noi", respectiv pentru K. Holl. Când e vorba de impresii personale, fiecare răspunde pentru sine. Am admite-o, așadar, bucuroși pe cea a lui K. Holl, deși nu-l privește decât pe el. Dar, într-un punct a nimerit-o prost: moliciune și sensibilitate monahală afectată? De ce nu și feminină sau infantilă? În studiul nostru n-am pomenit decât două femei: una este Sfânta Marina, care și-a impus un mod de viață cu totul bărbătesc, iar cealaltă, Sfânta Sinclitichia, vrednică de numele ei „senatorial" pentru că a dat lecții unui filozof. Plânsul (*penthos*) nu este lucrul tinerilor. Dacă bărbații au făcut vreodată dovada

[1] K. HOLL, *Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen Mönchtum*, Leipzig, 1898, p. 61.

unei forțe sufletești, aceștia au fost incontestabil Arsenie, Efrem, Ioan Gură de Aur — și Simeon. K. Holl se referea mai cu seamă la Sfântul Simeon Noul Teolog. Cu siguranță, el a citit *Viața Sfântului Simeon* scrisă de către Nichita Stithatul și trebuie să fi constatat acolo cât de mult laudă biograful neîmblânzita energie (*to atapeinoton ton phronematos*) a eroului său. Pentru a demonstra că străpungerea moleșește caracterele, exemplele trebuie căutate altundeva decât la acest „încăpățânat luptător pentru dreptate și adevăr"[2]. Viața sfinților, antici sau moderni, pune în lumină mai degrabă o legătură sigură și strânsă între darul lacrimilor și fermitatea voinței. Unul din cele mai extraordinare fenomene de voință din câte au existat vreodată este, după părerea protestantului Böhmer[3], Sfântul Ignațiu din Loyola. Cum se explică atunci faptul că jurnalului său duhovnicesc vorbește atât de mult de lacrimi, dacă acestea ar fi expresia unei slăbiciuni? Să fie oare o compensație? Sau revanșa unei sensibilități refulate? Nicidecum. Să fie oare o taină? Nici aceasta. Totul poate fi înțeles în chipul cel mai ușor din lume:

> „Mi-e frică de Dumnezeu, dragă Abner, și n-am frică de nimic altceva. A sluji lui Dumnezeu înseamnă a împărăți [*servire Deo regnare est*]."

Străpungerea ne eliberează de patimi care, deși numite „puternice", nu sunt decât fermenți ai lașității. Străpungerea presupune tăierea voii proprii și alipirea de voia lui Dumnezeu al cărei calm și suverană intransigență le comunică omului. Dacă există o slăbiciune, e numai îna-

---

[2] *Vie de Syméon le Nouveau Théologien* 134, r. 16.

[3] H. BÖHMER, *Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu, I. Loyola*, Bonn, 1914, I, p. 58 sq.

intea lui Dumnezeu. Dacă există o „moliciune” (*Weichheit*), ea ține de cea pe care Sfântul Irineu o recomandă fiind esențială creaturii:

> „Dă-i inima ta moale și maleabilă, și păzește chipul în care te-a închipuit Ziditorul, având în tine însuți umezeală, ca nu cumva învârtoșându-te să ștergi urmele degetelor Sale... Căci a face e propriu bunătății lui Dumnezeu, iar a deveni e propriu firii omului... Deci dacă îi vei da ce este al tău, adică credința și supunerea, vei primi meșteșugul și vei fi un lucru desăvârșit al lui Dumnezeu”[4].

Calitatea metafizică a ființei noastre create e pasivitatea și receptivitatea. În fața lui Dumnezeu suntem mai copii decât copilul și mai slabi decât o femeie. Sfântul Efrem n-a dat exemplul și îndemnul la străpungere decât pentru că avea o idee foarte înaltă despre transcendența și condescendența lui Dumnezeu[5]. La revelarea acestor adevăruri, sufletele curate ar cădea pur și simplu în extaz; nu este oare firesc, logic și inevitabil ca, în ființele care sunt în același timp trup și suflet, extazul să provoace această reacție fiziologică a oricărei micimi în fața Măreției, a oricărei nevrednicii în fața Iubirii care sunt emoția și lacrimile? Ele pot fi evitate numai printr-o lipsă de credință sau de înțelegere, ba chiar de „omenie”. „Sălbăticie [*agriotes*]”, spune Evagrie Ponticul[6], care cunoștea literatura și filozofia.

Ajunși în sanctuar să ne temem oare de reproșul de-a fi scos praful în care dormeau vechituri respingătoare? Această teamă ar fi o adevărată injurie față de cel ce știe

---

[4] *Adversus Haereses* IV, 64; ed. HARVEY II, p. 299.

[5] Cf. *Sermones adversus Scrutatores.*

[6] *De oratione* 5; *PG* 79, 1168D [*FR* I, 1946, p. 75].

la câtă cinste au fost Vieţile Părinţilor în toate timpurile şi în toate ţinuturile, inclusiv (şi nu în ultimul rând!) în Occidentul latin şi benedictin. Am putea face pentru toate regiunile creştinătăţii un studiu despre „rolul *Vieţilor Părinţilor* la elaborarea *Regulii* benedictine"[7]. Iar pentru a cânta laudele aduse „Raiului Părinţilor", ar trebui să reunim într-un singur caz vocile cele mai sonore ale hagiografiei răsăritene. Suntem siguri că nimeni din cei a căror părere contează nu va obiecta că timpul nostru nu este cel al ascezei, *ci* al liturghiei; nu al retragerii în sine, *ci* al revărsării şi expansiunii, nu al erudiţiei seci, *ci* al marilor sinteze. Credem însă că toţi aceşti „ci" contrazic tradiţia, restrâng adevărul şi duc în cele din urmă la ratarea ţintei. Liturghia fără asceză este o veche ispită:

> „Era în Sketis un frate foarte râvnitor spre slujire [liturgică], însă foarte nepăsător cu toate celelalte. Într-o zi, Satana i se arată unuia din bătrâni şi-i spune: «Minune! Cutare frate mai că mă sugrumă strângându-mă la subţiori, nelăsându-mă să plec de la el şi făcând toate voile mele. Şi, cu toate acestea, se roagă neîncetat lui Dumnezeu: Izbăveşte-mă, Doamne, de cel rău!»"[8]..

Retragerea în sine să fie contrară deschiderii şi revărsării spre lume? Dionisie Misticul (şi Plotin) învaţă că numai introvertirea duce la extaz. Cât priveşte sintezele care dispreţuiesc erudiţia, vor avea fără îndoială, mai devreme sau mai târziu, soarta construcţiilor ridicate pe nisip. Sfântul Ioan Gură de Aur a avut de-a face şi cu

---

[7] DENYS GORCE, „La part dès *Vitae Patrum* dans l'élaboration de la Règle bénédictine", *Revue liturgique et monastique*, număr special publicat cu ocazia celui de-al XIV-lea centenar al Abaţiei Monte Cassino, Maredsous, 1929, p. 338–339.

[8] *PE* IV, cap. 13, p. 60 = *Arm* II, p. 208.

unii creştini care râdeau de ieşirile sale împotriva râsului şi de îndemnările sale la lacrimi. Dar el nu s-a lăsat intimidat:

> „Slujeşte lui Dumnezeu cu lacrimi ca să-ţi poţi spăla păcatele. Ştiu că mulţi îşi bat joc de noi spunând: chiar acum plângem! Ei bine, tocmai pentru aceasta e timpul să vărsăm lacrimi... Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciuni. Să plângem, iubiţii mei, şi să ne întristăm pentru ca să ne bucurăm pentru totdeauna la vremea adevăratei bucurii. Căci bucuria de aici e neapărat amestecată cu întristare; niciodată nu o veţi întâlni curată. Dar cealaltă e adevărată şi lipsită de orice întristare; nu e ameninţată de nici o dezamăgire şi nu e amestecată cu nimic care să-i fie potrivnic, Iată bucuria de care trebuie să ne bucurăm şi pe care trebuie să o urmărim. Or nu e alt mijloc de a o dobândi decât numai obiceiul de a alege din această lume nu ceea ce este plăcut, ci ceea ce este folositor; de a primi cu bucurie toate necazurile şi de a îndura cu mulţumire toate câte ni se întâmplă în această viaţă"[9].

De altfel, dacă această carte ar trebui să-şi justifice existenţa, ar spune că se află într-o bună tovărăşie. Savanţi moderni[10], printre care şi o savantă de mare talent[11], au scris înaintea noastră despre „problema lacrimilor". Dacă am făcut-o şi noi e pentru că aceşti autori nu s-au referit decât la un aspect al problemei şi, după părerea

---

[9] *In ep. ad Hebreos, hom.* 15; *PG* 63, 122 sq.

[10] B. STEIDLE, „Ein mystisches Problem im alten Mönchtum", *Benediktinische Monatsschrift* (Beuron) 20 (1938), p. 181–187; L. GILLET, „The Gift of Tears", *Sobornost*, 1937, p. 5–10.

[11] M. LOT-BORODINE, „Le mystère du «don des larmes» dans l'Orient chrétien", *Vie Spirituelle* 48 (1936), p. 65–110.

noastră, nu la cel principal. Dom Steidle își intitulează articolul: „Lacrimile. O problemă mistică în vechiul monahism". Desigur că avem dreptul să ne limităm subiectul în timp și să tratăm numai latura lui cea mai plăcută contemporanilor noștri. Dar, este oare cu putință să rezolvăm cu adevărat problema în acest fel, în cazul în care există o problemă?

Și fără îndoială că există o problemă, dar ea nu este neapărat mistică. E mai întâi o problemă de credință; mai apoi, dat fiind că e vorba de lacrimi adevărate, e o problemă psihologică și chiar fiziologică; într-o mai mică măsură e o problemă ce ține de obiceiuri și, în sfârșit, în unele cazuri e și o problemă mistică. Vom spune un cuvânt despre fiecare din aceste aspecte, inspirându-ne, cât mai mult cu putință, din cei pe care i-am citat până aici. Fiindcă ei n-au așteptat curiozitatea eruditților ca să se ocupe de aceste probleme; iar noi nu avem dreptul de a nu le recunoaște competența, nici, cu atât mai puțin, de a-i condamna fără să-i fi auzit pledându-și cauza.

Ei nu pledează pentru excentricitățile unor figuri originale, lipsite de cea mai necesară virtute dintre toate, cu alte cuvinte de smerenie.

> „Zis-a avva Antonie: sunt unii care și-au topit trupurile cu nevoința și pentru că n-au avut în ei smerenia, departe de Dumnezeu s-au făcut"[12].

Lucrul e valabil pentru acei câțiva flagelați care confundau durerea fizică cu „durerea inimii". Am văzut de unde vine primul exemplu al acestei sângeroase amăgiri: din aceeași sursă ca și celelalte trucuri imaginate pentru a contraface plânsul (*penthos*). Căci același ciudat bătrân

---

[12] *Alph*, Antonie 8; *PG* 65, 77B [p. 8–9].

anonim care îngăduie procurarea unor emoţii lăcrimoase prin oarecare reverii pentru ca mai apoi să introducă în ele pe ascuns gândul străpungerii, tot el recomandă şi prelungirea desfătării lacrimilor cât mai mult cu putinţă, fără a ţine seama de nici o regulă; or acesta nu e decât un hedonism invers, căruia trebuia să i se amintească cuvântul avvei Pimen:

„Învaţă-ţi gura să grăiască ce ascunde inima"[13].

Sinceritatea, aspră sau naivă a Părinţilor, nu cunoaşte aceste scurtături întortocheate. Ei ştiu bine că la ţintă duce numai calea dreaptă a renunţării la voia proprie, singurul mijloc de a smulge din rădăcină patimile sufletului. — De când datează însă apoftegmele acestui brav bătrân? Fiindcă nu le întâlnim în cele mai vechi colecţii, nici în seria alfabetică a *Patericului*, şi nici în *Cuvintele Bătrânilor* (*Verba Seniorum*). Masa anonimă a celorlalte apoftegme rămâne întotdeauna deschisă interpolărilor. Abia în secolul XII bizantin acest prim flagelant din dragoste de lacrimi îşi va găsi un imitator în persoana Sfântului Chiril din Filea...

Avva Isaia ne va aduce din nou la bunul simţ al tradiţiei.

„Doi călugări locuiau în Caparbiana, lângă Gaza, în chilii deosebite. Şi unul din ei plângea zi şi noapte. Vecinul său i-a zis: Vezi, frate, ca nu cumva lacrimile acestea să fie de la demon. Fratele i-a zis: Iartă-mă, că aceste lacrimi nu mă lasă nici să mănânc. Celălalt frate i-a zis: Să mergem la avva Isaia ca să-i spunem despre lacrimi. S-au dus, aşadar, şi l-au înştiinţat despre aceasta pe avva Isaia prin ucenicul său, Petru. Atunci bătrânul le-a dat acest răspuns: De la demoni vin aceste lacrimi.

---

[13] *Alph*, Pimen 164; col. 361B [lipseşte din traducerea românească].

N-ați auzit ce spun Părinții: tot ce întrece măsura e de la demoni?"[14].

Dacă așa stau lucrurile, aceeași mustrare ar fi trebuit să o adreseze majorității celor pe care i-am citat aici. Nu avem însă nici informațiile, nici calitățile necesare pentru a putea discuta toate aceste cazuri în parte. Nu știm nici ce ar fi gândit Părinții de altădată despre unele învățături mai recente cum e, de exemplu, cea a lui Isaac din Ninive. Nici o regulă generală n-ar putea fixa dreapta măsură individuală a fiecăruia. Tocmai aici intră în joc discernământul, apanajul „oamenilor duhovnicești", singurii în stare să pună în practică, așa cum se cuvine, îndrumarea sufletelor. Dar știm principiile din care trebuie să se inspire ei. Sfântul Ioan Gură de Aur revine de mai multe ori asupra lui în scrisorile pe care le adresează diaconiței Olimpiada. Mai întâi avertizează că întristarea după Dumnezeu nu trebuie să se amestece cu vreo întristare pământească.

„Un singur lucru este înfricoșător, Olimpiada, și există o singură încercare, păcatul; și n-am încetat să-ți cânt necontenit acest cuvânt. Toate celelalte sunt povești, chiar dacă mi-ai vorbi de uneltiri, de ură, de viclenii, de calomnii, ocări, învinuiri, confiscări, exiluri, de săbii ascuțite, de ocean și de războiul întregii lumi. Fiindcă oricare ar fi acestea, sunt vremelnice și pieritoare, au loc într-un trup muritor și nu vatămă cu nimic sufletul care veghează"[15].

---

[14] F. NAU, în anexa la *Pleroforiile* lui IOAN RUFUS, *PO* 8, p. 104. După care Isaia îi asigură pe cei doi vizitatori despre ortodoxia Sinodului de la Chalcedon.

[15] *Ep* 1, 1; *PG* 52, 549 sq [trad. rom. diac. Ioan I. Ică jr: *Scrisori din exil. Către Olimpiada și cei rămași credincioși. Despre deprimare, suferință și Providență*, Ed. Deisis, Sibiu, 2003, p. 144].

Chiar și în caz de păcat, străpungerea trebuie ferită cu grijă de deznădejde și de descurajare.

> „Când auzi că dintre biserici, una s-a prăbușit, alta se clatină, alta e cuprinsă de valuri puternice, alta a suferit lucruri incurabile; una primind un lup în loc de păstor, alta un pirat în loc de cârmaci, iar alta un călău în loc de medic, când auzi deci aceasta suferă — căci nu se cade a suporta fără durere unele ca acestea —, dar suferă punând o măsură întristării tale. Căci dacă pentru greșelile pe care le-am făcut noi înșine și pentru cele pentru care vom da socoteală, nu e un lucru necesar, nici sigur, ci foarte ruinător și vătămător a suferi cu multă tărie, cu atât mai mult e un lucru de prisos și zadarnic și, pe lângă acestea, satanic și pierzător de suflet a te înmuia și frânge pentru greșelile făcute de alții"[16].

În sprijinul acestei învățături, Ioan Gură de Aur povestește pe larg diaconiței Olimpiada istoria incestuosului din Corint[17], pe care o comentează și în omiliile sale:

> „Nici un păcătos să nu deznădăjduiască, nici un drept să nu se trufească cu virtutea lui... [Pavel] îl ridică degrabă pe incestuosul pocăit numai ca să nu cadă pradă unei întristări nemăsurate. Și atunci, omule, de ce te lași abătut de alte întâmplări, dacă în păcat, singurul în care întristarea e folositoare, lipsa de măsură [*ametria*] face atât de mult rău?"[18].

Până într-atât de adevărat este că, încă de la început, pentru a fi adevărată, străpungerea trebuie să conțină în

---

[16] *Ep* 2, 1; *ibid.*, col. 556 sq [*ibid.*, p. 152–153].

[17] *1 Co* 5; *2 Co* 2, 7.

[18] *In ep. ad Corinthios* I, *hom.* 38, 5; *PG* 61, 329 sq.

germen „neasemănata dulceață"[19], care va înflori mai târziu „darul lacrimilor".

Dacă Duhul suflă unde vrea El și cu ce putere vrea, cine ar îndrăzni să-i prescrie legi? Nicăieri nu vom găsi decât una singură: ca și toate celelalte harisme și aceasta trebuie ascunsă din pricina primejdiei slavei deșarte. Aceasta nu contrazice nicidecum cele spuse mai sus[20]: nici Sfântul Arsenie și nici un altul din Părinții Pustiei n-au păcătuit împotriva acestei reguli a smereniei. Apoftegmele *Patericului* nu cunosc expresia „harul lacrimilor" sau „darul lacrimilor". După spusele pustnicilor, aceștia își plângeau păcatele doar pentru că voiau acest lucru și-l voiau pentru că îl socoteau de datoria lor. Expresia *to charisma ton dakryon* apare pentru prima dată în tratatul *Despre feciorie* al Sfântului Atanasie[21]. Legătura dintre acest mic tratat și *Îndemnul către o fecioară* al lui Evagrie Ponticul[22] cere un studiu mai aprofundat decât cel al lui von der Goltz care nu cunoștea textul grec al lui Evagrie. Oricum ar sta lucrurile, acesta din urmă rezumă exact în două rânduri capitolul 27 din tratatul Sfântului Atanasie:

> „Roagă-te noaptea cu lacrimi, fără ca nimeni să-și dea seama că te rogi, și vei afla har"[23].

În tratatul *Despre rugăciune*, îndemnul la smerenie este încă și mai stăruitor:

---

[19] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Alia capita ex Vaticano* 57, 58; *PG* 90, 1413BC.

[20] *Supra*, p. 193–194.

[21] § 17, ed. VON DER GOLTZ (Texte und Untersuchungen 29), p. 52.

[22] Ed. H. GRESSMANN (Texte und Untersuchungen 39), p. 146–151.

[23] § 25, ed. GRESSMANN, p. 148.

„Dacă verşi izvoare de lacrimi în rugăciunea ta, să nu te înalţi întru tine, ca şi cum ai fi mai presus de mulţi. Căci rugăciunea ta a primit ajutor ca să poţi răscumpăra cu dragă inimă păcatele tale şi să îmblânzeşti pe Stăpânul prin lacrimi. Deci să nu întorci spre patimă înlăturarea patimilor, ca să nu mânii şi mai mult pe Cel ce ţi-a dăruit harul. Mulţi plângând pentru păcate uită de scopul lacrimilor; şi aşa, pierzându-şi mintea, au rătăcit"[24].

Ioan Singuraticul ne-a prevenit deja împotriva ispitei de a ne atrage stima oamenilor prin semnele exterioare ale străpungerii.

„Plânsul nostru să nu fie după om — scrie cineva sub numele Sfântului Efrem —, nici pentru a fi văzuţi de oameni, ci pentru Dumnezeu Care vede cele ascunse ale inimii, ca să ne fericim prin El. Să avem, aşadar, feţe vesele..."[25].

Ceea ce nu înseamnă nicidecum că trebuie să râdem, fiindcă această predică se intitulează: „Că nu trebuie să râdem sau să ne împrăştiem, ci mai degrabă să ne întristăm şi să plângem". Sfântul Teodor Studitul formulează astfel „regulile modestiei":

„Să ne păzim simţurile în siguranţă privind cel mai adesea în jos; ochiul să fie reţinut, nu zglobiu şi mişcându-se într-o parte şi într-alta... Faţa să nu fie nici posomorâtă, nici distrată, ci împletind în chip fericit gravitatea şi pacea, strălucind de lacrimi şi de străpungere..."[26].

---

[24] *De oratione* 7 şi 8; *PG* 79, 1169A [*FR* I, 1946, p. 76].

[25] *Quod non oporteat ridere*, Roma, I, p. 254.

[26] *Catehezele mari* 96, ed. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, p. 692.

După această clarificare, suntem gata să ascultăm apărarea străpungerii. Mai întâi e o problemă de credință.

„Cum ne vom putea teme de judecățile lui Dumnezeu?",

se întreabă Sfântul Vasile. Răspuns:

> „Așteptarea unui rău provoacă în chip firesc teamă în sufletele noastre. Căci așa ne temem și de fiarele sălbatice și de autorități, așteptându-ne la încercarea unui rău oarecare din partea lor. Așadar, oricine va crede că amenințările Domnului sunt adevărate și va aștepta încercarea înfricoșată și prea cumplită a acestora, se va teme neîndoielnic de judecățile lui Dumnezeu"[27].

Cele valabile pentru teamă sunt valabile și pentru străpungere. De ce nu avem străpungere?, se întreabă Sfântul Maxim. După care demonstrează pe larg că numai din lipsa fricii de Dumnezeu[28].

> „A zis fratele: De ce, părinte, nu am străpungerea inimii? Și răspunse bătrânul: Fiindcă nu este frica lui Dumnezeu înaintea ochilor noștri. Ne-am făcut groapa tuturor răutăților și de aceea am disprețuit ca pe o simplă vorbă pedeapsa înfricoșată a lui Dumnezeu. Căci cine nu s-ar simți străpuns auzind pe Moise grăind în numele lui Dumnezeu despre păcătoși…?"

După care urmează o lungă serie de citate din Vechiul și Noul Testament: „Cine nu se înfricoșează… cine nu tremură… cine nu s-ar îngrozi…?" Profeții ne-au plâns, apostolul ne-a plâns și el, Hristos Însuși a plâns Ierusalimul iar noi rămânem reci? Aceasta se datorează fie

---

[27] *Regulae breviores* 209; *PG* 31, 1221C [*PSB* 18, 1989, p. 406].

[28] *Liber asceticus* 27–41; *PG* 90, 932C–952A [*FR* II, 1947, p. 16–31].

pentru că ne spunem că avem credința cea adevărată, fie pentru că ne socotim deja împăcați cu dreptatea dumnezeiască.

> „Vai nouă, că am ajuns la cele din urmă dintre rele!... Nu suntem toți plini de mânie? Nu toți întărâtați? Nu ținem toți minte răul? Nu suntem toți trădători a toată virtutea? Nu suntem toți clevetitori? Nu toți iubitori de sudalme? Nu toți obraznici, nu toți urâtori de frați? Nu toți îngâmfați? Nu toți trufași? Nu toți lăudăroși? Nu toți fățarnici? Nu toți iubitori de slavă deșartă? Nu toți vicleni, nu toți pizmași? Nu toți nepăsători? Nu toți nesupuși? Nu toți nestatornici? Nu toți ușuratici, nu toți fără grijă la poruncile Mântuitorului?"

Cum putem pretinde atunci că suntem credincioși? Avem cel mult credința pe care Apostolul Iacob (*Iac* 2, 19) o atribuie demonilor, adică acea credință moartă, care nu se arată deloc în fapte. Sau poate credința ipocrită a fariseilor: „Poporul acesta cu buzele lui Mă cinstește, dar inima lui este departe de Mine [*Is* 29, 13; *Mt* 15, 8]..."

> „Cele pe care Domnul nostru le-a spus, plângând pe farisei, eu le aud ca spuse pentru noi, fățarnicii de azi, care ne-am învrednicit de atâta har și suntem mai răi ca aceia. Oare nu legăm și noi poveri grele și anevoie de purtat și le punem pe umerii oamenilor, iar noi nu vrem să le mișcăm nici cu vârful degetului? Oare nu facem și noi toate faptele noastre spre a fi văzuți de oameni? Oare nu iubim și noi să ședem în fruntea mesei la ospețe și pe scaunul de frunte în adunări, și să fim chemați de oameni: «Rabi, rabi», iar pe cei care nu ni le dau acestea îi urmărim până la moarte?... Oare nu zidim și noi mormintele mucenicilor și împodo-

> bim monumentele apostolilor, dar suntem asemenea cu ucigașii lor? Cine nu ne va plânge, așadar, pe noi pentru o astfel de simțire? Cine nu va plânge o asemenea robie a noastră?"

Iată, așadar, de ce nu avem străpungere: pentru că nu luăm în serios adevărurile de credință și exigențele morale ale Evangheliei.

Dacă avem cu adevărat credință, atunci nu este decât un singur mijloc de a explica ușurătatea noastră: ne lipsește mintea! Sfântul Grigorie al Nyssei demonstrează acest lucru printr-un raționament de necombătut.

> „Dacă am înțeles plânsul omenesc, cele ce ni s-au arătat să ne fie călăuză în cele ce nu le cunoaștem ca să ni se facă vădit ce este plânsul socotit fericit, căruia îi urmează mângâierea. Căci dacă plânsul acesta ar fi pricinuit de lipsirea bunătăților trebuincioase aici, n-ar plânge cineva pentru ceea ce nu cunoaște. Deci se cuvine să cunoaștem întâi ce este binele cu adevărat, ca apoi să înțelegem firea omenească. Pentru că, numai dorind acest bine adevărat, vom izbuti să dobândim plânsul cel pe care-l fericește Domnul. Să luăm o pildă: dintre cei ce viețuiesc în întuneric, cel ce s-a născut în întuneric și cel ce e închis în el din vreo întâmplare nefericită, după ce s-a obișnuit cu bucuria din lumina de afară, nu sunt atinși la fel de această nenorocire. Căci cel din urmă, știind de ce a fost lipsit, socotește grea păgubirea de lumină, iar cel dintâi, necunoscând bucuria de lumină pentru că a crescut în întuneric, petrece neîntristat în el, socotind că n-a căzut din nici una din bunătăți. De aceea, pe cel din urmă dorința luminii îl îndeamnă la toată străduința și născocirea ca să vadă iarăși lumina de care s-a lipsit din nefericita

întâmplare, pe când cel dintâi îmbătrânește viețuind în întuneric, deoarece n-a cunoscut ceva mai bun, socotind starea de față ca un bine. Același înțeles se află și în cuvântul de față: cel ce a izbutit să vadă cu adevărat binele, dar pe urmă a cunoscut sărăcia firii omenești, va simți o nenorocire în suflet să nu fie în binele acela și-și va face din viața de aici o viață de plâns. Deci nu plânsul socotesc că-l laudă Cuvântul, ci cunoștința binelui, căreia îi urmează pătimirea întristării pentru motivul că nu mai are în viața de față ceea ce dorește"[29].

„Deci aceasta ni se pare că învață în chip tainic cel ce fericește plânsul: faptul că, privind spre binele adevărat, sufletul nu se lasă scufundat în amăgirea de acum a vieții. Căci nu poate trăi fără lacrimi cel ce înțelege cu adevărat lucrurile, nici nu poate socoti că cel ce se adâncește în cele ale vieții acesteia nu se află în cele de întristare. Aceasta se poate vedea numai la dobitoacele fără rațiune, a căror fire are o alcătuire jalnică (pentru că, ce e mai jalnic decât lipsa rațiunii?). Ele n-au nici o simțire a nenorocirii, măcar că viața lor se desfășoară și ea însoțită de o oarecare plăcere. Căci și calul nechează și taurul risipește praful și porcul guiță în fața grămezii, și cățeii se joacă, și vițeii zburdă, și fiecare dintre animale poate fi văzut arătându-și plăcerea prin unele semne, dar dacă ar avea vreo părtășie de harul rațiunii, n-ar avea plăcere de viața lor dobitocească și jalnică. Așa se întâmplă și cu oamenii. Mai ales cei ce n-au nici o cunoștință de bunătățile de care a fost lipsită firea noastră își petrec viața de aici în plăceri"[30].

---

[29] *De Beatitudinis, hom.* 3; *PG* 44, 1224C sq [*PSB* 29, p. 350–351].
[30] *Ibid.*; col. 1228C sq [p. 354–355].

Dar cei care sunt logici cu credința lor creștină vor putea avea plâns (*penthos*), iar prin el vor dobândi o mângâiere mult superioară lucrurilor condiționate de neștiință. — În acest fel, țăranii egipteni[31] își găsesc cel mai bun apărător în persoana filozofului *Vieții lui Moise*.

Faptul că în aceste considerații ale Sfântului Grigorie al Nyssei există urme de origenism, nu le desființează puterea edificatoare. Omul nu este un dumnezeu căzut, cum pare să facă subînțeles aceste pagini, dar pierderea mântuirii datorită păcatului originar și individual rămâne o realitate care justifică aceste raționamente. Când e vorba de smerenie, ne mulțumim numai cu cuvintele: de exemplu, ***tapeinologia*** este luată drept ***tapeinophrosyne***[32]:

> „Te numești păcătos — scrie Varsanufie unui corespondent —, dar în faptele tale nu te socotești așa..."[33].

Nu este un lucru serios să repetăm mereu: „Rugați-vă pentru noi, păcătoșii" și să nu avem străpungerea inimii.

Avem poate măcar o scuză în psihologie. Gânduri foarte sincere nu-și au neapărat corespondent în planul sensibilității. În această privință ne îndepărtăm cel mai mult de antici. În ciuda platonismului care-i face adesea să privească trupul ca o simplă locuință sau închisoare a sufletului, aceștia se dedublează totuși mai puțin decât noi. Ei cred că asceza are tocmai scopul de a reduce dualismul sensibil-inteligibil la unitatea lor în elementul spiritual (pnevmatic), tocmai pentru că au o idee foarte înaltă despre „firea" sau „natura" noastră adevărată la care trebuie să ne readucă desăvârșirea. În hărțuielile din care facem cu ușurință avantajul nostru felicitându-ne

---

[31] Cf. *Alph*, Arsenie 6; *PG* 65, 89A [p. 15].

[32] NICHITA STITHATUL, *Capete* II, 25 [*FR* VI, 1976, p. 266].

[33] *Ep* 17, p. 9 sq [*FR* XI, 1990, p. 40]

poate pentru ele ca de un prilej pentru a ne câştiga merite ei văd semnele sigure ale nedesăvârşirii. Câtă vreme n-au ajuns la pacea desăvârşită prin unirea instinctelor cu voinţa, a imaginaţiilor cu raţiunea, a voinţei şi a raţiunii cu adevărul şi voinţa dumnezeiască, ei continuă să se osândească pe sine şi să se simtă departe de sănătatea sufletească pe care şi-o doresc.

> „La început, mintea avea ca învăţător descoperirea Duhului, pe care părăsind-o, s-a făcut învăţăcel al simţurilor; dar prin desăvârşirea ei în Hristos se învredniceşte din nou de învăţătorul dintru început"[34].

Iată raţiunea profundă a faimoasei învăţături despre nepătimire care este denaturată cât timp se vede în ea un simplu plagiat stoic. Ea nu învaţă nicidecum desfiinţarea sensibilităţii, ci recucerirea ei de către spirit, al cărui instrument supus trebuie să redevină, în timp ce patima face din ea o răzvrătită şi o rebelă. Am spus deja acest lucru: sensibilitatea duhovnicească se trezeşte pe măsura omorârii simţirii exterioare. E acea omorâre făcătoare-de-viaţă (*zoopoios nekrosis*) de care vorbeşte Simeon Noul Teolog[35]. Şcoala Sfântului Simeon Noul Teolog a reţinut bine teoria unităţii primordiale în spirit şi a sciziunii introduse de păcat în suflet, teorie pe care a citit-o în prima carte pe care i-a dat-o părintele său duhovnicesc: *Cuvântul ascetic în o sută de capete*, a lui Diadoh al Foticeei[36]:

> „Însăşi lumina sfintei cunoştinţe ne învaţă că simţirea naturală este una, dar e împărţită în două lucrări, din pricina neascultării lui Adam"[37].

---

[34] EVAGRIE, *Capita gnostica* III, 55; ed. FRANKENBERG, p. 227.

[35] *Oratio* 57; *PG* 120, 297.

[36] Cf. *Vie de Syméon* 4, ed. HAUSHERR, p. 7.

[37] DIADOH, *De perfectione spirituali* 25, ed. WEIS-LEIBERSDORF, p. 27 [*FR* I, 1946, p. 343].

„Precum am spus, știm că nu există decât o singură simțire naturală a sufletului, căci cele cinci se deosebesc după trebuințele trupului nostru, cum ne învață Preasfântul și de oameni iubitorul Duh al lui Dumnezeu. Dar ea se împarte în tot atâtea părți câte felurimi de mișcări sufletești există, din pricină că mintea s-a făcut lunecoasă în urma neascultării. Astfel, o parte din ea e dusă de latura pătimașă a firii noastre și de aceea simțim plăcere de bunătățile vieții. Altă parte se îndulcește adesea de mișcarea rațională și mintală a firii noastre, întrucât mintea noastră dorește să alerge spre frumusețile cerești când petrecem în curățire. Dar, când vom dobândi deprinderea de a nesocoti bunurile din lume, vom putea să unim și pofta pământească a sufletului cu dorința lui rațională. Iar de acest lucru ne va face parte împărtășirea de Duhul Sfânt. Căci, dacă n-ar lumina dumnezeirea Lui cu putere cămările inimii noastre, n-am putea să gustăm binele cu o simțire neîmpărțită, adică cu toată afecțiunea sufletului"[38].

În lumina acestor idei trebuie înțeleasă *porunca* de a ne plânge pierderea mântuirii. Să ne dezbărăm pentru o clipă de izolaționismul nostru psihologic și să presupunem că sciziunea sensibilității a fost desființată și vom înțelege ușor că emoțiile trebuie reglate de înțelesurile minții. Fiecărui punct de vedere al minții îi corespunde o emoție a inimii. Gama de sentimente va vibra la unison cu gândurile. Plânsul se va măsura în funcție de valoarea bunului pierdut. Or nimic nu se compară cu mântuirea. Evagrie are dreptate atunci când numește „sălbăticie" acea împietrire a „sufletului care nu vrea să verse lacrimi"; Grigorie al Nyssei este îndreptățit să o asemene

[38] *Ibid.* 29 [p. 345].

neghiobici animalelor, iar Sfântul Maxim Mărturisitorul atunci când o priveşte drept o lipsă de credinţă. Silirea de a vărsa lacrimi e pur şi simplu osteneala de a restabili echilibrul dintre simţirile superioare şi cele inferioare. Ne înşelăm atunci când încercăm să scuzăm uscăciunea sufletească şi lipsa lacrimilor prin temperament, în loc să ne învinuim căci faptul de a fi pierdut sănătatea sau de a nu ne fi ostenit îndeajuns să o restabilim e greşeala noastră. Dacă

> „Dumnezeu conduce mintea omului, iar mintea conduce viaţa trupească, aceasta rămâne în limitele firii sale; dar, dacă ea se îndepărtează de fire, iese şi de sub conducerea minţii"[39].

Această dedublare împotriva firii ne face refractari la străpungerea inimii.

Acest lucru merge pentru străpungerea lăuntrică; dar ce facem cu lacrimile? În afara avvei Dorotei[40], nimeni nu şi-a pus întrebarea dacă poate exista plâns (*penthos*) fără lacrimi. Chiar şi Marele Bătrân, avva Varsanufie, a evitat să răspundă în mod direct la această dificilă întrebare. Poate că o considera de mică importanţă. Dar despre ce anume e vorba? De a şti dacă o mare întristare, un regret profund, în acelaşi timp gândit şi simţit, se traduce neapărat prin lacrimi, cu alte cuvinte, dacă emoţia sufletului se transmite neapărat agonismului. Problemă de ordin fiziologic, însă mult mai puţin gravă decât cea anterioară, care ţinea de psihologia înaltă. Părinţii s-au ocupat totuşi de ea. Să spunem numaidecât că ei nu par să creadă mai deloc în întristarea care nu e însoţită de

---

[39] GRIGORIE AL NYSSEI, *De hominis opificio* 12; *PG* 44, 164C.

[40] Cf. *supra*, p. 24.

lacrimi, iar această convingere li s-a format prin experiență. Ei știu foarte bine că lacrimile sunt o ușurare[41] pe care cei cu adevărat întristați n-au obiceiul să o refuze. De aceea îi îndeamnă mai degrabă la măsură în privința lacrimilor[42]. Cu toate acestea, nu ignoră faptul că unele persoane s-au îmbolnăvit[43], iar unele chiar au murit[44] pentru că, încercați fiind de o mare întristare, și-au reținut lacrimile. Acestea sunt însă excepții care arată și mai bine cât de mult afectează durerile inimii stările trupului. Se pare că nu s-a întâlnit vreodată cazul vreunui bărbat sau al vreunei femei care să fi murit de zdrobirea inimii, pentru că nu și-a putut salva viața plângându-și păcatele. Dumnezeu a alcătuit în așa fel ființa omenească încât, cu excepția unui viciu înnăscut sau a unei intervenții violente a voinței, inima întristată face să înflorească în ochi roua pe care o numim lacrimi. Vreți să știți în ce fel? Sfântul Grigorie al Nyssei vă va spune că este o mare greșeală să facem inima să intervină în acest proces fiziologic[45]. Când avem „inimă înfrântă", gura stomacului e cea care se contractă în realitate.

> „Datorită întristării se închid deschizăturile fine și nevăzute ale porilor care provoacă compresia organelor interne, iar aceasta face să urce la cap și la meninge aburul umed care se strânge în cavitățile encefalului; apoi, evacuat prin canalele aflate la baza creierului, ajunge la ochi unde mișcarea contractilă a pleoapelor

---

[41] IOAN HRISOSTOM, *In S. Paulum oratio* II; *PG* 50, 481.

[42] VASILE CEL MARE, *De gratiarum actione hom.*, *PG* 31, 217B sq [*PSB* 17, 1986, p. 381].

[43] ISIDOR PELUSIOTUL, *Ep* II, 176; III, 8.

[44] VASILE CEL MARE, *ubi supra.*

[45] *De hominis opificio* 12; *PG* 44, 157D.

el îl transformă în picături. Aceste picături se numesc lacrimi"[46].

Episcopul Nyssei trebuie să fi dezbătut această problemă cu fratele său din Cezareea[47]; ei erau, în mare, de acord ca buni ucenici ai lui Galen[48].

Cu toate acestea, unele temperamente varsă foarte greu lacrimi. Sfântul Simeon Noul Teolog spune că sunt oameni cărora nici „împunsăturile nu le dau străpungere"[49]. După tot ceea ce am citit nu am putea spune că în ochii Părinților numărul acestor dezmoșteniți era foarte mare.

„Lacrimile sunt sângele care curge din rănile sufletului",

după cum spune atât de frumos Sfântul Grigorie al Nyssei[50]. Este foarte firesc ca o rană să sângereze. Dar ce sfat să dăm celor care au puțin sânge în vine?

„Te-am auzit adesea — scrie Sfântul Nil diaconului Agapet —, ca și acum de altfel, spunând: Ce să fac? Vreau să plâng și să mă întristez pentru păcatele mele; chiar mă străduiesc uneori să plâng, dar nici o lacrimă nu-mi vine în ochi, ci suspin numai cu o inimă îndurerată. Dar, dacă îl văd pe altul plângând înaintea lui Hristos, mă lupt cu invidia. Atunci îmi spun: e folositor, în orice caz, și numai să doresc lacrimile. Căci, mergând înaintea lui Dumnezeu cu această dorință, pentru a-I cere iertarea și mântuirea, suntem auziți, după cuvântul care zice: «În tine se încrede săracul»[51].

---

[46] *Ibid.*; col. 160 BC.

[47] Cf. VASILE CEL MARE, *ubi supra*.

[48] Cf. NEMESIUS, *De natura hominis*, cap. 20; *PG* 40, 689B.

[49] *Oratio* 32; *PG* 120, 480C.

[50] *Oratio funebris de Placilla*, *PG* 46, 880C.

[51] *Ps* 9, 34.

Iar puterii conducătoare, adică raţiunii, i se spune: «După dorirea inimii lui i-ai dat lui»[52]... Cine doreşte un lucru, fie bun, fie rău, l-a şi săvârşit în sufletul său... Unele persoane au o alcătuire a trupului care se opune vărsării lacrimilor. Ce să facă atunci cel care-şi doreşte lacrimile? Îi voi spune: Închipuieşte-ţi sufletul plângând în stare de veghe, aşa cum l-ai văzut adesea plângând în somn. Plângi şi varsă lacrimi înaintea lui Dumnezeu cu gândul [intenţia], şi aşa te vei putea curăţi de păcate, cum ne îndeamnă şi psalmistul: «Revărsaţi înaintea Lui inimile voastre»[53]. De altfel, ştiu pe unii care nu s-au oprit aici, ci prin puterea credinţei şi a rugăciunii şi-au prefăcut stânca inimii în izvor de apă[54]. Împungându-şi neîncetat inimile cu cuvântul lui Hristos şi cu aducerea-aminte a minunilor dumnezeieşti, au făcut să ţâşnească dinăuntru în afară, prin ochi de piatră, valuri de lacrimi. Dacă totuşi nu reuşeşti să dobândeşti un har asemănător celui de care se bucură aceia şi vezi pe altul plângând în rugăciunile sale, dă slavă lui Dumnezeu, spunând: Îţi mulţumesc, Doamne, Dumnezeul meu, că n-ai lipsit de acest dar care curăţă şi spală răul şi l-ai dăruit fratelui meu. Înmulţeşte-ţi milele Tale faţă de el, Stăpâne, până la sfârşit; fiindcă fratele meu este mădularul Tău şi dacă un mădular este cinstit, toate mădularele se bucură împreună[55]. Dacă ai aceste simţăminte faţă de fratele tău şi dacă se bucură sufletul tău pentru el, vei avea şi tu parte de harisma lui şi ţi se va dărui o ace-

---

[52] *Ps* 20, 3.
[53] *Ps* 61, 9.
[54] Cf. *Ps* 113, 8.
[55] Cf. *1 Co* 12, 26.

cași cunună, cu condiția ca toate acestea să se facă pentru Hristos"[56].

Diavolul își vâră și el coada încercând să profite, după obicei, de înclinațiile proprii firii fiecăruia. Avva Varsanufie a fost întrebat odată:

„De unde este căldura și răceala și învârtoșarea inimii?" — „Despre căldură și răceală, e știut că Domnul s-a numit foc ce încălzește și aprinde inima și rărunchii [*Ps* 7, 9; 35, 2]. Dacă e așa, diavolul este răceală[57] și de la el este toată răceala. Căci de n-ar fi așa, cum s-ar fi spus că «atunci se va răci dragostea multora»[58]? Iar «atunci» ce înseamnă dacă nu în timpurile vrăjmașului. Când simțim deci răceala, să chemăm pe Dumnezeu, Care venind va încălzi inima noastră spre dragostea desăvârșită a Lui, ba nu numai a Lui, ci și a aproapelui. Și venind de față căldura Lui, se alungă răceala urâtorului de bine. Iar când acesta a uscat izvorul lacrimilor din inima ta, l-a umplut pe cel de sub pântecele tale. Dar primește pe Domnul în casa ta și El va usca izvorul din urmă și va curăți izvorul lacrimilor ca să curgă din el apa duhovnicească. Cel ce voiește să vină la frica lui Dumnezeu, vine prin așteptare stăruitoare. Căci zice: «Așteptând, am așteptat pe Domnul și a căutat spre mine și a ascultat cererea mea»[59]. Și ce a adăugat? «Și m-a scos pe mine din groapa ticăloșiei și din tina noroiului»[60]. Iar prin groapa aceasta

---

[56] NIL, *Ep* III, 257; *PG* 79, 512 sq.

[57] Cf. EVAGRIE, *PG* 40, 1240C; capitol inserat în *Praktikos* I, 66: „Trupurile demonilor sunt extrem de reci".

[58] *Mt* 24, 12.

[59] *Ps* 39, 2.

[60] *Ps* 39, 3.

înțelegem și învârtoșarea inimii. Dobândește deci ceea ce dorești și te vei mântui în Domnul"[61].

Mai trebuie oare să adăugăm că pe vremea Părinților oamenii aflați în doliu se manifestau mult mai zgomotos decât în zilele noastre? Lucrul este sigur, așa cum arată pagina citată din Sfântul Ioan Gură de Aur[62] în legătură cu regii care nu vor să se supună legii doliului. Instituția bocitoarelor arată că anumiți oameni aveau talentul de a vărsa lacrimi atunci când voiau. Să fi evoluat mult psihologia umană în această privință? Creadă fiecare ce vrea, dar se va înșela cel care va trage de aici o concluzie defavorabilă învățăturii despre plâns (*penthos*). Există și astăzi indivizi care plâng atunci când vor, iar dacă bocitoarele au dispărut, aceasta se datorează probabil faptului că persoanele îndoliate cred că nu mai au nevoie de serviciile lor. Să ne oprim însă aici. Dacă am spus câte ceva despre acest subiect e numai ca să nu fim acuzați ulterior că nu ne-am gândit la el.

În fine, „darul lacrimilor" ridică o problemă de ordin mistic. Și aici vom fi scurți, și aceasta din mai multe motive. În primul rând, din lipsă de competență; apoi pentru că, dacă au scris atât de mult despre lacrimi, încât s-ar putea alcătui o carte de zece ori mai groasă decât aceasta, Părinții par să fi uitat acest ultim capitol, cel puțin până la Isaac din Ninive. În sfârșit, pentru că mistica lacrimilor intră în problema generală a misticii. Mai mult, ea are ceva deosebit: e adevărat oare, cum vrea școala Noului Teolog, că lacrimile „străpungerii" sunt semnul cel mai limpede al „harului"[63]? Lăsăm răspunsul

---

[61] VARSANUFIE ȘI IOAN, *Ep* 18, p. 10 sq [*FR* XI, 1990, p. 42].

[62] *Supra*, p. 47–48.

[63] Cf. *Vie de Syméon le Nouveau Théologien*, „Introduction", p. XLVIII.

în seama teoreticienilor. Ne vom fi achitat de sarcina noastră arătând că plânsul propovăduit de Părinţi nu este în mod esenţial mistic, ci ţine în primul rând de asceză. La drept vorbind această demonstraţie pare să fie deja făcută. A ne plânge păcatele e o datorie. Ne aflăm aşadar pe calea poruncilor, calea făptuirii (*praxis*). Părinţii nu şi-ar fi revenit din uimire dacă cineva le-ar fi spus: aştept harisma lacrimilor pentru a-mi plânge şi a purta „doliu" pentru mântuirea pierdută. Mai mult, unii dintre ei, şi încă din cei mai înclinaţi spre mistică, fac afirmaţii tranşante care exclud orice confuzie. Este bine să nu avem încredere în traducători. Astfel, *Învăţătura* IV a avvei Ammona debutează cu această frază:

> „Iubiţii mei, să ne întărim în lacrimi înaintea lui Dumnezeu..."

În realitate, aceasta vrea să spună:

> „Iubiţii mei fraţi, să facem tot ce ne stă în putinţă, să ne sârguim din răsputeri să vărsăm lacrimi înaintea lui Dumnezeu; poate că iubirea Sa ne va trimite o putere care să ne păzească până ce vom birui..."[64].

Aşadar, în primul rând, şi în mod imperativ, vin lacrimile, iar, dacă vrea Dumnezeu, la urmă vine şi mistica. La sfârşitul treptei a VII-a, în care „plânsul de-bucurie-făcător" ia adesea un aspect mistic neobişnuit până atunci, Sfântul Ioan Scărarul a simţit nevoia să pună lucrurile la punct, iar tonul său devine dintr-odată viu, ca şi cum ar avea în faţă pe susţinătorii unor opinii contrare pe care le socoteşte greşite.

> „Nu vom fi învinuiţi, fraţii mei, nu vom fi învinuiţi când vom muri pentru că n-am făcut minuni, nici

---

[64] AMMONAS, *Instruction* IV, 1, *PO* 11, p. 474.

> pentru că n-am pătruns înaltele taine ale teologiei, nici pentru că n-am ajuns să dobândim contemplația, dar vom da socoteală înaintea lui Dumnezeu pentru că n-am plâns mereu"[65].

Mistică sau nemistică (o problemă cu totul secundară), străpungerea inimii stă întotdeauna în puterea noastră, socotește Ioan Scărarul.

Chiar și Sfântul Isaac din Ninive susține (fără să mă străduiesc să-i pun de acord toate afirmațiile) necesitatea unei străpungeri neîncetate printr-un raționament care nu are nimic mistic.

> „Și toți sfinții au plecat plângând din viața aceasta. Și dacă sfinții plângeau și ochii lor erau plini pururea de lacrimi până ce plecau din viața aceasta, cine nu va plânge? Mângâierea călugărului se naște din plâns. Și dacă cei desăvârșiți și purtătorii de biruință plângeau aici, cum va suporta cel plin de răni să se liniștească din plâns? Cel ce se are pe sine zăcând mort înaintea sa și se vede pe sine omorât prin păcate, mai are nevoie de învățătură cu ce fel de gând să-și pricinuiască lacrimile? Sufletul e omorât de păcate și zace înaintea ta și el e mai mult pentru tine decât toată lumea și tu n-ai nevoie de plâns? De vom intra deci în liniștire și vom stărui în ea cu răbdare, fără îndoială vom putea rămâne în plâns. De aceea, să ne rugăm cu o cugetare neîncetată Domnului, ca să ni-l dăruiască pe acesta. Căci de vom dobândi acest har, care e mai mare decât celelalte daruri [harisme] și le covârșește pe acelea, vom intra la curăție. Și când vom intra la

---

[65] IOAN SCĂRARUL, *Scala Paradisi* 7, 73; *PG* 88, 816D [*FR* IX, 1980, p. 185].

> ea[66], nu se va mai lua de la noi până la ieşirea noastră din viaţa aceasta"[67].

Acest argument n-ar avea sens dacă Isaac ar privi plânsul, chiar şi pe cel neîncetat, ca pe o harismă rezervată numai celor desăvârşiţi. El este un har, ca orice virtute.

O întreagă cateheză a Sfântului Simeon Noul Teolog[68] are drept scop justificarea unui cuvânt al părintelui său duhovnicesc, Simeon Studitul:

> „Frate, fără lacrimi să nu te împărtăşeşti niciodată"[69].

Traducătorul Pontanus protestează, destul de uşor de altfel, împotriva importanţei exagerate atribuite lacrimilor materiale[70]. Contemporanii Studitului se îndoiau că o asemenea străpungere e cu putinţă.

> „Mulţi nu numai mireni, dar şi monahi vestiţi şi renumiţi pentru virtutea lor, s-au minunat la auzul acestor cuvinte, privindu-se unii pe alţii şi spunând zâmbind, cu un singur glas: Atunci nu ne vom mai împărtăşi niciodată! Vom rămâne neîmpărtăşiţi!"[71].

---

[66] Curăţia, după versiunea greacă.

[67] Ed. BEDJAN, cap. 35, p. 252; versiunea greacă, cap. 85, p. 503 [*FR* X, 1981, p. 443], acest pasaj este citat în *PE* II, cap. 32, p. 100, cu câteva omisiuni şi variante.

[68] Trad. latină PONTANUS, *PG* 120, 479–493 [= *Cateheza* 4, ed. B. KRIVOCHÉINE, Sources Chrétienes 96; trad. rom. diac. Ioan I. Ică jr: SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze. Scrieri II*, Ed. Deisis, Sibiu, ed. a II-a revăzută 2003, p. 52–73].

[69] Această sentinţă se află în cartea lui Simeon Studitul amalgamată din greşeală în *Philokalia* cu *Capetele* Noului Teolog, *PG* 120, 681A, n. 144 [*FR* VI, 1976, p. 109].

[70] *Ibid.* col 473 sq, nota 13.

[71] Text grec în *Vie de Syméon le Nouveau Théologien*, „Introduction", p. XL.

Ce va spune Noul Teolog pentru a-și apăra iubitul părinte duhovnicesc? Întreaga sa lungă apologie acumulează argumente pentru a demonstra că lipsa străpungerii ține doar de viața delăsătoare.

> „Cum se face, spui tu, că unul e învârtoșat iar altul moale spre străpungere? Ascultă: la unul voința și hotărârea sunt bune, la altul sunt rele; gândurile unuia sunt rele, ale altuia nu: la unul faptele sunt semne ale unei iubiri dumnezeiești; la altul sunt semne ale unor lucruri potrivnice."

După care, Noul Teolog dezvoltă cu vehemență tema mijloacelor de dobândire și păstrare a plânsului. Într-o notă, traducătorul latin Pontanus îi opune lui Simeon pe Durandus, pe Sfântul Toma și pe Sfântul Ioan Cassian: am observat deja că în această privință Cassian nu și-a urmat povățuitorul — Evagrie. Simeon se înscrie întru totul în tradiția Bisericii sale; predica sa este înțesată de aluzii, uneori aproape textuale, la scrierile Părinților. Trimiterea la Isaac și la *Omilia* 107 a lui Antioh[72] e mai avizată. Alături de aceștia și de mulți alții, marele mistic bizantin socotește că străpungerea face parte din asceză.

Că a exagerat, este o altă problemă care ține de capitolul din dogmatică privitor la pocăință și spovedanie. Dacă ne e îngăduit să adăugăm o observație pentru uzul creștinilor din zilele noastre, am spune că ei ar trebuie să cunoască toată această învățătură atât ca să-I mulțumească încă și mai mult Domnului pentru *Sfânta Taină* a Pocăinței, cât și pentru ca să nu se socotească, datorită acesteia, scutiți de *virtutea* pocăinței nici în ce privește mântuirea, nici în ce privește desăvârșirea. Spiritualita-

---

[72] Nota PONTANUS, *ibid.*

tea răsăriteană, ca de altfel cea creştină în general, are ţeluri foarte înalte: bucuria Învierii, îndumnezeirea. Dar, ţinând la ele, ea îşi învaţă credincioşii să nu se amăgească închipuindu-şi că au şi făcut tot ce au gândit, citit sau scris. Ceea ce le propune credincioşilor nu este să înţeleagă o anumită speculaţie, ci să trăiască cât mai intens cu putinţă o viaţă. Origen a formulat legea acestui progres vital în trei cuvinte preluate din filozofie, dar transpuse pe un plan superior: *praxis theorias anabasis* (făptuirea e urcuşul contemplaţiei)[73]. Această formulă va circula din generaţie în generaţie; Nichifor Monahul o va repeta multe secole după Sfântul Grigorie Teologul[74]. Acesta adaugă spunând că prin acest lucru se deosebesc creştinii de filozofi; ei trebuie să treacă prin asceză pentru a nu rămâne la „cunoaşterea simplă" a păgânilor. De altfel, este chiar legea Evangheliei: *per crucem ad lucem* (prin cruce la lumină), spune o formulă latină echivalentă celei a lui Origen. Adaptată subiectului nostru, formula ar suna astfel: prin doliu (plâns) la mângâiere.

Ultimul cuvânt, ca în toate fericirile evanghelice, îl are bucuria. Bunul Dumnezeu nu ne-a creat ca să plângem, ci „ca să aibă în cine să-şi aşeze binefacerile Sale"[75]. „Bătrânii" *Patericului* nu ignoră acest adevăr fundamental al creştinismului.

„Avva Longhin spunea: Postul smereşte trupul; privegherea curăţeşte sufletul; liniştea aduce plânsul, plânsul botează omul, făcându-l cu totul lipsit de păcat. Iar

---

[73] *In Lucam, hom.* I, ed. RAUER, p. 9 sq.

[74] NICHIFOR, *De custodia cordis*, *PG* 147, 948A [*FR* VII, 1977, p. 12]; GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Oratio in sanctum baptisma*, *PG* 36, 412C.

[75] IRINEU AL LYONULUI, *Adversus Haereses* IV, 25, ed. HARVEY II, p. 184.

avva Longhin avea o mare străpungere în rugăciunea și psalmodia sa. Ucenicul său l-a întrebat odată: Părinte, acesta e canonul călugărului să plângă tot timpul la pravila sa? Zis-a lui bătrânul: Da, fiul meu, acesta e canonul pe care Domnul îl vrea de la noi *acum;* căci, la început, Dumnezeu n-a făcut omul ca să plângă [*hina penthe*], ci ca să aibă bucurie și veselie slăvindu-L în curăție și nepăcătoșenie ca îngerii. Însă omul, căzând în păcat, a avut nevoie de lacrimi, și așa au nevoie de lacrimi toți cei care au păcătuit. Acolo unde nu mai e păcat, nu mai e nevoie nici de lacrimi"[76].

Cu totul neinspirat ar fi cel care ar vorbi de „pesimism creștinesc" la singurii oameni care nu sunt lipsiți de speranță; sau despre un pesimism puțin creștinesc la singurii oameni a căror speranță cuprinde până și viața sentimentală. Și mai orb încă ar fi cel care i-ar taxa pe creștini de sentimentalism dulceag. Sloganul „vieții primejdioase" își descoperă întreaga valoare numai dacă deschidem bine ochii asupra riscurilor veșniciei. Eroii plânsului aveau un cu totul alt dinamism atunci când se entuziasmau (acesta e cuvântul potrivit aici) în fața perspectivelor suprafirești până într-atât încât deveneau impasibili în fața „miturilor" primejdiilor pământești. Analiza descoperă în psihologia lor optimism și realism, entuziasm și discernământ, forță sufletească și blândețe, ambiție și smerenie, pasiune pentru Dumnezeu și jertfire de sine, iubire de aproapele și lipsa oricărei căutări egoiste și mai cu seamă logice a credinței, o sinceritate și o riguroasă rectitudine a inimii. Avem dreptul și datoria să ne arătăm mândri de asemenea strămoși.

---

[76] *PE* II, cap. 32, p. 101 sq = *Arm* I, 550.

Dar să nu-i plângem! Ei se socotesc fericiți și sunt cei mai în măsură să spună acest lucru. Niciodată n-am întâlnit cuvântul „nefericit" atribuit acestor oameni care plâng. „Negrăita dulceață a lacrimilor" trebuie să corespundă adevărului din moment ce ei vorbesc despre ea chiar fără să vrea. „Aș vrea să plâng mereu așa." Fără îndoială, dumnezeiasca râvnă care-i însuflețește și certitudinea că au datoria și putința de a dobândi obiectul dorit le întipărește pe față o seriozitate deosebită. Seriozitate care, în ochii celor ce privesc numai la suprafața lucrurilor pare asemănătoare tristeții pe care ei o detestă, dar în realitate, pe măsură ce se adâncește, această seriozitate e pătrunsă tot mai mult de bucurie. Apoftegmele *Patericului* ne încredințează că Sfântul Arsenie avea „un chip îngeresc"[77]. Pentru răsăriteni, ca de altfel și pentru Sfântul Francisc din Sales, un sfânt trist este un trist sfânt. Semnul fără greș al desăvârșirii este pacea de neclintit. Lacrimile de bucurie nu trădează oare fericirea cea mai înaltă? De aceea sunt atât de rare în relațiile interumane și sunt neîncetate la cei apropiați de Dumnezeu.

L-am văzut pe Sfântul Antonie plângând și tânguindu-se pentru păcatele săvârșite de alții[78]. Nu lui i-a putut spune Sfântul Ioan Gură de Aur:

> „Nu-ți cer să verși lacrimi pentru alții; aș vrea să-ți cer acest lucru, dar e un lucru mult prea înalt pentru tine"[79].

Sfântul Atanasie ne spune că Sfântul Antonie suspina în fiecare zi în el însuși[80]. Și totuși (dar oare trebuie să spunem „totuși" și nu mai degrabă „de ce"?):

---

[77] *Alph*, Arsenie 42; *PG* 65, 108A [p. 23].

[78] *Alph*, Antonie 14; *PG* 65, 80B [p. 9], cf. *supra*, p. 68–69.

[79] *In epist. ad Colossenses, hom.* 12, 2, p. 62, 383.

[80] *Vita Antonii* 45; *PG* 26, 908C [*PSB* 16, 1988, p. 218].

„Dar și fața lui arăta multă mulțumire și minunare de ceea ce i se spunea. Mai avea și acest dar (această harismă) de la Mântuitorul: de se afla împreună cu o mulțime de monahi și cineva care nu-l cunoscuse mai înainte voia să-l vadă, venind îndată, trecea peste alții și alerga la acela, ca atras de privirea lui. Și nu prin înălțime, nici prin mărime se deosebea de alții, ci prin purtări și prin curăția sufletului. Căci, fiindu-i sufletul netulburat, netulburate îi erau și simțurile din afară. Și bucuria sufletului se vedea și în seninătatea feței. Și din mișcările trupului se simțea și se cunoștea starea sufletului, după cum s-a scris: «Când inima e veselă, înflorește fața. Iar când e întristată, se întunecă» [*Pr* 15, 13]... Așa se cunoștea și Antonie. Căci niciodată nu se tulbura, având sufletul senin; și niciodată nu se întuneca, având mintea bucuroasă"[81].

„Unde este Antonie?", a întrebat un frate. „În locul unde este Dumnezeu"[82].

„Locul unde este Dumnezeu este pacea"[83].

Beata pacis visio [Fericită vedere a păcii]!

Iar Antonie cel Mare rămâne părintele tuturor monahilor răsăriteni — și occidentali.

Roma
Praznicul Sfântului Antonie cel Mare
2 martie 1940

[81] *Vita Antonii* 67; *PG* 26, 940 [p. 231].
[82] *Alph*, Antonie 28; *PG* 65, 85A [p. 12].
[83] EVAGRIE, *Capita gnostica* V, 39; ed. FRANKENBERG, p. 335.

Cuprins analitic

Argument (diac. Ioan I. Ică jr) 5

CUVÂNT-ÎNAINTE 9

I. *PENTHOS* 13

Etimologie (13) — Ce nu este *penthos*-ul Părinților: 1. doliul pentru rude sau prieteni (14); 2. durerea pentru un accident anume (15); monahul respinge întristarea (15) și akedia care e negarea *penthos*-ului (16); 3. Tânguirea pentru un zeu mort (17); postul pentru moartea lui Hristos (17); doliul pentru Hristos nu e creștin (18).

II. *KATANYXIS* 21

Sensurile sale în Biblie (21); letargie (21); emoție puternică (22); străpungere ascetică (22). Legătura între *katanyxis* și *penthos* (23); *compunctio* și *luctus* (25); întrebuințarea cuvintelor la greci (25).

III. IZVOARE 27

Clement Alexandrinul (27); Origen și lupta sa contra păcatului (28–31); Atanasie, Părinții Capadocieni, Ioan Hrisostom, *Patericul*, Evagrie, Cassian, Nil (31); Isaia, Antioh, Ioan Scărarul, Varsanufie și Ioan, Marcu Ascetul, Simeon Studitul, Simeon Noul Teolog, Nichita Stithatul, Petru Damaschinul, Teolipt al Filadelfiei, Neofit Zăvorâtul, Ignatie și Calist Xanthopoulos, Leon VI, Manuel Paleologul (32); Nicodim Aghioritul, Grigorie cel Mare, Augustin (33); Efrem Sirul, Isaac din Ninive, Iacob din

Sarug, Ioan Singuraticul, Grigorie din Narek, Nerses Shnorhali, Grigorie Filozoful (34).

IV. DEFINIȚIA PLÂNSULUI 35

Ideea fundamentală: doliul după mântuirea pierdută (35–37).

Doliul, întristarea „după Dumnezeu"; străpungerea nu e pocăință, merge mai departe în timp, fiind neîncetată (38–43); merge mai departe în timp și psihologic, cerând lacrimi (43).

Mântuirea nu înseamnă doar evitarea iadului, ci și integritatea sănătății, mântuirea integrală (43–44). Mântuirea nu e integrală, nici desăvârșită aici, de unde necesitatea străpungerii neîncetate (45). Necesitatea lacrimilor și pe cele trei trepte ale vieții duhovnicești (45–46).

V. CAUZELE STRĂPUNGERII 47

Pierderea mântuirii prin păcatul de moarte (47–53).

Străpungerea pătrunde penitentul cu un element de sensibilitate; virtutea pocăinței și Taina Pocăinței (53).

Intensitatea lacrimilor corespunde gravității greșelilor (54–56).

Certitudinea morții și judecății (56); posibilitatea păcatelor viitoare (57).

Greșelile cotidiene (58–60). Plânsul riscă să facă loc întristării sau descurajării (61). Severitatea judecății de sine și teoria unicității virtuții (61–63). Progresul în virtute (65).

Doliul mântuirii pierdute de ceilalți; râvna și iubirea frățească (66–71).

Iubirea curată de Dumnezeu. Părinții ascund această cauză a lacrimilor lor (71–75); câteva rare dezvăluiri (75–77); indiscrețiile altora (77–79). Misticii mai târzii sunt mai expansivi (79–80).

VI. MIJLOACELE 81

Străpungerea fiind mai întâi un har al lui Dumnezeu (81–83), e nevoie de rugăciune pentru a o dobândi (83).

Evenimentele exterioare, mai ales adversitățile, pot aduce pe păcătoși la căință (84–87); prin intermediul unei sugestii pioase fac să vibreze sensibilitatea singuraticilor (87–91).

Examenul conştiinţei, cunoaşterea de sine şi a patimilor din suflet trezesc şi întreţin străpungerea (93–96).
Meditaţia necontenită la sfârşit: la moarte, la judecată, la chinurile iadului, nesiguranţa mântuirii chiar pentru asceţi (97–106).
Deschiderea sufletului faţă de părintele duhovnicesc nu se concepe fără lacrimi (106–107); răspunsul omului lui Dumnezeu favorizează străpungerea (107–109).
Cultul şi mai ales psalmodia meditativă e un mijloc excelent (110–111).
Dacă nici un mijloc nu reuşeşte, a cui e vina? (111).
Ce trebuie făcut în caz de uscăciune şi cum trebuie împiedicată prelungirea ei? Mai întâi, aplicarea stăruitoare a mijloacelor citate (112). Apoi, crearea unei ambianţe favorabile, cu păzirea unei sărăcii stricte (113); şi cultivarea singurătăţii prin fuga de împrăştieri (114–116).
Problemă: când vine străpungerea e de ajuns rugăciunea pentru a o păstra? Soluţii divergente (116–119). Dar acord în ce priveşte folosul retragerii pentru a afla harul; de aici laudele aduse chiliei (119–121); şi tăcerii (121–122).
Trebuie să ne silim să ne muiem inima, să vărsăm lacrimi? (122–125); prin suferinţe de bunăvoie? (125–128).

VII. Obstacolele 129
Neglijarea exerciţiilor duhovniceşti (129).
Ataşamentul de bunurile acestei lumi şi împrăştierea (129).
Lipsa dispoziţiilor lăuntrice, a nepătimirii, care se opune insensibilităţii sufletului (130).
„Cele opt gânduri ale răutăţii" (130); îndeosebi slava deşartă şi mândria prin care voia proprie se ridică împotriva voii lui Dumnezeu (132). Îndrăzneala, dezinvoltura, manifestare a mândriei (132–138).
Învăţătura „Părinţilor" despre râs (138–150).
Un cult divin prea împodobit cu imne, tropare şi cântări (152–155).
Speculaţia teologică, curiozităţile intelectuale, mai ales că teologia e privilegiul celor desăvârşiţi (155–166).
Tinereţea, în general uşuratică şi împrăştiată (166–169).

VIII. EFECTELE PLÂNSULUI: CURĂȚIREA 171

Primul efect: mântuirea (171). Alte roade descrise vag (172).

Iertarea păcatelor; legătura cu Taina Spovedaniei (173–174); al cincilea botez (174–175); iertarea universală (175–176); căința ninivitenilor (176): ea cere râuri de lacrimi (177); iertarea nu seacă izvorul lacrimilor (178).

Puterea suverană a lacrimilor; spală greșelile trecute (179–180); și cele cotidiene (180); câștigă nepătimirea și luminarea (184–188).

Rugăciunea catanictică a lui Ioan Saba (188–190).

IX. EFECTELE PLÂNSULUI: FERICIREA 191

Plânsul luptă împotriva întristării (191). Pacea dumnezeiască, conștiința de a fi păcătos și de a fi intrat în har (192). „Părinții" ascundeau „taina" lacrimilor (193). Străpungerea duce la fericire: bucuria nu e contrară doliului (194–195); proximitatea lui Hristos (195).

Pe ce cale produc lacrimile bucuria (196–199); harisma duhovnicească, mângâierea Duhului Sfânt (199). Lacrimi de pocăință și lacrimi de străpungere (200).

Lacrimile se situează între treapta trupească și cea duhovnicească și duc la iubirea desăvârșită a lui Dumnezeu (201–202). Lacrimi care ard și care îngrașă (203). Lacrimile duc la pacea desăvârșită, preludiu al celei mai înalte contemplații sau unirii cu Dumnezeu (205–206). Belșugul lacrimilor marchează o perioadă de tranziție de la treapta sufletească la cea duhovnicească (208–209). Treptele lacrimilor; vor înceta oare? (209); teoria lui Ioan Singuraticul (209–212); a lui Isaac Sirul (212–213); extazul lui Simeon Noul Teolog (213–215); lacrimile vor înceta numai în Împărăția cerurilor (215).

EPILOG 217

Străpungerea și lacrimile sunt pentru profani și sceptici moliciune monahală, sensibilitate feminină (217); în realitatea presupun o energie dârză fără slăbiciune sau moliciuni (218).

Străpungerea inimii, retragerea în sine, asceza, deși pentru unii sunt vechituri depășite, sunt în realitate singura cale de a avea bucuria (220–222).

O precizare: nu pledăm pentru excentricitățile unui monah sau altul (222); Părinții învață discreția (223); întristarea după Dumnezeu nu trebuie amestecată cu cealaltă, pământească (224); străpungerea dincoace de disperare (225); ascunderea „darului lacrimilor" după „regulile modestiei" (226).

Străpungerea și lacrimile pun trei probleme (vezi deja p. 222). O problemă de credință: de ce nu le avem? Pentru că n-avem o credință adâncă, singura care ne face să ne temem cu adevărat de judecata lui Dumnezeu și desființează ignoranța adevăratului bine (228–232).

O problemă psihologică: gândurile nu-și au neapărat corespondență în sensibilitate (232); dualismul sensibil și inteligibil (232); există plâns fără lacrimi (235); unele temperamente varsă lacrimi cu greu (237).

O chestiune de obiceiuri (240).

O problemă mistică: plânsul este esențial mistic sau ține de asceză? (240–244). Relațiile cu Taina Pocăinței (244). „Pesimismul" creștin (246). Dulceața lacrimilor (247–248).